

BUU
BURAPHA UNIVERSITY
WISDOM OF THE EAST

EDU
Faculty of Education
WE BEST

มรดกเพื่อการพัฒนา : ภูมิปัญญา ศิลปะ และวัฒนธรรม
HERITAGE FOR DEVELOPMENT :
WISDOM, ART AND CULTURE

70th Anniversary of
Burapha University

หนังสือที่ระลึก 70 ปี
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
รวมบทความวิชาการของคณาจารย์
ด้านการทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม
8 กรกฎาคม 2568

เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ในโอกาสทรงเจริญพระชนมายุครบ 70 พรรษา 2 เมษายน 2568
“องค์เอกอัครราชูปถัมภกมรดกวัฒนธรรมไทย”

พระราชโอรุษาท

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร มหาวิทยาลัยบูรพา
ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๖
วันที่ ๒๐ - ๒๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๖๘
ณ หอประชุมธำรง บัวศรี มหาวิทยาลัยบูรพา

ในโลกยุคใหม่ที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว บัณฑิตย่อมจะต้องพัฒนาตนเอง ให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้ เมื่อนำไปใช้ประกอบการงาน สร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้แก่งตน และส่วนรวม แ่ต้นอกจากความรู้แล้ว ทุกคนยังจำเป็นต้องมีคุณธรรมเป็นเครื่องกำกับตนด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณธรรมสำคัญประการหนึ่ง ได้แก่ ความซื่อสัตย์สุจริต ผู้ที่มีความซื่อสัตย์สุจริตนั้น คือผู้ที่ดีดี คิดตรง คิดชอบ ประกอบด้วยเหตุผลและความชอบธรรม จึงทำให้ประพฤติดี ประพฤติตรง ประพฤติชอบ และปฏิบัติหน้าที่ทุกอย่างได้ถูกต้องเป็นธรรมเสมอ หากบุคคลครองตนด้วยความซื่อสัตย์สุจริต จะทำการสิ่งใดก็ย่อมเป็นไปบนทางที่ดีที่เจริญ ทั้งได้รับความเชื่อถือยกย่อง และความร่วมมือสนับสนุนจากสาธารณชนดีทุกเมื่อ กิจการงานที่กระทำก็จะสำเร็จผลเป็นประโยชน์ นำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าและความสงบสุขมั่นคง ทั้งของตนเอง สังคม และประเทศชาติ จึงขอให้บัณฑิตทุกคนตั้งใจพยายามพัฒนาตนเอง ให้เป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริต เช่นเดียวกับที่มีความรู้สูง

มรดกเพื่อการพัฒนา : ภูมิปัญญา ศิลปะ และวัฒนธรรม

จากรากฐานสานต่อก่อเกิดผล
ดำเนินการผ่านเวลามามีคลาย
ส่งมอบต่อก่อการงานสืบศิลป์
เอกราช เอกลักษณ์ศักดิ์พารา
สนิทแนบแบบแผนแห่งแดนถิ่น
เสนอแนวอัตลักษณ์ประจักษ์ตน
วัฒนธรรมล้ำค่าอำศักดิ์ศรี
ประเทืองภาพประสบคุณอวลอุ้นไอ
มรดกภูมิปัญญาค่าพูนเพิ่ม
คงคู่ชาติ คู่เมือง เรื่องยังยืน

ถ่ายทอดดล สัมสมบ่มความหมาย
หลอมรวมกลายเป็นสร้างสรรค์ภูมิปัญญา
ฉาบแผ่นดินดุจแผ่นทองก้องเกริกหล้า
งามสง่าจากไทยไปสากล
เสน่ห์ศิลป์สนองชาติประสาผล
สมานชนพัฒนาก้าวหน้าไกล
เกียรติภูมิคู่ชาติที่ขานไช
เสริมสายใยสานสัมพันธ์อันกลมกลืน
ร่วมรักซ์ เต็ม ต่อยอด ปลอดภัยดีขึ้น
นำหนุนคืน ประทับจินต์ประทีนไทย

ผู้ประพันธ์ โดย

รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

2568

มรดกเพื่อการพัฒนา : ภูมิปัญญา ศิลปะ และวัฒนธรรม
Heritage for Development : Wisdom, Art and Culture

หนังสือที่ระลึก 70 ปี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
รวมบทความวิชาการของคณาจารย์ ด้านการทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

ข้อเขียนหรือข้อคิดเห็นใดๆ ในหนังสือรวมบทความวิชาการเรื่องมรดกเพื่อการพัฒนา: ภูมิปัญญา
ศิลปะ และวัฒนธรรม เป็นความคิดเห็นของผู้เขียนและเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนทั้งสิ้น
เจ้าของและกองบรรณาธิการไม่จำเป็นต้องเห็นพ้องด้วยเสมอไป

เจ้าของ

ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
เว็บไซต์ <https://vesd.buu.ac.th/>

กองบรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรุฒิ เพ็งพันธ์	ประธานกรรมการและบรรณาธิการ
รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์	กรรมการและผู้พิสูจน์อักษร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐทิ ปิ่นทอง	กรรมการและผู้ออกแบบปก
ดร.ศุภครจิรา พรหมสุวิชา	กรรมการและผู้จัดรูปแบบการพิมพ์
รองศาสตราจารย์ ดร.ดุสิต ขาวเหลือง	กรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ บุญญา	กรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เมธิ ธรรมวัฒนา	กรรมการ
ดร.พัทธวิภา โพธิ์ศรี	กรรมการ
อาจารย์ศุภกร อ้นศิริ	กรรมการ
นางสาวนฤมล เนตรวิเชียร	กรรมการและเลขานุการ

พิมพ์ที่

บริษัท เอ็กซ์เปอร์ต เทคโนโลยี ดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด
30/22 ถนนพุทธมณฑลสาย 3 แขวงทวีวัฒนา เขตทวีวัฒนา กรุงเทพฯ
Tel. 0-2466-9283 Fax : 0-2891-0742

คำนำ

หนังสือ “มรดกเพื่อการพัฒนา : ภูมิปัญญา ศิลปะ และวัฒนธรรม” เป็นหนังสือที่ระลึกครบรอบ 70 ปี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา รวบรวมบทความวิชาการของคณาจารย์ในคณะศึกษาศาสตร์ที่ได้รับรางวัลรัตนบูรพา หรือ ครูบูรพา สาขาด้านการทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนด้านการอนุรักษ์ สืบสาน และทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อร่วมเฉลิมฉลองการสถาปนามหาวิทยาลัยบูรพา และคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา มาจวบจน 70 ปี และผลิตผลงานทางวิชาการที่เป็นที่ประโยชน์ออกสู่สังคมอย่างต่อเนื่อง

ในโอกาสนี้ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม จึงได้รวบรวมบทความวิชาการของคณาจารย์ในคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ที่ได้รับรางวัลและผลงานเป็นที่ประจักษ์ในการทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม อันเป็นบุคลากรที่ทรงคุณค่าและมีความสำคัญในการทำหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนภารกิจของสถาบันอุดมศึกษาด้านการทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมไทยในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

บทความวิชาการของคณาจารย์ เป็นผลงานสร้างสรรค์ เรียบเรียงและจัดทำขึ้นเพื่อเผยแพร่แนวคิดและประสบการณ์ การสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม และต่อยอดองค์ความรู้ใหม่ในด้านภูมิปัญญา ศิลปะ และวัฒนธรรม ที่มีประโยชน์ในการศึกษา การเรียนการสอน และนำไปประยุกต์ใช้ในวงวิชาการได้อย่างกว้างขวาง จึงได้รวบรวมไว้เพื่อให้ผู้ที่สนใจนำไปใช้ในการพัฒนางานวิชาการในด้านต่าง ๆ ให้เป็นมรดกเพื่อการพัฒนาสังคมไทยสืบต่อไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรุฒิ เพ็ญพันธ์

บรรณาธิการ

2568

สารบัญ

	หน้า
วาทกรรมหลัก...วาทกรรม...รากของเหง้า ตฤณ กิตติการอำพล	1
ศิลปวัฒนธรรมไทย : เอกลักษณ์แห่งชาติ เอกราชแห่งภูมิปัญญา สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์	8
การเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทยในต่างประเทศอย่างยั่งยืน โดยพลังไทยในชุมชนโลก นิพนธ์ กล้ากล่อมจิตร	22
ภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย : มรดกของชาติที่ส่องสว่างไกลถึงนานาชาติ ธนากร อินต๊ะสิน	28
เสน่ห์แห่งเส้นสาย : ศิลปะหัตถกรรมจักสานไทย เกศรา น้อยมานพ	35
ปรัชญาการศึกษาไทยว่าด้วยแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นนิยม วรวิฑูมิ เเพ็งพันธ์	48
การจัดการเรียนรู้เพื่อสืบสานวัฒนธรรมไทยผ่านกิจกรรมชุมชน: บทบาทของวิชาสังคมศึกษา ในการสร้างรากเหง้าแห่งความเป็นไทย ธราพงษ์ การกระโทก	59

วาทกรรมหลัก.....วาทกรรม.....รากของเหง้า

Dominant Discourse : Predecessor

ตฤณ กิตติการอำพล

Trin Kittikanampol

email : Trin-g@hotmail.com

บทคัดย่อ

ในปัจจุบัน สังคมไทยกำลังเผชิญกับปัญหาการกลืนกลายทางวัฒนธรรม (Cultural assimilation) อย่างชัดเจน ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์ความรู้ ประเพณี คุณค่า และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ได้รับการสืบทอดมาอย่างยาวนาน ความเปลี่ยนแปลงนี้มีแนวโน้มรุนแรงขึ้นจากอิทธิพลของวัฒนธรรมต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยมแบบตะวันตกที่เริ่มเข้ามามีบทบาทเหนือวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย

กระแสการพัฒนาในรูปแบบ "แนวคิดการเติบโต" (Growth concept) ซึ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางวัตถุ ได้ถูกนำเสนอและส่งเสริมไปยังชุมชนและท้องถิ่นต่าง ๆ โดยขาดความเข้าใจที่ลึกซึ้งซึ่งต่อบริบททางสังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาดั้งเดิมของแต่ละพื้นที่ ส่งผลให้ชุมชนจำนวนมากไม่น้อยตกอยู่ภายใต้คำสัญญาแห่งการพัฒนาที่ว่างเปล่า (Empty promises) ซึ่งมุ่งเน้นเพียงตัวเลขทางเศรษฐกิจ โดยละเลยรากฐานทางวัฒนธรรมและคุณค่าของท้องถิ่น

แท้จริงแล้ว "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" หรือ "Local Wisdom" มิได้เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความล้ำหลัง ความยากจน หรือการขาดโอกาสทางการศึกษา หากแต่สะท้อนถึงความรู้ ความชาญฉลาด และความสามารถในการสร้างสรรค์ที่สั่งสมและถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้และปรับตัวอย่างต่อเนื่องภายใต้บริบททางภูมิศาสตร์และสังคมของแต่ละชุมชน การพัฒนาอย่างแท้จริงจึงไม่อาจแยกขาดจากการเข้าใจและให้คุณค่ากับรากเหง้าทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และอัตลักษณ์ของชุมชน การส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาโดยไม่คำนึงถึงมิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาจะนำไปสู่การทำลายอัตลักษณ์ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และคุณค่าทางสังคมที่สั่งสมมา ทิศทางการพัฒนาของประเทศไทยควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเคารพ เข้าใจ และยอมรับภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างจริงจัง ไม่ใช่เพียงมองเห็นชุมชนเป็นพื้นที่ที่ขาดแคลน หรือด้อยโอกาส หากแต่ยอมรับว่าชุมชนคือแหล่งองค์ความรู้ที่ทรงคุณค่า อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืนและมีอัตลักษณ์ของชาติ

คำสำคัญ : วาทกรรมหลัก, รากเหง้า

Abstract

Contemporary Thai society is facing an increasingly critical issue of *cultural assimilation*, which profoundly affects traditional ways of life, indigenous knowledge, local wisdom, customs, values, and cultural heritage passed down through generations. This phenomenon is particularly evident with the growing influence of foreign cultures, especially Western values, which have begun to play a dominant role in shaping social perceptions and aspirations, often at the expense of Thailand's cultural foundations.

This situation has been further exacerbated by the uncritical adoption of the so-called *Growth Concept*, which prioritizes economic expansion and material development. Development initiatives driven by this concept are often promoted to local communities without sufficient understanding, respect, or consideration for their historical, cultural, and social contexts. Consequently, many communities find themselves subjected to empty promises of development-promises that focus solely on economic indicators while neglecting the deep-rooted cultural identities and values embedded within these communities.

In reality, *local wisdom*, far from being a symbol of ignorance, poverty, or lack of education, reflects the intelligence, creativity, and resilience of local people. It represents a body of knowledge and cultural uniqueness that has evolved through generations of adaptation, ingenuity, and lived experience within specific geographical and social contexts.

Therefore, genuine and sustainable development cannot be divorced from an understanding and appreciation of local knowledge, cultural identity, and community values. Development efforts that overlook or undermine these cultural foundations risk eroding cultural diversity, weakening social cohesion, and diminishing the sense of identity that communities have carefully preserved over time.

Moving forward, Thailand's development strategies must be grounded in sincere respect, understanding, and acceptance of indigenous wisdom and cultural heritage. Communities should not be viewed merely as disadvantaged or underdeveloped, but as vital repositories of knowledge and creativity. Recognizing and integrating these cultural assets is essential for achieving sustainable, inclusive, and identity-conscious development.

Keywords: Dominant Discourse, Predecessor

วาทกรรมหลัก (Dominant Discourse).....วาทกรรม.....รากของเหง้า

ปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งที่ประเทศไทยกำลังเผชิญอยู่ในขณะนี้ คือ ปัญหาการถูกกลืนทางวัฒนธรรมที่เป็นรากเหง้าของไทย ในเรื่องวิถีชีวิต ภูมิปัญญา องค์ความรู้ ประเพณี ค่านิยม ตลอดจนวัฒนธรรมในท้องถิ่นที่ได้รับสืบทอดต่อกันมา เริ่มถูกกลืนไปโดยวัฒนธรรมต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ค่านิยมวัฒนธรรมตะวันตกที่เริ่มเข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิต รวมไปถึงค่านิยมที่เริ่มเสื่อมลง ฉะนั้น ประชาชนคนไทยต้องช่วยกันดูแลรักษา และอนุรักษ์วัฒนธรรม ภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น รวมถึงประเพณีที่ดีงาม ให้รับรู้ถึงคุณค่าถึงศิลปวัฒนธรรมที่เราได้รับสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ให้อยู่คู่กับสังคมไทย ด้วยสาเหตุของการถูกกลืนทางศิลปวัฒนธรรม ไม่เห็นถึงคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ของสังคม ทำให้รัฐบาลเร่งเห็นถึงปัญหาเหล่านั้น โดยออกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 57 รัฐต้อง อนุรักษ์ฟื้นฟูและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และจัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ ใช้สิทธิและมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย ภูมิปัญญาไทยจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ช่วยสร้างชาติให้เป็น ปึกแผ่นมั่นคง สร้างความภาคภูมิใจ และศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย สามารถปรับสร้างความสมดุลระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน ช่วยเปลี่ยนแปลงปรับปรุงวิถีชีวิตของคนไทยให้เหมาะสมได้ตามยุคสมัยที่เปลี่ยนไป สาระในรัฐธรรมนูญดังกล่าว นำไปสู่การจัดการราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติเพื่อปฏิรูปการศึกษาของชาติ ได้กำหนดไว้ว่า การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา รวมทั้งในกระบวนการเรียนรู้ต้องมีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักผลประโยชน์ส่วนร่วม และของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้

แต่ด้วยในสภาวะของกระแสโลกาภิวัตน์ และระบบทุนนิยม มีอำนาจ มีอิทธิพลในการพัฒนาประเทศให้เป็นที่ไปตามกระแสจากประเทศที่พัฒนาแล้ว ไม่ว่าจะเป็นประเทศจากฝั่งตะวันตก หรือประเทศในกลุ่มเอเชียตะวันออก ภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญของการมีอัตลักษณ์ความเป็นไทย การสร้างสรรค์ของคนที่ร่วมกันเป็นวัฒนธรรมไทยถูกละเลยและแทนที่ด้วยเทคโนโลยีจากภายนอก ถึงแม้ว่าในขณะนี้รัฐบาลมีความพยายามจะนำทุนทางวัฒนธรรมในรูปแบบ Soft Skill ก็คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ และส่งเสริมการอนุรักษ์ สืบสาน ฟื้นฟู ความเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งรวมถึงองค์ความรู้ ทักษะ การปฏิบัติ การสร้างอัตลักษณ์ ให้รู้ถึงคุณค่าและความภาคภูมิใจ แต่ยังไม่เห็นมีการนำมาถ่ายทอด อนุรักษ์ ฟื้นฟู การสื่อสาร จึงทำให้เกิดการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้อย่างขาดความรู้สึทางจิตวิญญาณที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบทอดกันมาจนเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและของชาติ มาสู่รุ่นลูกรุ่นหลานในปัจจุบันได้

ผลจากการทำให้ประเทศไทยให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก ทำให้เกิดสำนึกร่วมในกลุ่มปัญญาชนไทย ที่มีความคิดว่า เรากำลังสูญเสียความเป็นตัวตนของไทยไปโดยลำดับ จนเราไม่รู้จักตนเอง

“...คนในบ้านเมืองเรารู้ไม่พอเกี่ยวกับบ้านเมืองของเราเอง ถ้าไม่มีการศึกษารวบรวม ค้นคว้า ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของไทย ในหลาย ๆ ลักษณะแล้ว ของดีทั้งสิ้นทั้งปวงก็รังแต่จะถูกลืมนำไปตามกาลเวลา คนรุ่นลูกหลานจะขาดลอยจากรากเหง้าทางวัฒนธรรม ที่มีการสั่งสมเป็นเวลานาน...” (ภารดี มหาขันธ์ และนันท์ชญา มหาขันธ์, 2558, หน้า 111)

“...ประชาชนนั้นแหละเขามีความรู้ เขาทำงานมาหลายชั่วอายุคน เขาทำกันอย่างดี เขามีความเฉลียวฉลาด เขารู้ว่าตรงไหนควรทำกสิกรรม เขารู้ว่าที่ไหนควรเก็บรักษา...” พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ 9 (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช) ที่ทรงมีเกี่ยวกับเรื่องภูมิปัญญา พระราชดำรัสนี้ ถือเป็นความสำคัญอย่างยิ่งต่อการให้การยอมรับนับถือภูมิปัญญาของชาวบ้าน

ภาพ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

“ท่านทอดพระเนตรชิ้นของชาวบ้านที่นุ่งอยู่มีลวดลายสวยงามก็ทรงขอซื้อ ตอนแรกชาวบ้านก็ไม่ขายบอกว่าทอไว้นุ่งเอง ในที่สุดก็ขาย ถอดถวายเลย เพราะพวกนี้เขาใส่ผ้าถุงเก่าไว้ข้างใน ใส่ผ้าสวยไว้ข้างนอกอยู่แล้ว ส่วนคนที่มีความรู้หน่อยเขาก็ถวายไม่เอาสตางค์ แต่ท่านก็พระราชทานเพื่อช่วยเหลือ” ท่านผู้หญิงพิจิตต์ ศุภมิตร คุณข้าหลวงผู้ใหญ่ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณถึงเหตุการณ์ตอนนั้น

นั้นแสดงให้เห็นถึงสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ของภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่สะท้อนถึงควมมีอารยธรรมของตนเอง ที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ เพื่อดำรงไว้ซึ่งความสามารถสร้างสรรค์ การมีอัตลักษณ์ของตนเอง และสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่น แต่ละแห่ง แตกต่างกันตามความเชื่อ ลักษณะที่ตั้งภูมิประเทศ และวิถีการดำรงชีวิต เชื้อชาติ ภาษา

คำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local wisdom) “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (Popular wisdom) หรือ “ภูมิปัญญาไทย” (Thai wisdom) เป็นคำที่รู้จักกันมานานพอสมควรแล้ว แต่ในการกล่าวถึงไม่ได้ถูกนำมาใช้ในการพัฒนาต่าง ๆ ของประเทศได้เต็มที่นัก ในด้านการศึกษาได้มีการตื่นตัว เมื่อแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ได้กล่าวถึงแนวทางจัดการศึกษาในส่วนของเนื้อหาสาระ และกระบวนการเรียนการสอน ที่ว่าให้นำความรู้ที่ได้จากการศึกษา ค้นคว้า และวิจัยในศาสตร์สาขาต่าง ๆ รวมทั้งจากแหล่งวิทยากรอื่น ๆ เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัด ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ สื่อมวลชน เป็นต้น ให้นำมาพิจารณาประกอบการจัดการเรียนการสอน แต่ภูมิปัญญาก็ยังมิได้รับการหยิบยกให้เห็นความสำคัญมากนัก จนกระทั่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ฉบับที่ 2 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 ได้มีการกำหนดไว้ในมาตรา 6 ที่ว่าด้วยการจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข รวมทั้งส่วนหนึ่งของหมวด 4 มาตรา 23 ที่ระบุว่า กระบวนการเรียนรู้ต้องปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและความรู้อันเป็นสากลที่ต้องเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2545)

ความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากร ทั้งทางด้านธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนพื้นที่ที่ตั้งของประเทศไทย สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่ส่งผลต่อระบบการดำรงชีวิตของคนกับคน และคนต่อธรรมชาติของคนไทย เราควรมีการจัดการศึกษาควรเอาความเป็นจริงเป็นตัวตั้งแทนที่การเอาวิชาเป็นตัวตั้ง ความจริงในทุกพื้นที่ของผืนแผ่นดินไทยมีทั้งความหลากหลายทางชีวภาพ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม ถ้าสังคมไทยรู้ความจริงเกี่ยวกับแผ่นดินเกิด การรู้ความจริงจะเป็นรากฐานให้ทำอะไร ๆ ได้ถูกต้อง การทำให้ถูกต้องเป็นก้าวสำคัญที่จะส่งผลให้คนไทยได้สติ คือหันมาทำความรู้จักทำความเข้าใจรากเหง้า และพลังทางวัฒนธรรมของเราเองให้มากขึ้น เพื่อให้คนไทย สังคมไทยสามารถดำรงอยู่และก้าวต่อไป มีศักดิ์ศรี เป็นตัวของตัวเอง บนรากฐานวัฒนธรรมของเรา และรู้เข้าใจในคุณค่าทางภูมิปัญญาไทย

ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและความดีงาม จรรโลงวิถีชีวิตและชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสภาพแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนและสมดุล อีกทั้งยังเป็นพื้นฐานการประอาชีพ เป็นรากฐานการพัฒนาที่เริ่มจากการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง การพัฒนาเพื่อการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และการพัฒนาที่เกิดจากการผสมผสานองค์ความรู้สากลบนฐานภูมิปัญญาเดิม เพื่อให้เกิดภูมิปัญญาใหม่ที่เหมาะสมกับยุคสมัย ดังนั้นภูมิปัญญาจึงมีคุณค่าไม่เพียงต่อท้องถิ่น และผู้คนเท่านั้น แต่ยังเอื้อประโยชน์ต่อแผนการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนอีกด้วย (กรมส่งเสริมเกษตร, 2553) แต่ความมีการนำมาถ่ายทอดให้ความรู้ ถึงคุณค่า การอนุรักษ์ การฟื้นฟู การสื่อสารให้คนในบ้านเมืองเรา รู้ เข้าใจ เกี่ยวกับบ้านเมืองของเราเอง มีการศึกษา ค้นคว้าความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของไทย ให้มีความหลากหลายทางภูมิปัญญาที่เป็นมรดกอันล้ำค่าทางวัฒนธรรม จะได้ไม่ถูกลืมนไปตามกาลเวลา คนรุ่นลูก รุ่นหลาน จะได้ไม่ขาดลอกจากรากเหง้าทางวัฒนธรรมทางภูมิปัญญา จึงจะทำให้เกิดการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้อย่างเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ ได้ถ่ายทอดสืบทอดกันมาจนเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและของชาติได้ ไม่ใช่

ปล่อยให้ความน่ารังเกียจของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมและระบบการตลาด ที่จะทำให้อำนาจของชุมชน กลายเป็นสินค้าที่ไม่มีคุณค่า มีแต่เพียงมูลค่าที่เกิดขึ้นอย่างฉาบฉวย ไม่เคยได้รับการตระหนัก หรือไม่เคย ได้รับความเข้าใจอย่างแท้จริง นั่นเป็นเพราะเพียงวาทกรรมที่เกิดขึ้นจากการไม่ให้คุณค่าอย่างแท้จริงของ รากเหง้า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น บทความนี้อาจเป็นวาทกรรมเล็ก ๆ ที่ไม่อาจคาน อำนาจหลักที่พยายามสื่อสาร โดยปราศจากจิตวิญญานของความเข้าใจจากวาทกรรมหลัก วาดฝันของ การที่จะพัฒนา แต่งแต้มสีสันในแต่ละท้องถิ่นในแต่ละชุมชน ท้ายที่สุดแล้ว ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม หรือแม้กระทั่งระบบงานวิจัยที่เป็นวาทกรรมในการที่จะพัฒนา ที่ขาดการยอมรับภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่าง แท้จริง ขาดความเข้าใจถึงรากเหง้า ก็จะเป็นเพียงแค่วาทกรรมหลักที่ฉาบฉวยอยากน่ารังเกียจของ วาทกรรมหลัก (Dominant discourse) แนวคิดด้านการเจริญเติบโต (growth concept) การวางแผน จากส่วนกลาง หรือจากบนลงล่าง (Top down planning) บางท่านอาจจะแย้งในสิ่งที่กล่าวถึง ด้วยคำ อ้างต่าง ๆ นา ๆ เช่น มีการสำรวจข้อคิดเห็นก่อนที่จะมีการทำนั้นนี้ มีการประชุมนิติกรรม แต่ผู้เขียนยังขอ ยืนยันว่าสิ่งที่พูดหรือสิ่งที่อ้างมานั้นยังเป็นวาทกรรมหลัก (Dominant discourse) คำโกหกเพื่อ ความชอบธรรมของท่าน สิ่งที่จะทำได้ถูกกำหนดแล้ว แต่โดยทั่วไปอาจจะเริ่มการจัดวางแผนนโยบาย ต่าง ๆ จากบนลงล่างก่อนแล้วค่อย ๆ เปลี่ยนไปใช้แบบล่างขึ้นบน กล่าวคือ เริ่มต้นนโยบายและ กระบวนการทำงานต่าง ๆ จากผู้บริหารก่อน แล้วถ้าเกิดความไม่สอดคล้องก็เปิดโอกาสให้นำเสนอ แนวทางการทำงานกลับมาเพื่อทำการตัดสินใจในการอนุมัติการทำงานในแบบใหม่ ซึ่งส่วนนี้จะเป็นการ ทำงานแบบล่างขึ้นบนที่ถูกนำมาใช้เพื่อการปรับปรุงกระบวนการทำงานให้ดีขึ้น แต่อย่าลืมว่า วาทกรรม หลัก (Dominant discourse) เหล่านี้ถูกใช้มาตั้งแต่ แผนเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504-2509 ปัจจุบันคือ ประเทศไทยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570) ถ้ามอง ดิฉัน หรือเท่าเดิม.....ในการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะใช้ภูมิปัญญาต่าง ๆ เป็นเครื่องมือมาเป็นวาทกรรม หลักของรูปแบบ วิธีการที่จะนำไปใช้ ปราศจากความเข้าใจ และยอมรับอย่างแท้จริงต่อสังคม ชุมชน ด้วยมุมมอง แผนพัฒนา เศรษฐกิจ หรือการวิจัย เพื่อการพัฒนาการยกระดับต่าง ๆ กับการมองภูมิปัญญา ต่าง ๆ ว่า ชาวบ้านในท้องถิ่น ในชนบทนั้น โง่เขลา ยากจน ถูกเอารัดเอาเปรียบ ด้อยโอกาส รายได้ต่ำ ไร้การศึกษา ฯลฯ ชุมชนจึงไม่มีศักยภาพหรือพลังในตนเองในการขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลงตนเองให้ดีขึ้น จากภายใน แต่ต้องอาศัยจากรัฐ จากหน่วยงานต่าง ๆ เข้าไปช่วยโอบอุ้ม หรือผลักดันการเปลี่ยนแปลง ภาพของชุมชน จึงเป็นภาพของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ในเขตปริมนชวล ที่ห่างไกลความเจริญที่ “หยุดนิ่ง” และ “ล้าหลัง” เพราะตกอยู่ในวัฏจักรแห่งความด้อยการพัฒนา (Underdevelopment cycle) โง่ จวน เจ็บ เป็นหน่วยงานทางสังคมที่อิสระ หรือโดดเดี่ยวแยกตัวออกจากทางสังคมอื่น ๆ สมาชิกภายในชุมชนมี วิธีแห่งปัจเจกบุคคลไร้พันธะแห่งการอยู่ร่วมกัน และไม่มีความรู้สึกผูกพันต่อชุมชน (Sense of community) (จาเมรี เชียงทอง, 2543; ยศ, 2539; ญรรพงค์ และอดิสร, 2543) หยุดแนวคิดวาทกรรม หลัก (Dominant discourse) ด้วยแนวคิดด้านการเจริญเติบโต (Growth concept) หยุดวาดฝันของ การที่จะพัฒนา แต่งแต้มสีสันในแต่ละท้องถิ่น ชุมชน ที่ปราศจากความเข้าใจ การยอมรับในรากเหง้าของ ชุมชน ภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นอย่างสร้างสรรค์ของบรรพบุรุษ มีคุณค่า มีมูลค่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น สะท้อนถึงองค์ความรู้ ความมั่งคั่ง ความเป็นเอกลักษณ์ที่ถูกรังสรรค์ขึ้นด้วยความ เฉลียวฉลาดของแต่ละท้องถิ่นของชุมชน ที่เขาไม่ได้โง่เขลา ยากจน ด้อยโอกาสรายได้ต่ำ ไร้การศึกษา ฯลฯ

แต่จงยอมรับ เข้าใจ และยอมรับด้วยความจริงใจ ด้วยจิตวิญญาณของความเข้าใจ ดังเช่น พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ 9 (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล อดุลยเดช) ที่ทรงมี เกี่ยวกับเรื่องภูมิปัญญา

“...ประชาชนนั้นแหละเขามีความรู้ เขาทำงานมาหลายชั่วอายุคน เขาทำกันอย่างดี เขามีความเฉลียวฉลาด เขารู้ว่าตรงไหนควรทำกิจกรรม เขารู้ว่าที่ไหนควรเก็บรักษา...”

เอกสารอ้างอิง

- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2545). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545. กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว.
- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2553). ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น. สืบค้นเมื่อ 25 มิถุนายน 2568, จาก <http://tkagri.doae.go.th/temp.php?gpg=title01>
- จามะรี เชียงทอง. (2543). ชุมชนกับการจัดการทางทรัพยากร: ศักยภาพและการต่อสู้ของท้องถิ่น. ใน อานันท์ กาญจนพันธ์ (บ.ก.), พลวัตชุมชนในการจัดการทรัพยากร สถานการณ์ในประเทศไทย (หน้า 3-51). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ภารดี มหาขันธ์ และนันทชญา มหาขันธ์. (2558). ประวัติศาสตร์สังคมภูมิปัญญาท้องถิ่นอ่างศิลา. นนทบุรี: ห้างหุ้นส่วนจำกัดองศาสบายดี.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อผู้เขียน	รองศาสตราจารย์ ดร.ตฤณ กิตติการอำพล
ผู้ได้รับรางวัลรัตนบูรพา	- สาขาการทำงานบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม ประจำปี 2561 - รางวัลโล่พระราชทาน สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้ากรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อาจารย์ดีเด่นแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2564 (ปอมท) สาขาศิลปกรรมศาสตร์
วุฒิการศึกษาสูงสุด	ปร.ด. (ทัศนศิลป์และการออกแบบ)
สถานที่ทำงาน	ภาคการจัดการเรียนรู้ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
สาขาที่เชี่ยวชาญ	สาขาวิชาทัศนศิลป์ ศิลปศึกษา

ศิลปวัฒนธรรมไทย : เอกลักษณ์แห่งชาติ เอกราชแห่งภูมิปัญญา

Thai art and culture : National Identity Liberty of Wisdom

สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์
 Suwichai Kosaiyawat
 e-mail : kosajyaw@buu.ac.th

บทคัดย่อ

ศิลปวัฒนธรรม เป็นแบบแผนวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคม แสดงออกให้เห็นความเป็นชาติเป็นตัวตน เป็นเผ่าพันธุ์ เป็นสังคมอันเป็นหนึ่งเดียวของคนในชาติ สะท้อนความมีอารยะ มีการสั่งสมถ่ายทอด สืบสาน ต่อยอด และพัฒนาเอกลักษณ์ เป็นมรดกแห่งชาติ จนก้าวขึ้นสู่อัตลักษณ์ของความเป็นชาติ เป็นพงศ์เผ่า และเป็นเชื้อสายชาติพันธุ์เดียวกันร่วมกันสืบต่อกันมา ตั้งแต่เริ่มการรวมกลุ่ม รวมเผ่าสร้างบ้านแปงเมือง ก่อร่างสร้างถิ่นฐาน ต่อเนื่องยาวนานจากอดีตจนถึงกาลปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ จึงต้องมีการอนุรักษ์ รักษาศิลปวัฒนธรรม อันเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของชาติให้คงอยู่สืบต่อไป

คำสำคัญ: ศิลปวัฒนธรรม, มรดกแห่งชาติ อนุรักษ์

Abstract

Art and culture is the way of life and pattern life style of people in that society. It also displays of nation, character, tribe, and national unity of people as well as its effect to show the civilization, transformation, accumulation, extension, and symbolic development to raise the national heritage, moreover and up level to be the national identity, ethnography, and race in unity for building country and settling down the community from past till present. So, these the most reason to art and culture conservation for national wisdom through all the time.

Keywords : Art and Culture, National Heritage, Conservation

บทนำ

ศิลปะ (Art) หมายถึง รูปแบบ แนวทาง วิธีการ ในการแสดงออก ถ่ายทอด ส่งต่อลักษณะของความประพจน์หรือพฤติกรรม และสิ่งของต่าง ๆ ที่สร้างสมมา วัฒนธรรม (Culture) หมายถึง แบบแผนเรื่องราว ความดี ความงาม ความเจริญในชีวิตมนุษย์ ซึ่งปรากฏเป็นรูปต่าง ๆ เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี ศิลปะวิทยาการก่อสร้าง สิ่งของ เครื่องใช้ รวมถึง ความเชื่อ ความคิด ความศรัทธา พิธีกรรมศาสนา การดำเนินชีวิต วิถีแนวทางประพจน์ ปฏิบัติตน เป็นต้น ได้มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นหลังต่อไปจนต่อเนื่อง มักไม่ขาดตอน วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของบุคคลในสังคมที่ได้สั่งสม

เลือกสรร ปรับปรุง แก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม ใช้เป็นแนวทางการอยู่ร่วมกันของสังคม ศิลปวัฒนธรรมมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง สร้างสรรค์ให้มีความเหมาะสม ความควร โดยสืบทอดจากแนวปฏิบัติเป็นมรดกวัฒนธรรมในอดีต หรืออาจจะรับเอาสิ่งที่เผยแพร่จากสังคมอื่น เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม ทำให้สมาชิกยอมรับ เกิดความนิยม และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นในการนำไปปฏิบัติ เป็นส่วนหนึ่งหรือทั้งหมดของการดำเนินชีวิต ทั้งนี้ จะต้องไม่ทิ้งเอกลักษณ์ประจำชาติของตนไว้เพื่อเป็นสัญลักษณ์และศักดิ์ศรีของคนทั้งชาติ นอกจากนี้ วัฒนธรรมยังใช้เป็นเครื่องมือในการยึดโยง หล่อหลอมให้คนในชาติมีความรักความสามัคคีต่อกัน ซึ่งเป็นเครื่องมือในการสร้างความมั่นคงของชาติ ดังนั้น จึงมีการขนานนามในทางวิชาการที่กล่าวถึงวัฒนธรรม ว่า เป็นความเจริญของคนในชาติ แสดงเอกลักษณ์ของชาติ สะท้อนการจัดระเบียบแบบแผนวางระบบสังคมของคนในชาติ อีกด้วย

เนื้อเรื่อง

ศิลปวัฒนธรรม เป็นความมั่นคงทางการดำเนินชีวิตของคนในชาติประการหนึ่ง เพราะศิลปวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดชนชาติ ชุมชน สังคม และเผ่าพันธุ์มนุษย์ บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ และวิถีชีวิตของคน เป็นภาพฉายในสังคม บ่งบอกถึงรากเหง้าพื้นฐานของความเป็นชาติ สืบทอดจากบรรพบุรุษตั้งแต่อดีตกาล วัฒนธรรมเป็นศักดิ์ศรีของความเป็นชาติ สืบทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรม มีความสำคัญ มีคุณค่าที่ต้องอนุรักษ์และสืบทอดไป จึงกล่าวได้ว่า ศิลปวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการ ประวัติศาสตร์ความเป็นมา ความเป็นตัวตนของชนชาติของเผ่าพันธุ์ เป็นสิ่งที่แสดงถึงเกียรติยศและความภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่นและของคนในชาติ ทำให้เกิดความรัก ห่วงแหน เห็นคุณค่า ต้องการสงวนรักษาและถ่ายทอดสืบทอดมา อีกทั้งเป็นสิ่งก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพัน ความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ เป็นความมั่นคงของชาติ เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัย การดำเนินการทางวิชาการ เพื่อการเผยแพร่ การสืบทอดและนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต อันนำไปสู่การพัฒนาสังคม พัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืนต่อไป ไม่ว่าจะเป็นการอุปโภค บริโภค ประกอบปรุงแต่งจัดทำอาหาร การถักทอผ้า การคิดประดิษฐ์ลายผ้า วิธีการตัดเย็บ การสร้างเครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องเรือน การแพทย์ การผลิตยา การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และหากมีการเผยแพร่เป็นที่นิยมของชาวต่างประเทศ ศิลปวัฒนธรรมจะช่วยในการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติได้ แทนที่คนไทยจะเป็นผู้บริโภคศิลปวัฒนธรรมของชาติอื่นแต่ฝ่ายเดียว ซึ่งวัฒนธรรมไทย ได้พัฒนาขึ้นกลืนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมโลก อันเป็นสากล เป็นแบบแผนเดียวกันในเวลาต่อมา

ศิลปวัฒนธรรมเป็นมรดกทางภูมิปัญญาชาติและภูมิปัญญาโลก ตามมติของสหประชาชาติ ประกอบด้วยมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Culture Heritage) คือ วัตถุธรรม (Material Culture) ได้แก่ สถานที่ สิ่งประดิษฐ์ เครื่องมือ สิ่งก่อสร้าง ของใช้ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Culture Heritage) จากการจัดประเภทขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม แห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) หมายถึง ประเพณี การแสดง การละเล่น คือ วัฒนธรรมทางสังคม หรือ สหธรรม (Social Culture) และการปฏิบัติที่ไม่ใช่ทางกายภาพที่ดำเนินการโดยบุคคลด้วยกฎเกณฑ์

ระเบียบ ข้อกำหนด กฎหมาย คือ วัฒนธรรมทางกฎหมาย หรือ เนติธรรม (Legal Culture) ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศ ซึ่งรวมถึงการเฉลิมฉลอง เทศกาล การเสนอทางวรรณศิลป์ นาฏศิลป์ ประเพณี มุขปาฐะ ดนตรี พิธีกรรม ความคิด ความเชื่อ ความศรัทธา และ การทำหัตถกรรม คือ วัฒนธรรมทางความศรัทธา คือ วัฒนธรรมทางความศรัทธา หรือ คติธรรม (Moral Culture) อันเป็นวัฒนธรรมทางจิตใจ (Mental Culture) ตามอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ซึ่งร่างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2546 และมีผลบังคับใช้ใน พ.ศ. 2549 การขึ้นทะเบียนรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของยูเนสโกนั้นกระทำโดยคณะกรรมการระหว่างรัฐบาลว่าด้วยการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นองค์การที่จัดตั้งขึ้นตามอนุสัญญาฉบับนี้

ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ค.ศ. 2003 เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2559 (ค.ศ. 2016) ในปัจจุบัน ยูเนสโกได้ขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของประเทศไทย ทั้งสิ้น 6 รายการ ในชนิดรายการตัวแทนมรดกทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติ (Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity) รายการที่ขึ้นทะเบียนแล้ว (inscribed) ชื่อตามที่ได้ขึ้นทะเบียนในบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมฯ ได้แก่

1. โขน ละคร รำ สวมหน้ากากในไทย เลขที่ RL 2561/2018 เป็นศิลปะการแสดงของไทยที่ผสมผสานองค์ประกอบทางดนตรี การร้อง วรรณกรรม นาฏศิลป์ พิธีกรรม และงานฝีมือ (01385) โขน (Khon, Masked Dance Drama in Thailand) เป็นศิลปะการแสดงชั้นสูง มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ใช้แสดงในงานมหรสพหลวงและพิธีต่าง ๆ สำหรับสร้างความบันเทิงและเป็นสื่อเรียนรู้ทางวัฒนธรรม สอดแทรกคติธรรมสู่ผู้ชมการแสดง ปัจจุบันมีคณะโขนเกิดขึ้นหลายคณะ มีการถ่ายทอดพัฒนาการรุ่นสู่รุ่นจนเป็นเอกลักษณ์ โขนได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับมนุษยชาติใน พ.ศ. 2561

2. นวดไทย การนวดแผนไทย เลขที่ RL 2562/2019 เป็นส่วนหนึ่งของศิลปะ วิทยาศาสตร์ และ วัฒนธรรมของการดูแลสุขภาพแบบไทย ในฐานะการรักษาโดยไม่ใช้ยาและการบำบัดด้วยตนเอง เกี่ยวข้องกับการขยับร่างกายโดยผู้ประกอบวิชาชีพ ช่วยปรับสมดุลร่างกาย พลังงาน และโครงสร้างของผู้ป่วย เพื่อรักษาอาการเจ็บป่วย (01384) การนวดไทย (Nuad Thai, Traditional Thai Massage) เป็นศาสตร์และศิลป์สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพและบำบัดความเจ็บป่วยคนไทยมานานกว่า 600 ปี มีการถ่ายทอดรุ่นสู่รุ่น มีการนำนวดไทยไปใช้ประโยชน์กว้างขวางในระบบบริการสุขภาพและการรักษาทางเลือก การนวดไทยได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับมนุษยชาติใน พ.ศ. 2562

3. โนรา นาฏศิลป์ในภาคใต้ของไทย เลขที่ RL 2564/2021 เป็นการแสดง เต้นรำ และการร้องเพลงสดที่มีชีวิตชีวาพร้อมกายกรรมจากภาคใต้ของไทย โดยปกติแล้ว การแสดงประกอบด้วยการกล่าวอัญเชิญตัววาจา ตามด้วยการนำเสนอโดยตัวละครหลักที่เต้นรำด้วยการเคลื่อนไหวของขา แขน และนิ้วอย่างมีพลังและซับซ้อน (01587) โนรา (Nora, Dance Drama in Southern Thailand) เป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านเป็นที่นิยมของคนภาคใต้ ผูกพันกับวิถีชีวิตคนภาคใต้มายาวนาน มีแบบแผนการรำรำ และขับร้องที่งดงามเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น มีการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ โนราได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับมนุษยชาติใน พ.ศ. 2564

4. ประเพณีสงกรานต์ในไทย เทศกาลปีใหม่ไทยดั้งเดิม เลขที่ RL 2566/2023 เป็นประเพณีวันขึ้นปีใหม่ของไทยมาแต่โบราณ เป็นประเพณีที่งดงาม อ่อนโยน เอื้ออาทร และเต็มไปด้วยบรรยากาศของความกตัญญู ความสนุกสนาน ความอบอุ่น และการให้เกียรติเคารพซึ่งกันและกัน สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของความเป็นไทยได้อย่างชัดเจน ใช้น้ำเป็นสื่อในการเชื่อมสัมพันธ์ไมตรี (01719) สงกรานต์ (Songkran in Thailand, Traditional Thai New Year Festival) เป็นประเพณีวันขึ้นปีใหม่ของไทยมาแต่โบราณ เป็นประเพณีที่งดงามอ่อนโยนเต็มไปด้วยบรรยากาศความกตัญญู ความสนุกสนาน ความอบอุ่น และการเคารพ สะท้อนถึงความเป็นไทยอย่างชัดเจน ใช้น้ำเป็นสื่อในการเชื่อมสัมพันธ์ไมตรี มีแนวปฏิบัติที่สืบทอดกันมา แตกต่างกันตามความเชื่อและแนวปฏิบัติของคนไทยแต่ละภูมิภาค สงกรานต์ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับมนุษยชาติใน พ.ศ. 2566

5. ต้มยำกุ้ง เลขที่ RL 2567/2024 เป็นอาหารที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของชุมชนเกษตรกรรมริมแม่น้ำลำคลองในภาคกลางของไทย ที่มีวัฒนธรรมการบริโภคอาหารผ่านการสังเกตและเรียนรู้จากธรรมชาติ โดยนำกุ้งที่มีมากมายในท้องถิ่นมาต้มในน้ำเดือดที่มีสมุนไพรอย่างข่า ตะไคร้ ใบมะกรูด พริก และมะนาว ซึ่งนิยมปลูกไว้กินเองในครัวเรือน ต้มยำกุ้งจึงเป็นอาหารที่สะท้อนถึงความเรียบง่าย และวิถีชีวิตที่พึ่งพิงธรรมชาติ พึ่งพาตนเองและมีประโยชน์ต่อสุขภาพ (01879)

6. เกอบายา : วัฒนธรรม ความรู้ ทักษะ ประเพณี และแนวปฏิบัติ เลขที่ RL 2567/2024 เป็นสื่อสตรีพื้นเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการแต่งกายบาบา-เปอรานากัน ในภาคใต้ของไทย ซึ่งเป็นวัฒนธรรมร่วมของกลุ่มคนที่มีเชื้อสายจีนและมลายู กลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยนที่มาจากปีนังและมะละกาที่ได้เดินทางเข้ามาค้าขายบริเวณคาบสมุทรมลายูและเข้ามาอยู่ในมณฑลภูเก็ตในสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทำให้เกิดการผสมผสานทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมระหว่างผู้เข้ามาและคนในท้องถิ่นดั้งเดิม อันแสดงถึงการอยู่ร่วมกันในความหลากหลายทางวัฒนธรรมอย่างสันติสุข ทั้งนี้ การสวมใส่เกอบายาในวิถีชีวิตของผู้คนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นอกจากคุณค่าความสวยงามแล้วการเสนอเป็นมรดกร่วมที่สอดคล้องคล้อยกันยังบ่งบอกถึงความผูกพันและความสัมพันธ์ที่ตระหว่งประเทศ (02090)

สำหรับรายการที่เสนอขึ้นทะเบียนแล้ว อยู่ระหว่างการพิจารณาของยูเนสโก (on-going nomination) มีดังนี้ 1) ผ้าขาวม้า ภูมิปัญญาทางหัตถกรรม 2) ชุดไทย : ภูมิปัญญาทางความรู้ งานช่างฝีมือ และแนวปฏิบัติการแต่งกายชุดไทยประจำชาติ 3) มวยไทย : กีฬาพื้นบ้านไทย การชกมวยไทยดั้งเดิม นอกจากนี้มีรายการที่เตรียมเสนอขึ้นทะเบียน หรือกำลังศึกษาความเป็นไปได้เพื่อขึ้นทะเบียน ดังนี้ 1) ประเพณีลอยกระทง มรดกทางคติธรรม 2) พิธีไหว้ครู มรดกทางพิธีกรรม 3) หนังใหญ่ มรดกทางสหธรรม กำลังศึกษาความเป็นไปได้เพื่อขึ้นทะเบียน โดยจะขอขึ้นทะเบียนในรายการมรดกที่เป็นแบบอย่างที่ดีในการสงวนรักษา (Register of Good Safeguarding Practices) 4) หมอลำ มรดกทางสหธรรม 5) ข้าวแกง มรดกทางสหธรรม อาจเสนอขึ้นทะเบียนร่วมกับประเทศสิงคโปร์ ในรายการ “วัฒนธรรมอาหารริมทางของสิงคโปร์” ซึ่งขึ้นทะเบียนแล้วเมื่อ พ.ศ. 2563 6) ผิดาโชน มรดกทางคติธรรม 7) ข้าวเหนียวมะม่วง มรดกทางสหธรรม

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับมนุษยชาติของประเทศไทย เนื่องจากศิลปวัฒนธรรมที่กล่าวมาเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หมายถึง ความรู้ การแสดงออก การประเพณีปฏิบัติ หรือ

ทักษะทางวัฒนธรรมที่แสดงออกผ่านบุคคล เครื่องมือ หรือวัตถุ ซึ่งบุคคล กลุ่มบุคคล หรือชุมชนยอมรับ และรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน และมีการสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง โดยอาจมีการปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมและสภาพการณ์ที่เหมาะสมในแต่ละยุคสมัย ทำให้มีการแปลงเปลี่ยนของรูปแบบ วิธีการ และเทคนิคการนำเสนอที่ถ่ายทอดกันต่อมา ในปัจจุบันมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงของสังคม มีการนำมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไปใช้ในทางที่บิดเบือนหรือไม่เหมาะสม ซึ่งเป็นสาเหตุให้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเหล่านั้นต้องเสื่อมเสีย หรือสร้างแนวคิด ความเข้าใจที่ไขว้เขว บิดเบือนไป ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลจึงได้ทำการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมให้มีความสืบเนื่องและยั่งยืนสืบไป โดยมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559 ซึ่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้กำหนดให้มีคณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม มีอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาและให้ความเห็นชอบการขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม รวมถึงคุ้มครองป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำอันอาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ขึ้นบัญชีไว้ การประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาตินั้น กรมส่งเสริมวัฒนธรรมได้กำหนดลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเพื่อการขึ้นบัญชีไว้รวม 6 สาขา ดังนี้ 1) สาขาวัฒนธรรมพื้นบ้านและภาษา 2) สาขาศิลปะการแสดง 3) สาขาแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล 4) สาขาความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล 5) สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม และ 6) สาขาการเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว นับตั้งแต่มีการประกาศขึ้นบัญชีจนถึงปัจจุบัน มีการประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติไปแล้วจำนวน 368 รายการ เช่น โขน หนังใหญ่ โนรา ลิเก มวยไทย สงกรานต์ ลอยกระทง น้ำปลาไทย ต้มยำกุ้ง ผัดไทย การนวดไทย ว้าวไทย เป็นต้น

การประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับมนุษยชาติ องค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้แบ่งไว้เป็น 3 รายการ ดังนี้ 1) รายการตัวแทนมรดกทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติ 2) รายการที่ต้องได้รับการสงวนรักษาอย่างเร่งด่วน และ 3) รายการมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นแบบอย่างที่ดีในการสงวนรักษา

ในปัจจุบันองค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ ยูเนสโก ได้ประกาศขึ้นทะเบียนรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติในประเทศไทยเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับมนุษยชาติ ไม่ว่าจะเป็น โขน การนวดแผนไทย โนรา หรือ ประเพณีสงกรานต์ การที่ประเทศไทยมีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติที่ได้ถูกขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับมนุษยชาตินั้น ย่อมส่งผลให้ประเทศไทยมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักและยอมรับมากขึ้นในระดับนานาชาติ คนไทยมีความภาคภูมิใจ รัฐบาลควรคุ้มครองรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเหล่านั้นให้ยั่งยืนสืบไป และควรประชาสัมพันธ์เพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติสนใจเดินทางมาท่องเที่ยวและร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับมนุษยชาติของประเทศไทย เป็นการช่วยสร้างรายได้และเกิดผลดีต่อเศรษฐกิจของประเทศ และยังเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของประเทศอีกทางหนึ่งด้วยเพื่อช่วยการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ

นอกจากภาครัฐ จะต้องมึนโยบายและแผนงานที่ชัดเจน อันเป็นแผนแม่บท หรือแผนการหลัก ในการพัฒนาประเทศทางด้านวัฒนธรรมอย่างชัดเจนแล้ว หน่วยงานต่าง ๆ ในกระบวนการบริหารงาน

ของไทย ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน รัฐวิสาหกิจ องค์กรอิสระ หรือการประกอบการส่วนตัว ล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมไทยได้ด้วยทั้งสิ้น เนื่องด้วยต้องบริหารจัดการองค์รว าระบบระเบียบแบบแผนในการดำเนินงานขององค์กรตามกฎหมาย ข้อกำหนด บทบัญญัติ ประเพณี วัฒนธรรมไทยด้วยเช่นกัน ไม่สามารถดำเนินการจัดการในสิ่งที่เป็นการห้าม ขัดห้ามของวัฒนธรรมไทย เช่น การแต่งกาย การใช้ภาษาในการสื่อสาร การประพุดติ ปฏิบัติตัว การกระทำที่เป็นข้อห้ามทางศาสนา ค่านิยม กฎสังคม จารีต ธรรมเนียม อันเป็นการละเมิดต่อวัฒนธรรมของชาติ ย่อมทำไม่ได้ ไม่เหมาะสม ที่จะทำ และบางการกระทำ อาจมีบทลงโทษ ทั้งนี้ เพื่อให้การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมไทยอันดีงามให้ สืบต่อคงคู่ไปกับสังคมไทยอย่างแท้จริง

หากพิจารณากันอย่างเจาะจงแล้ว พบว่า องค์กรหนึ่ง ซึ่งทำหน้าที่โดยตรงกับเรื่องศิลปวัฒนธรรม ซึ่งขาดไม่ได้เลยก็คือ สถาบันการศึกษา นอกจากระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่ต้องส่งเสริม ปลูกฝัง สืบสร้างและส่งต่อวัฒนธรรมไทยให้แก่เยาวชน ทั้งในรูปแบบการให้การศึกษาอย่างเป็นทางการในระบบ แล้ว การจัดกิจกรรมเสริม การจัดทำศนศึกษา การจัดนิทรรศการ การจัดการและดำเนินการต่าง ๆ ใน ระบบโรงเรียนตามหลักสูตร ได้ทำการถ่ายทอดกันตามประเพณีให้เยาวชนของชาติมีความรู้ ความเข้าใจ ในวัฒนธรรมไทยโดยตรง อันได้กระทำกันอยู่แล้วนั้น ที่ชัดเจนอย่างเป็นรูปธรรมแน่นอน คือ สถาบันอุดมศึกษา ซึ่งเป็นระดับการศึกษาขั้นสูงถึงสูงสุดของระบบการศึกษาของประเทศ มีการกำหนด ภารกิจของสถาบัน การศึกษาไว้ชัดเจน 4 ประการ ตั้งแต่แรกมีการตราพระราชบัญญัติสถาบันอุดมศึกษา ว่ามีพันธกิจในการผลิตบัณฑิต (สอน) วิจัย (สร้างองค์ความรู้ใหม่) บริการวิชาการแก่สังคม (ถ่ายทอด ความรู้สู่สาธารณชน- ประโยชน์) และส่งเสริม ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม (ธำรงรักษา สืบต่อแบบแผนอันดี งามของสังคม) ต่อมามีการตราเพิ่มเติมด้านที่ 5 การบริหารจัดการ (จัดระบบ ระเบียบการดำเนินการ ภายในองค์กร) เมื่อมหาวิทยาลัยบริหารงานในรูปแบบนอกราชการหรือในกำกับของภาครัฐบาล แต่ไม่ว่า จะดำเนินการในรูปแบบใด หนึ่งในหน้าที่สำคัญ อันขาดมิได้ คือ การส่งเสริม ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ของชาติ ไม่ว่าจะออกมาในรูปแบบของการประพุดติปฏิบัติตัวของอาจารย์ บุคลากร นิสิต ในแต่ละวันอันเป็น กิจวัตร ซึ่งมหาวิทยาลัยหลายแห่งมีการกำหนดให้มีฝ่าย มีบุคคล มีหน่วยงาน รับผิดชอบด้านนี้โดยตรง มีการมอบรางวัลเป็นการเชิดชูยกย่อง ประกาศเกียรติคุณให้แก่อาจารย์ นิสิต บุคลากร ผู้มีผลงานหรือ การแสดงออกในการส่งเสริม รักษา สืบต่อ เป็นตัวแบบอย่างที่ดี เพื่อให้เป็นบุคคลต้นแบบที่ควรค่าแก่ การยึดถือต่อไป หรือการส่งเสริม สงวนรักษาในรูปแบบเป็นทางการด้วยกิจกรรมเสริม อาทิ ชมรมต่าง ๆ ของนิสิตในงานการพัฒนา นิสิตโดยฝ่ายกิจการนิสิต นักศึกษา อันมีชมรม และการจัดกิจกรรมประจำปีที เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมอย่างหลากหลาย เพื่อให้ปัญญาชนในอนาคตเป็นแกนนำในการสืบสาน ต่อยอด และเผยแพร่ให้ยั่งยืนสืบไป

การอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของไทย

ประเทศไทย เป็นประเทศที่มีเอกลักษณ์อันโดดเด่นทางด้านมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้ สร้างสรรค์ไว้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ โบราณสถาน วรรณกรรม ศิลปหัตถกรรม นาฏศิลป์ ดนตรี บทกวี การประพันธ์ ภาษา ตลอดจนการดำเนินชีวิต และประเพณีต่าง ๆ ที่สืบทอด ต่อกันมายาวนาน จนกลายเป็นมรดกไทยอันทรงคุณค่า และเป็นจุดเด่นของประเทศไทย แต่ในปัจจุบัน

มรดกไทยได้รับผลกระทบจากเปลี่ยนแปลงของสังคมทั้งภายในประเทศ และจากต่างประเทศ อีกทั้งมีการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี การสื่อสาร การคมนาคม การถ่ายทอดส่งต่อด้วยรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย จึงมีผลกระทบต่อมรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทยอันทรงคุณค่าของชาติบางส่วนต้องเสื่อมสูญเสียหาย บิดเบือน แปรเปลี่ยนรูป หรือ ผิดแนวคิด แนวทางไปอย่างน่าเสียดาย ดังนั้น สถาบันการศึกษาทุกแห่ง ครูอาจารย์ ประชาชนคนไทยทุกคนจึงควรร่วมกันอนุรักษ์มรดกไทย ตลอดจนให้ข้อมูล ความรู้ คำแนะนำแก่คนรุ่นหลังในการส่งเสริมให้รู้คุณค่าของมรดกที่ได้รับการสืบทอดต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด ซึ่งนอกจากความภาคภูมิใจแล้ว ยังมีคุณค่าที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ชาติพันธุ์วิทยา สังคมวิทยา และมานุษยวิทยา ประชญา อีกทั้งยังส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน และประเทศผ่านทางการท่องเที่ยวของชาติโดยใช้วัฒนธรรมพื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่าง ๆ เป็นจุดเด่น จุดขาย จุดจูงใจตลอดมา

นัยยะแห่งความหมายของการอนุรักษ์มรดกไทย คือ การที่คนรุ่นหลังตระหนัก เห็นค่าและเห็นถึงความสำคัญของสิ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างขึ้น โดยการอนุรักษ์นั้น จะต้องทำในเชิงปฏิบัติ คือ การดูแลรักษา และการสืบสานวัฒนธรรมนั้น ๆ ไม่ให้หายไป ซึ่งการอนุรักษ์เป็นเหมือนเครื่องช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้เกิดการหวงแหนในมรดกของตน ก่อให้เกิดเป็นความรักและความผูกพัน อีกทั้งยังส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีอีกด้วย

กล่าวได้ว่าการอนุรักษ์มรดกเป็นสิ่งสำคัญที่คนรุ่นหลัง ควรใส่ใจหรือตระหนักถึงให้มาก เพราะมรดกจะสื่อถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชนชาตินั้น ๆ และยังก่อให้เกิดความผูกพันหรือความรักในชาติของตน ส่งผลไปถึงการสร้างจิตสำนึกที่ดีในการรักชาติ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการคงอยู่ของชาตินั้น ๆ สามารถทำได้ คือ การสะสม การศึกษา การพัฒนาและการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป

ความสำคัญของการอนุรักษ์มรดกไทย คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่แสดงออกถึงสัญลักษณ์ของความเป็นชาติ อันเป็นผลผลิตร่วมกันของผู้คนในผืนแผ่นดินในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นมาเป็นเวลาช้านาน ศิลปวัฒนธรรมไทยนับว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะหล่อหลอมชาวไทยในภูมิภาคต่าง ๆ ให้เกิดความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียว แต่เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว มีผลทำให้มรดกทางวัฒนธรรมในแขนงต่าง ๆ นับตั้งแต่โบราณวัตถุ โบราณสถาน วรรณกรรม ศิลปกรรม นาฏศิลป์ ดนตรี ภูมิปัญญาพื้นถิ่น ตลอดจนวิธีการดำเนินชีวิต ค่านิยมและระบบประเพณีต่าง ๆ ในท้องถิ่นได้รับผลกระทบและถูกละเลยทอดทิ้ง ครู อาจารย์ นิสิต นักศึกษา ชาวไทยทุกคนต้องตระหนักและสำนึกถึงความจำเป็นและความสำคัญในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ เพื่อให้ทุกคนเกิดแนวคิดที่จะทำนุบำรุงรักษา ส่งเสริมถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ ให้มีการสืบสานต่อไป

คณะกรรมการอำนวยการวันอนุรักษ์มรดกไทย ได้มีมติเห็นชอบคำจำกัดความของศิลปวัฒนธรรมในองค์รวม ด้วยคำว่ามรดกไทย คือ “มรดกทางวัฒนธรรมที่แสดงออกถึงสัญลักษณ์ของความเป็นชาติ ซึ่งได้แก่ โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ โบราณสถาน วรรณกรรม ศิลปหัตถกรรม นาฏศิลป์และดนตรี ตลอดจนการดำเนินชีวิตและคุณค่าประเพณีต่าง ๆ อันเป็นผลผลิตร่วมกันของผู้คนในผืนแผ่นดินในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา” ซึ่งมีความครอบคลุมหลากหลายแขนง คณะรัฐมนตรีในสมัยนั้น คือ รัฐบาลพอลเอกเปรม ตินสุลานนท์ ได้มีมติเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2528 ประกาศให้วันที่ 2 เมษายนของ

ทุกปี ซึ่งเป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพของสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็น “วันอนุรักษ์มรดกไทย” ทั้งนี้ เพื่อรณรงค์สร้างความเข้าใจ ความสำนึก และ ห่วงแหนในมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ รวมทั้งให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพิทักษ์รักษา มรดกทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติให้มากยิ่งขึ้น และดำรงสืบมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้ชาวไทย ทุกคนได้สำนึก ห่วงแหน และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมของชาติไทยสืบต่อเนื่องไปอย่างยาวนาน

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกเพื่อพัฒนาศิลปวัฒนธรรมไทย จึงเป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคน ที่ต้องดำเนินการด้วยจิตสำนึกและความมุ่งมั่นตั้งใจอย่างแท้จริง ด้วยการดำเนินแนวทางดังนี้

1. ค้นคว้า วิจัย ศึกษา และเก็บรวบรวมข้อมูลหลักฐานอย่างเป็นทางการที่ชัดเจน
2. การอนุรักษ์โดยการปลูกจิตสำนึก และสร้างจิตสำนึกที่ต้องร่วมกันอนุรักษ์ตั้งแต่ในสถาบัน ครอบครัวยุทธ สถาบันการศึกษา และสถาบันวิชาชีพทุกสายงาน
3. การฟื้นฟูโดยเลือกสรรมรดกทางวัฒนธรรมที่กำลังสูญหาย หรือที่สูญหายไปแล้วนำมาทำให้มี คุณค่า และมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตประจำวันให้เห็นเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน
4. การพัฒนาโดยริเริ่ม สร้างสรรค์ และปรับปรุงมรดกทางวัฒนธรรมในยุคสมัย ให้เกิดประโยชน์ ในชีวิตประจำวันที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตโดยตรง
5. การถ่ายทอดโดยนำมรดกทางวัฒนธรรมมาเลือกสรร กลั่นกรอง ด้วยเหตุและผลอย่างรอบคอบ มีหลักการ และครอบคลุมรอบด้าน แล้วไปถ่ายทอดให้คนในสังคมรับรู้ เห็นคุณค่า และนำไปปฏิบัติ
6. การจัดกิจกรรมโดยการส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งในส่วนท้องถิ่น ภูมิภาค และระดับประเทศ อาจก้าวสู่ระดับนานาชาติ ตามลำดับ
7. การเผยแพร่และแลกเปลี่ยนโดยการส่งเสริม สนับสนุน ให้เกิดการเผยแพร่และแลกเปลี่ยน มรดกทางวัฒนธรรม อย่างกว้างขวางด้วยสื่อและวิธีการต่าง ๆ ที่เหมาะสมในยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลง

แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา มรดกทางศิลปวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

มรดกทางศิลปวัฒนธรรม เป็นผลงานสร้างสรรค์ของชนในชาติที่มีคุณค่าตกทอดมาจากรุ่นก่อน เป็นประจักษ์พยานของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ มรดกทางศิลปวัฒนธรรม จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ มีความหมาย และมีความสำคัญมาก องค์การยูเนสโกแบ่งประเภทของมรดกทางวัฒนธรรมไว้ 2 ประเภท ได้แก่ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ต่างจากแนวคิดของไทยที่เคยแบ่งไว้ตามทัศนะของพระยาอนูมานราชชน ว่ามีวัฒนธรรมทางวัตถุ และวัฒนธรรมทางจิตใจ อันมีความหมายคล้ายกันกับยูเนสโก คือ วัฒนธรรมที่จับต้องได้ เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ และวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เป็นวัฒนธรรมทางจิตใจ ซึ่งบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่เกี่ยวข้องได้บัญญัติไว้ในมาตรา 43 (1) มาตรา 50 (2) และมาตรา 57 (1) ปัจจุบันพบว่า ภาครัฐของไทยมีหน่วยงานที่รับผิดชอบในการอนุรักษ์ และพัฒนา มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ แต่ว่า การขับเคลื่อนงาน ยังขาดความเป็นเอกภาพ มีมาตรฐานและขอบเขตการทำงานที่ไม่ชัดเจน ขาดการบูรณาการระบบ ฐานข้อมูลร่วมกัน รวมทั้งมีการใช้นิยามความหมายและคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ แตกต่างกัน ตลอดจนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวนมาก ขาดความตระหนักในการให้ความสำคัญ และมีข้อจำกัดด้านขีดความสามารถของกำลังคน ทรัพยากร และงบประมาณ ซึ่งจากประเด็นเหล่านี้

คณะอนุกรรมการด้านศิลปะ และวัฒนธรรม ในคณะกรรมการการศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ศิลปะและวัฒนธรรม นำโดย นายเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ รองประธานคณะกรรมการ คนที่ห้า และประธานคณะอนุกรรมการด้านศิลปะ และวัฒนธรรม ได้นำไปพิจารณาศึกษา และได้นำผลสรุปที่ได้รับมานำเสนอในการประชุมวุฒิสภา ครั้งที่ 18 เมื่อวันที่จันทร์ที่ 2 ตุลาคม 2566 โดยปัญหาที่คณะกรรมการการศึกษาพบ ได้แก่ ปัญหาด้านการอนุรักษ์โบราณสถานและแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ประกอบด้วย 1) ปัญหากฎหมายล้ำหลังและไม่เหมาะสมกับบริบทแวดล้อม 2) ปัญหาการไม่บังคับใช้กฎหมายของหน่วยงานภาครัฐอย่างจริงจัง 3) ปัญหาการขาดความตระหนักรู้ แรงจูงใจ และองค์ความรู้ที่ถูกต้อง 4) ปัญหานิยามของโบราณสถานและมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ไม่ชัดเจน และ 5) ปัญหาการขาดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนอย่างครอบคลุม

พร้อมกันนี้ คณะกรรมการจึงมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและกฎหมาย เพื่ออนุรักษ์และพัฒนา มรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนไว้ 8 ประการ ดังนี้ 1) แก้ไขกฎหมายให้สอดคล้องกับบริบทแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งพระราชบัญญัติที่ว่าด้วยโบราณสถาน (พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504) พระราชบัญญัติหรือกฎหมายท้องถิ่น (พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2540 พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการเมืองพัทยา พ.ศ. 2542) และพระราชบัญญัติที่ว่าด้วยการกระจายอำนาจ (พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542) 2) พัฒนากลไกกำกับดูแลการบังคับใช้กฎหมายของหน่วยงานภาครัฐทุกระดับ 3) การบริหารจัดการความรู้แก่ประชาชนและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง 4) จัดทำคู่มือคำแนะนำการดำเนินการอนุรักษ์และโครงการก่อสร้าง 5) กำหนดนิยามและประเภทมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นมาตรฐานกลาง และพัฒนาระบบทะเบียนรายการให้เป็นเอกภาพ 6) พัฒนามาตรการจูงใจ ให้เกิดการสนับสนุนการอนุรักษ์จากภาคเอกชนและภาคประชาชน 7) มีกฎหมายช่วยส่งเสริม สนับสนุน และวางหลักเกณฑ์เงื่อนไข กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อร่วมกันอนุรักษ์และบริหารจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ทุกประเภทอย่างครอบคลุม 8) มีการพัฒนากฎหมายเพื่อจัดตั้ง “สถาบัน” ในรูปแบบคณะกรรมการร่วม (Committee) หลายฝ่ายที่เป็นตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐและภาคส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และดูแลมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้อย่างบูรณาการ

จากปัญหาและข้อเสนอของคณะกรรมการ ได้มีสมาชิกวุฒิสภาอภิปรายแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม สรุปได้ดังนี้ 1) ควรแก้ไขชื่อรายงานให้เกิดความชัดเจนว่า เป็นรายงานที่พิจารณาศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนา มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้เป็นหลัก ทั้งนี้ โดยอาจเพิ่มเติมคำว่า “(ที่จับต้องได้)” ต่อท้ายชื่อเรื่องเดิม หรือแก้ไขเนื้อหาในบทสรุปผู้บริหารให้ครอบคลุมว่า “เป็นรายงานที่มุ่งเน้นในการพิจารณาศึกษาเรื่องมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้” แต่ในขณะเดียวกันก็ควรมีการพิจารณาศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ โดยมีการประสานความร่วมมือเพื่อให้วัฒนธรรมที่จับต้องได้นั้น ได้รับการอนุรักษ์ รักษา และพัฒนาไปพร้อมกัน เช่น วัฒนธรรม “นครชัยบุรีรินทร์” ที่ประกอบด้วย วัฒนธรรมของจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ และสุรินทร์ วัฒนธรรมด้านภาษาไทย (รณรงค์ให้ใช้

ภาษาไทยอย่างถูกต้อง) วัฒนธรรมด้านศาสนา (ดูแลความประพฤติของพระสงฆ์) วัฒนธรรมและธรรมเนียมปฏิบัติอื่น ๆ (การไหว้สวัสดี การแสดงความจงรักภักดีต่อชาติศาสนา พระมหากษัตริย์ การตรงต่อเวลา)

2) ควรมีการสำรวจและกระจายอำนาจในการอนุรักษ์และพัฒนามรดกวัฒนธรรม ทั้งจากส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่น และชุมชน ตลอดจนวิสาหกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) เพื่อให้ทุกภาคส่วนรวมทั้งภาคเอกชนและประชาชน มีส่วนร่วมในการดูแลรักษามรดกวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตนเอง และแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการบริหารจัดการแต่ละหน่วยอย่างชัดเจน และพิจารณาให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 รวมถึงส่งเสริมให้เกิดวิสาหกิจเพื่อสังคมโดยเร็ว

3) ควรสนับสนุนให้เกิดการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management) เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมภาครัฐและเกิดการกระจายอำนาจจากภาครัฐสู่ชุมชนและประชาชน

4) ควรมีการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญมาตรา 57 (1) ที่ว่าด้วยการอนุรักษ์ฟื้นฟู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน อาทิ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติส่งเสริม และรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2559

5) ควรมีการจัดทำฐานข้อมูล (Data Base) ขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

6) ควรส่งเสริมองค์ความรู้ทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณ สร้างการเรียนรู้ ความเข้าใจ ทักษะ และสืบทอดมิติทางวัฒนธรรมให้แก่ภาคส่วนต่างๆ โดยเฉพาะภาคประชาชน อีกทั้งควรสนับสนุนให้นำเรื่องมรดกวัฒนธรรมบรรจุเข้าสู่ระบบการศึกษา เพื่อให้มีการดูแลและรักษามรดกวัฒนธรรมต่อไปอย่างต่อเนื่อง มิใช่เพียงการเรียนรู้แบบผิวเผิน ฉาบฉวยเพื่อความสนุกสนานตามเทศกาล ดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

7) ควรแบ่งสัดส่วนรายได้และงบประมาณให้แก่ละหน่วยงาน อาทิ ส่วนกลางร้อยละ 50 ส่วนท้องถิ่นร้อยละ 25 และการตลาดด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวร้อยละ 25

8) ควรสร้างคุณค่าให้แก่แหล่งมรดกวัฒนธรรมโดยการอนุรักษ์ ดำรงคุณค่าให้คงอยู่ ส่งเสริมให้มีการใช้ประโยชน์ (Promotion) สร้างมูลค่าเพิ่มหรือผลตอบแทนจากคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมนั้น และจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้คุณค่าของมรดกวัฒนธรรม

9) ควรมีการต่อยอดหรือส่งเสริมให้เกิดแหล่งมรดกวัฒนธรรมแหล่งอื่น ให้ได้รับการยอมรับเช่นเดียวกับเมืองโบราณศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกจากยูเนสโก (UNESCO) (มรดกโลกแห่งที่ 7 ของไทย/มรดกโลกทางวัฒนธรรมแห่งที่ 4 ของไทย) ซึ่งมรดกโลกของไทย 6 แห่ง ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกจากยูเนสโกแล้ว ได้แก่ นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร-ห้วยขาแข้ง กลุ่มป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่ และกลุ่มป่าแก่งกระจาน อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท จังหวัดอุดรธานี อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ตลอดจนมีการวางแผนงานอย่างเป็นระบบเพื่อดูแลรักษาให้ยั่งยืนต่อไป

10) ควรสนับสนุนและเผยแพร่พื้นที่ที่มีศักยภาพด้านวัฒนธรรมให้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป เช่น จังหวัดสุรินทร์มีช้างแสนรู้และมวยไทย (นายทัชชกร ยีรัมย์/จา พนม และร้อยโท สมบัติ บัญชาเมฆ/บัวขาว บัญชาเมฆ) เป็นต้น

11) ควรสนับสนุน ส่งเสริม และกำหนดมาตรการในการสร้างแรงจูงใจเพื่อให้ประชาชนและภาคส่วนต่างๆ ได้ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการ

อนุรักษ์และพัฒนามรดกวัฒนธรรม ตลอดจนมีช่องทางในการเข้าถึง เพื่อแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนามรดกวัฒนธรรม เนื่องจากการดำเนินงานของภาครัฐเพียงอย่างเดียว ขาดความยืดหยุ่น และใช้ระยะเวลานาน ฉะนั้น การเปิดกว้างและรับการสนับสนุนจากประชาชน ประชาชนท้องถิ่น และภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง จึงสามารถดำเนินงานได้คล่องตัวและรวดเร็วกว่า 12) ควรนำบทบัญญัติในมาตรา 16 (11) ว่าด้วยการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น และมาตรา 17 (18) ว่าด้วยการส่งเสริมการกีฬา จารีตประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น แห่งพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 มาพิจารณาด้วย 13) ควรมีการติดตามการดำเนินงานตามนโยบายของพรรคการเมืองที่เกี่ยวข้อง อาทิ นโยบาย Soft Power ของพรรคภูมิใจไทย 14) ควรเร่งรัดการปฏิรูปประเทศด้านวัฒนธรรมโดยให้มีการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 15) ควรมีการแบ่งระดับโบราณสถานที่เหมาะสม ได้รับการฟื้นฟูภายในช่วงเวลาที่เหมาะสม เพื่อไม่ให้ถูกทะเลเลย ทิ้งร้าง หรือเสื่อมโทรม เช่น บ้านบอมเบย์ เบอร์มาร์ จังหวัดแพร่ เมืองโบราณโนนเมือง จังหวัดขอนแก่น เมืองเก่ากำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร โรงงานกระดาษไทย จังหวัดกาญจนบุรี กำแพงเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ทั้งนี้ โดยอาศัยอำนาจรัฐโดยกรมศิลปากรซึ่งมีองค์ความรู้ด้านวิชาการ อำนาจองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และอำนาจของภาคประชาสังคมและประชาชนร่วมกันดำเนินการ 16) ควรมีการเชื่อมโยงวัฒนธรรมเข้ากับวิถีชีวิตของชุมชน เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจ อัตลักษณ์ ความหวงแหน และการสืบสานอนุรักษ์ในวัฒนธรรมของตนเอง เช่น กระจ่างค้อยาว จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวเข้าไปชมชีวิตของชนเผ่าเป็นจำนวนมาก จนก่อให้เกิดเป็นรายได้หรือมูลค่าเพิ่มต่อวัฒนธรรมชุมชนดังกล่าว

ภายหลังจากการอภิปรายแสดงความคิดเห็นของสมาชิกวุฒิสภา คณะกรรมาธิการได้ตอบชี้แจงสรุปได้ว่า 1) เนื้อหาของรายงานมุ่งเน้นการอนุรักษ์และพัฒนามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เนื่องจากมีการร้องเรียนเป็นจำนวนมาก คณะกรรมาธิการจึงมีการประมวลผลการดำเนินงานดังกล่าวไว้ สำหรับมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ได้มีการกล่าวอ้างถึงในบทที่ 5 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ (หน้า 93) ข้อ 5.2.8 ที่ว่าด้วยการพัฒนากฎหมายเพื่อจัดตั้ง “สถาบัน” ในรูปแบบคณะกรรมการร่วม (Committee) หลายฝ่ายที่เป็นตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐ และภาคส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานด้านการอนุรักษ์และดูแลมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้อย่างบูรณาการ นอกจากนี้ ยังมีมีการร่างระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนเชิงบูรณาการเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนามรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน เพื่อเป็นกรอบแนวทางดำเนินการ และในร่างดังกล่าวได้กำหนดบทนิยามคำว่า “มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” ไว้ด้วยแล้ว อีกทั้งคณะกรรมาธิการได้เคยศึกษารายงานการพิจารณาศึกษา เรื่อง ภูมิภาษาและปัญญาแผ่นดิน ซึ่งเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เป็นการเฉพาะแล้ว 2) คณะกรรมาธิการจะได้สนับสนุนและผลักดันให้เกิดวิสาหกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) 3) ประเด็นข้อเสนอแนะอื่น ๆ คณะกรรมาธิการขอรับไว้เพื่อเป็นข้อมูลในการบูรณาการต่อไป ซึ่งที่ประชุมวุฒิสภาเห็นชอบด้วยกับรายงานและข้อเสนอแนะของคณะกรรมาธิการ และได้มีมติให้ส่งรายงานพร้อมทั้งข้อเสนอแนะดังกล่าวนี้ไปยังคณะรัฐมนตรีต่อไปเพื่อการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมไทยให้คงอยู่และยั่งยืน

บทสรุป

ศิลปวัฒนธรรมเป็นมรดกทางภูมิปัญญา เป็นทรัพย์สินทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ของสังคมและของชาติที่สืบทอดมาจากบรรพชน ซึ่งทรัพย์สินทั้งหลายไม่ว่าทั้งหมดที่จะเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่แสดงและสะท้อนให้เห็นความเป็นอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ อันเป็นสิ่งยืนยันในความเป็นเอกราชของชาติ การเป็นมรดกแห่งชาติ เป็นผลจากการคัดเลือกของสังคม มรดกทางวัฒนธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น อาคาร อนุสาวรีย์ ภูมิทัศน์ จดหมายเหตุ หนังสือ งานศิลปะ และสิ่งประดิษฐ์ วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น นิทานพื้นบ้าน ประเพณี ภาษา และความรู้พื้นถิ่น และมรดกทางธรรมชาติ ได้แก่ ภูมิทัศน์ที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรม และความหลากหลายทางชีวภาพ คำนี้มักใช้ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาพื้นเมือง ดังนั้น การกระทำโดยเจตนาที่จะรักษามรดกทางวัฒนธรรมจากปัจจุบันเพื่ออนาคตเรียกว่าการอนุรักษ์ ซึ่งส่งเสริมโดยพิธีภัณฑ์วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ และศูนย์วัฒนธรรม มรดกที่ได้รับการอนุรักษ์ได้กลายเป็นจุดยึดของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวระดับโลก ซึ่งมีส่วนสำคัญในการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนท้องถิ่นและประเทศชาติอย่างมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน การคุ้มครองทรัพย์สินทางวัฒนธรรมในทางกฎหมายประกอบด้วยข้อตกลงระหว่างประเทศ และกฎหมายภายในประเทศหลายฉบับ องค์การสหประชาชาติ ยูเนสโก และองค์การระหว่างประเทศหลายองค์การ ดำเนินการด้านการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีการใช้ในการบูรณาการของการรักษาสันติภาพของสหประชาชาติด้วยการสร้างความเข้าใจอันดี และส่งเสริมมิตรภาพอันดีระหว่างประเทศ ให้เห็นคุณค่าและใช้ทรัพยากรทางศิลปวัฒนธรรมร่วมกัน เพื่อสันติภาพของโลกและมวลมนุษยชาติอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2566.). *การอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยเพื่อเป็นมรดกโลก จากวัฒนธรรมที่จับต้องได้* เรือกำบัง. <https://ichthailand.org/heritage/detail/629d76f1472e28a00d0ba87f>
- ทัศนีย์ ประกอบบุญ. (2565). *จะอย่างไรกับวัฒนธรรมพื้นถิ่น คืบหน้าหรือย่ำเท้า : 12 ปี จากมติ ครม. ถึง “กฎหมายชาติพันธุ์*. <https://theactive.net/read/indigenous-law/>
- วัชระ ศรีเมืองมูล และคณะ. (2564). การใช้วัฒนธรรมกะเหรี่ยงในการต่อรองกับนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐและการรักษาวัฒนธรรมชาติพันธุ์. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่*, 3(1), 87-111.
- สุดแดน วิสุทธิลักษณ์. (2560). *มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ : บทเรียนจากเพื่อนบ้านในการเสนอเป็นมรดกโลก*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- Amineddoleh, L. A. (2014). Protecting cultural heritage by strictly scrutinizing museum acquisitions. *Fordham Intellectual Property, Media & Entertainment Law Journal*, 24(3), 641-692. <https://ssrn.com/abstract=2467100>
- Barry, C. (2013). Rights to culture: An introduction. In C. Barry (Ed.), *Rights to culture: Heritage, language and community in Thailand* (pp. 1-26). Silkworm Books.

- Falser, M. (2015). *Cultural heritage as civilizing mission: From decay to recovery*. Springer.
- Falser, M., & Juneja, M. (Eds.). (2013). *'Archaeologizing' heritage? Transcultural entanglements between local social practices and global virtual realities*. Springer.
- Getty Conservation Institute. (n.d.). *Cultural heritage policy: History and resources*. Getty Museum. https://www.getty.edu/conservation/our_projects/field_projects/heritage/
- Hoffman, B. T. (2006). *Art and cultural heritage: Law, policy, and practice*. Cambridge University Press.
- Neef, A., Attavanich, M., Kongpan, P., & Chongkraichak, M. (2018). *Tsunami, tourism and threats to local livelihoods: The case of indigenous sea nomads in Southern Thailand*. In A. Neef & J. H. Grayman (Eds.), *The tourism-disaster-conflict nexus* (pp. 141-164). <https://doi.org/10.1108/S2040-726220180000019008>
- Sullivan, A. M. (2016). Cultural heritage & new media: A future for the past. *John Marshall Review of Intellectual Property Law*, 15(4), 604-628. <https://repository.jmls.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1392&context=ripl>
- The Active. (2567). ประณาม!! การทำลายภูมิปัญญา ชายชุดดำทำลายไร่หมุนเวียน ชุมชนห้วยหินลาดใน จ.เชียงราย. <https://theactive.net/news/rights-20240607/>
- UNESCO. (2565). *ข้อเสนอทางนโยบาย ชุมชนชาติพันธุ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในประเทศไทย*. <https://articles.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2023/12/thailand-ethnic-communities-shm-policy-briefthai.pdf>
- UNESCO. (1999). *Second protocol to the Hague Convention of 1954 for the protection of cultural property in the event of armed conflict*. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/second-protocol-1954-hague-convention>
- UNESCO. (2011, October 21). *UNESCO convenes Libyan and international experts meeting for the safeguard of Libya's cultural heritage*. UNESCO World Heritage Centre. <https://whc.unesco.org/en/news/802>
- UNESCO World Heritage Centre. (n.d.). *Official website of the United Nations organization for cultural heritage*. <https://whc.unesco.org/>
- UNESCO. (2017, September 13). *UNESCO Director-General calls for stronger cooperation for heritage protection at the Blue Shield International General Assembly*. <https://www.unesco.org/en/articles/unesco-director-general-calls-stronger-cooperation-heritage-protection-blue-shield-international>

.....

ประวัติผู้เขียน

ชื่อผู้เขียน
ผู้ได้รับรางวัลคุรุบุรพา
วุฒิการศึกษาสูงสุด
สถานที่ทำงาน
สาขาวิชาที่มีความเชี่ยวชาญ

รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์
สาขาเทคโนโลยีศิลปวัฒนธรรม ประจำปีการศึกษา 2565
ปริญญาเอก สาขาประชากรศาสตร์และการพัฒนา
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
ปรัชญาและประวัติศาสตร์การศึกษา อาเซียนศึกษา วัฒนธรรม
ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทยในต่างประเทศอย่างยั่งยืน โดยพลังไทยในชุมชนโลก

Sustainable dissemination of Thai arts and culture abroad through Thai power in the global community

นิพนธ์ กล้ากล่อมจิตร
Nipon Klamklomjit
email : niponk@buu.ac.th

บทคัดย่อ

สิ่งสำคัญในการทำงานร่วมกับชุมชน พลังไทยในชุมชนต่าง ๆ ในต่างประเทศ คือ การที่เราจริงจังในการทำงานด้านการกุศล จากหัวใจ สิ่งนี้จะทำให้เราสามารถทำงานต่อไปอย่างต่อเนื่อง เพราะหลายครั้งในการทำงานระดับนี้ มุมมองของคนไทยในต่างประเทศบางกลุ่มก็จะมองเรื่องการมาหาผลประโยชน์เพื่อให้เกิดแก่กับตัวเอง ประเด็นนี้จึงเป็นประเด็นที่สำคัญและละเอียดอ่อนอีกหนึ่งประเด็นที่เราต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก การสร้างเครือข่ายอย่างไรเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องประกอบด้วยหลักการสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน การพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable development) เป็นแนวคิดที่เน้นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนในปัจจุบัน โดยไม่กระทบต่อความสามารถของคนรุ่นต่อไปในการตอบสนองความต้องการของตนเอง นั่นคือการพัฒนาที่สมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การขับเคลื่อนงานวัฒนธรรมโดยการสร้างภาคีเครือข่ายทางวัฒนธรรม ก็ต้องคำนึงถึงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมไปพร้อม ๆ กัน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในภารกิจเครือข่ายด้านศิลปวัฒนธรรม

คำสำคัญ : พลังไทย, เครือข่าย, ศิลปวัฒนธรรม

Abstract

The important thing in working with the Thai Power community in various communities abroad is that we are sincere in our charity work from the heart. This will allow us to continue working continuously. Because many times when working at this level, the perspective of some Thai people abroad will be to seek benefits for their own benefit. This issue is another important and sensitive issue that we must give great importance to. How to build a network to achieve sustainable development must include the key principles of sustainable development. Sustainable development is a concept that emphasizes development that meets the needs of people today. Without compromising the ability of future generations to meet their own needs. That is balanced development between the economy, society and the environment. Driving cultural work by creating cultural networks must take into account the economy, society, and the

environment at the same time in order to achieve maximum benefit in the mission of the arts and culture network.

Keywords : Thai power, network, arts and culture

บทนำ

การดำเนินงานโครงการต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมสังคมในระดับโลกนั้นเกิดขึ้นมาอย่างยาวนาน โดยเริ่มจากการดำเนินกิจกรรมขององค์กรไม่แสวงหาผลกำไรในสหราชอาณาจักรในช่วงกลางของปี ค.ศ. 1800 เป็นต้นมา (Alter, 2007) ถือได้ว่าเป็นการเริ่มต้นของการเกิดกลุ่มสังคมเพื่อทำประโยชน์ให้เกิดแก่สังคมในด้านต่าง ๆ จนอาจเรียกได้ว่าเป็นวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งมีความเป็นอิสระจากวัฒนธรรมของคนชั้นกลางและคนชั้นสูง วัฒนธรรมชุมชนผูกพันอยู่กับธรรมชาติและชุมชนเครือญาติ เป็นรูปแบบสังคมที่มีอายุยืนนานหลายร้อยปี เป็นลักษณะของสังคมอยู่ในตัวเอง ไม่มีรูปแบบแน่นอนเพราะเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและบริบทของชุมชนนั้น ๆ (โกวิทย์ พวงงาม, 2553) การเกิดขึ้นของวัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นจุดเริ่มต้นหนึ่งของการสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมระหว่างชุมชนในระดับท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นนิยมจึงต้องอาศัยแนวคิดของปรัชญาพื้นฐานที่แตกต่างกันหรือนำมาผสมผสานกันได้อย่างลงตัว ทำให้มีลักษณะคาบเกี่ยวกันหรืออาจมาจากความคิดของปรัชญาพื้นฐานสาขาเดียวกัน หลักปรัชญาการศึกษาจึงมีหลายลัทธิ หลายระบบ ซึ่งปรัชญาการศึกษาจากโลกตะวันตกถือได้ว่าเป็นแนวคิดในการจัดการศึกษาที่ได้รับการยอมรับเป็นอย่างมาก (นิศารัตน์ หวานชะเอม และนवलลออ แสงสุข, 2562) ซึ่งหลักการดังกล่าวเราสามารถนำมาเป็นแนวทางในการสร้างภาคีเครือข่ายให้เกิดการเติบโตในระดับประเทศ โดยมีการยอมรับหรือการรับรองในหน่วยงานองค์กรทางภาครัฐ มาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเครือข่ายด้านวัฒนธรรม การเริ่มต้นในการสร้างเครือข่ายทางด้านวัฒนธรรม เครือข่ายวัฒนธรรม” หมายความว่า การรวมกันของบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน องค์กร หรือหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมในด้านศิลปวัฒนธรรมในแขนงต่าง ๆ ประเทศไทย เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญาที่อยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ที่จะส่งต่อความรู้ทางด้านวัฒนธรรมในแต่ละประเด็น หรือหัวข้อต่าง ๆ (นิพนธ์ กล้ากลมจิตร, 2561)

การเกิดขึ้นกลุ่มวัฒนธรรมที่ได้รับการยอมรับจากภาครัฐ

กลุ่มผู้รู้ทางด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านในชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ของสภาวัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น ด้านการเกษตร ด้านโภชนาการ ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ด้านแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านสวัสดิการชุมชน ด้านทัศนศิลป์ และศิลปะการแสดง ด้านภาษาและวรรณกรรมความเชื่อ และประเพณี ด้านการจัดการแหล่งเรียนรู้ชุมชน ด้านการบริหารจัดการชุมชนเป็นต้น หน่วยงานในประเทศไทยที่มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนงานด้านวัฒนธรรม ได้แก่ สภาวัฒนธรรม มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมและขับเคลื่อนงานด้านวัฒนธรรมในระดับจังหวัด โดยมีหน้าที่รับผิดชอบในการอนุรักษ์ พัฒนา และสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่น สภาวัฒนธรรมที่จัดตั้งตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2553 มีจำนวน 8,166 แห่ง

ทั่วประเทศ ประกอบด้วย สภาวัฒนธรรมแห่งประเทศไทย 1 แห่ง สภาวัฒนธรรมจังหวัด 76 จังหวัด สภาวัฒนธรรมอำเภอ 878 อำเภอ สภาวัฒนธรรมตำบลและสภาวัฒนธรรมเทศบาล 7,140 แห่ง สภาวัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร 1 แห่ง สภาวัฒนธรรมเขต 50 เขต สภาวัฒนธรรมแขวง 19 แขวง สภาวัฒนธรรมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบ พิเศษ 1 แห่ง (กระทรวงวัฒนธรรม, 2550) ซึ่งข้อมูลในการจัดตั้งเครือข่ายวัฒนธรรมในประเทศไทยมีความหลากหลายกลุ่มตามความถนัดของประชาชนในเขตพื้นที่ต่าง ๆ การเชื่อมโยงกันเป็นสร้างการเป็นเครือข่ายวัฒนธรรม ระดม ทรัพยากร บุคลากร และสรรพกำลังต่าง ๆ จากหน่วยงานและองค์กร เพื่อช่วยในการดำเนินงานวัฒนธรรม ส่งเสริม สนับสนุน และร่วมจัดกิจกรรมขององค์กรภาคี และเครือข่ายวัฒนธรรม (กระทรวงวัฒนธรรม, 2550) ในส่วนของการจัดตั้งภาคีเครือข่ายวัฒนธรรมในต่างประเทศ จะเห็นได้ว่า ในแต่ละประเทศมีชุมชนคนไทยอยู่มากมายทั่วทุกมุมโลก บางส่วนจัดตั้งเป็นชุมชน บางส่วนมีการจัดตั้งเป็นสมาคม องค์กร การกุศลเพื่อช่วยในกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรม ด้านดนตรี นาฏศิลป์ และด้านพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านพระพุทธศาสนา ที่มีการจัดตั้งลักษณะเป็นวัดในต่างประเทศ มีพระธรรมทูต เป็นผู้แทนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ช่องทางในด้านสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมในต่างประเทศจึงมีหลายช่องทางด้วยกัน อาทิ ในหน่วยงาน สถาบันการศึกษาในต่างประเทศที่ยินดีให้มีการเผยแผ่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สถานเอกอัครราชทูตไทยในประเทศต่าง ๆ รวมถึงวัดไทยในแต่ละประเทศ ชุมชนคนไทย สมาคมคนไทยต่าง ๆ ที่มีการจดทะเบียนขึ้นในประเทศนั้น ๆ ซึ่งเครือข่ายเหล่านี้ เป็นร่างเครือข่ายวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการสร้างกิจกรรมระหว่างประเทศให้เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการเผยแผ่ในด้านดนตรี นาฏศิลป์ และงานศิลปวัฒนธรรมในแขนงต่าง ๆ การถ่ายทอดทางด้านดนตรีไทย ด้านนาฏศิลป์ ด้านภาษา ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของการเผยแผ่ด้านศิลปวัฒนธรรม (นิพนธ์ กล้ากล่อมจิตร และณรุทธิ์ สุทธิจิตต์ 2557) โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่ มีกลุ่มชมรม หรือกลุ่มภาคีเครือข่ายในชุมชนคนไทยประเทศนั้น ๆ มาเป็นส่วนหนึ่งของการต่อยอดการเริ่มต้นเครือข่าย

การเริ่มต้นสร้างเครือข่ายเพื่อให้เกิดการยอมรับในต่างประเทศ

สิ่งแรกในการเริ่มต้นของการสร้างเครือข่าย เพื่อจะทำให้องค์กรต่าง ๆ ยอมรับในการสร้างพันธมิตรด้านวัฒนธรรม คือการสร้างผลงานให้เป็นที่ประจักษ์ตั้งแต่ภายในประเทศ เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ในมุมมองของหน่วยงานภายนอกประเทศ ของการถูกเชิญเข้าไปร่วม เนื่องจากแต่ละประเทศมีข้อจำกัดในการยื่นขอวีซ่า อีกประเด็นที่เราไม่สามารถปฏิเสธได้ บ้างครั้งกลุ่มบุคคลบางกลุ่มอาจจะใช้ช่องทางนี้ในการเดินทางไปประเทศต่าง ๆ เพื่อไปประกอบอาชีพอื่น ๆ ซึ่งส่งผลให้หน่วยงานในต่างประเทศได้รับผลกระทบต่อความน่าเชื่อถือของภาครัฐในประเทศนั้น ๆ ซึ่งส่งผลให้ถูกระงับวีซ่า และถูกปิดกั้นในการดำเนินการในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ระหว่างประเทศ การสร้างการยอมรับ โดยเฉพาะหน่วยงานทางด้านสถาบันการศึกษา จะมีความน่าเชื่อถือมากกว่าหน่วยงานอื่น ๆ ในประเทศไทย สถานเอกอัครราชทูตประเทศต่าง ๆ จึงให้ความสำคัญของหน่วยงานมาก ๆ ด้วยเหตุนี้ การสร้างความร่วมมือทางด้านวัฒนธรรม จึงเห็นว่าควรให้ความสำคัญของภาคการศึกษาเป็นหน่วยงานเริ่มต้นของการสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมในต่างประเทศ อาจจะเริ่มต้นจากประเทศเล็ก ๆ หรือประเทศที่เราได้รับการจดเว้น

เรื่องวิชา ในรอบประเทศไทยก่อน เช่น ประเทศมาเลเซีย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว หรือ ไกลออกไปหน่อยก็จะเป็นประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น โดยระยะแรกเราควรมีผู้แทนเข้าร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่จัดขึ้นก่อน แล้วจึงค่อยประสานงานความร่วมมือในระดับหน่วยงานเป็นลำดับต่อไป ซึ่งอาจจะต้องใช้ เวลานานสักหน่อย ประมาณ 2-3 ปี เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้เกิดกับหน่วยงานในองค์กรของทาง ประเทศ ทั้งนี้เราควรต้องนำนโยบายหรือพันธกิจของหน่วยงานภายนอกประเทศเข้ามาศึกษาความ สอดคล้องของกิจกรรมของเขาและเรามีความสอดคล้องอย่างไร หรือเราจะสามารถปรับเปลี่ยนหรือมีการ ประยุกต์เพื่อให้เข้ากับแนวทางในการสร้างภาคีเครือข่ายวัฒนธรรมได้อย่างไร ผู้นำในกลุ่มภาคีเครือข่าย จึงจะต้องฝึกฝนและปฏิบัติซ้ำ ๆ ทำกิจกรรมที่หลากหลายจนเกิดความชำนาญ จึงสามารถเข้าใจและเกิด ทักษะในการปฏิบัติด้านต่าง ๆ หรือกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องด้านศิลปวัฒนธรรมได้อย่างถูกต้อง (นิพนธ์ กล้ากล่อมจิตร และคณะ, 2564)

กลุ่มสมาคมคนไทย พลังไทยในชุมชนโลก คือ กลุ่มคนไทยที่รักษาวัฒนธรรมไทยในแต่ละ ประเทศ เป็นชมรม สมาคม ทั้งเป็นอาชีพและการกุศล กลุ่มนี้จะมีพลังในการสร้างเครือข่ายให้กว้างขวาง ออกไปอย่างไม่หยุดยั้ง ทั้งยังเป็นกลุ่มที่มีพลังในการส่งเสริมสนับสนุน ทั้งร่างกาย แรงใจ รวมถึงกำลัง ทรัพย์ที่จะสนับสนุนการขับเคลื่อนงานในด้านวัฒนธรรม หากเราสามารถมีผลงานเป็นที่ยอมรับ เราก็จะ ได้รับการยอมรับ สิ่งสำคัญประการหนึ่งในการทำงานร่วมกับชุมชน พลังไทยในชุมชนต่าง ๆ ใน ต่างประเทศ คือ การที่เราจริงจังในการทำงานด้านการกุศลจากหัวใจ สิ่งนี้ยังจะทำให้เราสามารถทำงาน ต่อไปอย่างต่อเนื่อง เพราะหลายครั้งในการทำงานระดับนี้ มุมมองของคนไทยในต่างประเทศบางกลุ่มก็จะ มองเรื่องการมาหาผลประโยชน์เพื่อให้เกิดแก่กับตัวเอง ประเด็นนี้จึงเป็นประเด็นที่สำคัญและ ละเอียดอ่อนอีกหนึ่งประเด็นที่เราต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก

ความยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ด้วยหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development)

แล้วเราจะสร้างเครือข่ายอย่างไรเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ก่อนเราต้องมีความเข้าใจ หลักการสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน การพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable development) เป็น แนวคิดที่เน้นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนในปัจจุบัน โดยไม่กระทบต่อความสามารถของ คนรุ่นต่อไปในการตอบสนองความต้องการของตนเอง นั่นคือการพัฒนาที่สมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การขับเคลื่อนงานวัฒนธรรมโดยการสร้างภาคีเครือข่ายทางวัฒนธรรม ก็ต้องคำนึงถึง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ไปพร้อม ๆ กัน ในด้านเศรษฐกิจ แน่นนอนว่า กลุ่มภาคีเครือข่ายด้าน วัฒนธรรมจะต้องคำนึงถึงการสร้างมูลค่าเพิ่มเศรษฐกิจ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และระดับ นานาชาติ ให้กว้างขวางขึ้น กลุ่มสมาคมคนไทยในหลายประเทศมักจะดำเนินการจัดโครงการหรือ กิจกรรมงานไทย เช่น งาน “Thai Festival” หรือ “งานเทศกาลไทย” ซึ่งเป็นงานประจำปีที่จัดขึ้นโดย สถานเอกอัครราชทูตและสถานกงสุลใหญ่ และกลุ่มชุมชนคนไทยหลายแห่งทั่วโลก ในบางประเทศจัด ต่อเนื่องมากกว่าทศวรรษจนกลายเป็นแบรนด์ติดตลาดของชาวต่างชาติ การจัดการโครงการดังกล่าวเป็น การจัดโดยองค์การของชุมชนคำนึงถึงประโยชน์สาธารณะของชุมชนและสังคมส่วนรวม วัฒนธรรมที่ ให้ความสำคัญแก่ความเป็นชนชั้นที่มีอยู่ในประวัติพัฒนาการของชุมชน แต่ต้องค้นหาบูรณและยกขึ้นเป็น

ระบบแนวคิดของชุมชนแล้วมีพิธีกรรมหรือการปฏิบัติ ที่เรียกว่าทฤษฎีและการปฏิบัติ (Theory and Practice) จิตสำนึกจะชัดเจน กระบวนการปลูกจิตสำนึกความเป็นชุมชนนี้ประชาชนต้องทำกันเอง มีปัญญาชนของประชาชน (Organic intellectual) เป็นผู้นำไม่ใช่ให้คนอื่นมานำผู้อื่นเป็นเพียงผู้สนับสนุน รัฐอาจมีบทบาทเป็นผู้สนับสนุนได้ (Selman, 2004) จึงเกิดขึ้นของกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

มุมมองการสร้างภาคีเครือข่ายวัฒนธรรมด้าน การสร้างมูลค่าเพิ่มเศรษฐกิจ จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่เราสามารถเพิ่มเป็นช่องทางหนึ่งในการสร้างความร่วมมือในมิติต่าง ๆ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ถึงแม้ว่าเราเน้นในการการสร้างมูลค่าเพิ่มเศรษฐกิจ แต่สิ่งที่เราได้เพิ่มมากกว่าการขับเคลื่อนทางด้านเศรษฐกิจ เรายังได้กลุ่มสังคมที่เริ่มต้นจากกลุ่มเล็ก ๆ ที่เกิดจากความต้องการในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ในกลุ่มคนขนาดเล็ก เติบโตขึ้นเป็นชุมชนขนาดใหญ่ รวมถึงการเติบโตขึ้นของกลุ่มพันธมิตรภาคีเครือข่ายในระดับประเทศ เกิดการสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศ ประเทศไหนจัดกิจกรรมก็จะไปร่วมในการจัดแสดงเพื่อโชว์ศักยภาพของแต่ละประเทศจึงเกิดเป็นภาคีความร่วมมือทางสังคมที่ใหญ่ขึ้น ปัจจุบันหลาย ๆ ประเทศกำลังดำเนินการในการสร้างภาคีเครือข่ายด้านวัฒนธรรมควบคู่ไปกับงานด้านเทคโนโลยี ด้านการศึกษา มักจะแฝงการนำเสนอวัฒนธรรมแต่ละประเทศเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างอัตลักษณ์ของประเทศตนเอง อีกประเด็นที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน คือการคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม หลายกลุ่มคนไทยในแต่ละประเทศให้ความสำคัญเรื่องนี้มาก เพราะแต่ละประเทศมีกฎหมายที่ค่อนข้างเข้มแข็งในเรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อม เรื่องการใช้พื้นที่ การใช้เสียง การใช้ไฟฟ้า การใช้น้ำ การสร้างสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ทั้งหมดนี้เป็นข้อจำกัดที่เกิดขึ้นในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในต่างประเทศ โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมนอกรอาคาร (outdoor) จะต้องได้รับการจัดพิจารณาเป็นพิเศษซึ่งแต่ละประเทศก็มีกฎระเบียบข้อกฎหมายที่แตกต่างกัน การสร้างภาคีเครือข่ายวัฒนธรรม ข้อความร่วมมือด้านสิ่งแวดล้อมนี้เป็นส่วนหนึ่งของการกลับมาคิดทบทวนรูปแบบการจัดกิจกรรมในประเทศไทยที่แตกต่างจากต่างประเทศโดยสิ้นเชิง ซึ่งผลปฏิบัติดังกล่าวนี้ มีผลกับการปฏิบัติงานโดยตรงกับภาคีหน่วยงานในต่างประเทศ การสร้างความร่วมมือเพื่อให้เป็นไปในทิศทางเชิงบวกให้ได้มากที่สุด ถึงจะสามารถเกิดการยอมรับและเกิดภาคีเครือข่ายด้านวัฒนธรรมชัดเจนมากยิ่งขึ้น

เห็นได้ว่า กลุ่มวัฒนธรรมในประเทศไทยควรต้องมีหลักการในปรับตัว เพื่อให้สอดคล้องกับพันธกิจของหน่วยงานด้านวัฒนธรรมในต่างประเทศ ซึ่งปัจจุบันหน่วยงานในต่างประเทศให้ความสำคัญ การขับเคลื่อนงานวัฒนธรรมโดยการสร้างภาคีเครือข่ายทางวัฒนธรรม ก็ต้องคำนึงถึง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมไป พร้อม ๆ กัน เพื่อสร้างความสมดุลตามแนวทางขององค์การสหประชาชาติ หลักการนี้เราไม่สามารถปฏิเสธได้ เนื่องจากเราเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติและถือได้ว่าเป็นแนวคิดในระดับสากลเป็นที่ยอมรับ สิ่งเดียวที่คนวัฒนธรรมจะดำเนินการเพื่อสร้างเครือข่ายต่อไปได้ คือการศึกษาหลักการ การพัฒนาที่ยั่งยืนและถือแนวทางปฏิบัติตามแบบสากลในแต่ละประเทศแล้วจึงค่อย ๆ สอดแทรกความเป็นวัฒนธรรมไทยเข้าไปในกลุ่มภาคีเครือข่ายด้านวัฒนธรรมในระดับสากลโดยอาศัยพลังไทย ชุมชนคนไทยที่อยู่ในประเทศต่าง ๆ ทั่วทุกมุมโลก เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาและการสร้างเครือข่ายให้เกิดขึ้นอย่างถาวรและเป็นรูปธรรมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงวัฒนธรรม. (2550). *แผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ (2550-2559)*. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- โกวิทย์ พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- นิศารัตน์ หวานชะเอม และนवलลอ สแสงสุข.(2562). *หลักการและปรัชญาการศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- นิพนธ์ กล้ากล่อมจิตร และณรุทธิ์ สุทธิจิตต์. (2557). การศึกษาวิธีการถ่ายทอดดนตรีไทยในโรงเรียนและบ้านดนตรีไทย. *An Online Journal of Education*, 9(2), 147-161.
- นิพนธ์ กล้ากล่อมจิตร. (2561). การสืบทอดดนตรีไทยในตำบลบ้านปึก จังหวัดชลบุรี. *Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD)*. 2912.
- นิพนธ์ กล้ากล่อมจิตร, ปวีญา พรหมรักษ์, และอรุณา บัวผา. (2564). การศึกษาทักษะการบรรเลงขิมตามแนวทฤษฎีการสอนดนตรีของคาร์ลลอร์ฟ สำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนสาธิต “พิบูลบำเพ็ญ” มหาวิทยาลัยบูรพา. *มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ปริทัศน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพปาง*, 9(3), 81-90.
- Alter, K. (2007). *Social enterprise typology*. Virtue Ventures LLC.
- Selman, P. (2004). Community participation in the planning and management of cultural landscapes. *Journal of Environmental Planning and Management*, 47(3), 365-392.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อผู้เขียน	อาจารย์นิพนธ์ กล้ากล่อมจิตร
ผู้ได้รับรางวัลบูรพา	สาขาทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ประจำปีการศึกษา 2563
ประวัติการศึกษา	ศศ.ม. (สาขาดุริยางค์ไทย)
ตำแหน่ง/สถานที่ทำงาน	อาจารย์ โรงเรียนสาธิต “พิบูลบำเพ็ญ” มหาวิทยาลัยบูรพา หัวหน้าฝ่ายศิลปวัฒนธรรม กองกิจการนิสิต มหาวิทยาลัยบูรพา
สาขาวิชาที่มีความเชี่ยวชาญ	สาขาด้านการสอนดนตรีไทย และการศึกษาภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

ภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย : มรดกของชาติที่ส่องสว่างไกลถึงนานาชาติ

Thai Language and Culture: A Timeless Heritage Radiating Across Nations

ธนกร อินต๊ะสิน

Thanabhorn Intasin

e-mail : Thena388@gmail.com

บทนำ

ภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยถือเป็นสมบัติอันล้ำค่าที่สะท้อนอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และภูมิปัญญาของชนชาติไทยมาอย่างยาวนาน ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และความเป็นสากล การดำรงไว้ซึ่งภาษาและวัฒนธรรมจึงไม่ใช่เพียงการอนุรักษ์สิ่งเก่า หากเป็นการถักทออดีต ปัจจุบัน และอนาคตเข้าด้วยกันอย่างมีชีวิต ผ่านกลไกทางสังคม ชุมชน วัดไทย และโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการครูอาสาสมัครไทยในต่างประเทศ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยให้ก้าวไกลสู่สายตานานาชาติ การดำเนินงานของครูอาสาสมัครภาคฤดูร้อน รุ่นที่ 38 ในวัดวชิรธรรมปทีป รัฐนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นกรณีศึกษาสำคัญที่สะท้อนความมุ่งมั่นและความสามารถในการดำรงและถ่ายทอดอัตลักษณ์ไทยในบริบทต่างวัฒนธรรม ที่มุ่งเน้นให้เห็นถึงพลังของภาษาและวัฒนธรรมในการเป็นทั้งรากและปีกให้ชาติไทยได้หยั่งลึกและโบยบินในเวทีโลกอย่างสง่างาม

คำสำคัญ ครูอาสาไทย, การเผยแพร่ภาษาไทย, โครงการสอนภาษาไทยในต่างประเทศ

Abstract

The Thai language and culture are invaluable treasures that reflect the ethnic identity and wisdom of the Thai people throughout history. Amid the tides of globalization and internationalization, the preservation of language and culture is not merely an act of conserving the past but a living process that interweaves the past, present, and future. This dynamic continuity is sustained through social mechanisms, local communities, Thai temples abroad, and various initiatives-particularly the Volunteer Thai Teachers Program, which plays a vital role in promoting Thai language and culture on a global scale. The implementation of the Summer Volunteer Teachers, Generation 38, at Vajiradhammapadip Temple in New York, USA, serves as a significant case study. It demonstrates the dedication and capacity of Thai educators to uphold and transmit Thai identity across cultural contexts. This essay highlights the power of language and culture as both the roots and wings of the Thai nation, allowing it to remain deeply grounded while soaring gracefully on the global stage.

Keywords : Volunteer Thai teachers, Thai language promotion, Thai language teaching programs overseas

ภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย รากเหง้าแห่งความเป็นไทย

ในยุคแห่งการเปลี่ยนผ่านของเทคโนโลยี โลกาภิวัตน์ และกระแสความเป็นสากลที่หมุนเวียนอย่างไม่หยุดนิ่ง "ภาษา" และ "วัฒนธรรม" ยังคงเป็นรากเหง้าแห่งอัตลักษณ์ของชาติไทยที่สืบทอดถ่ายทอด และพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาตลอดหลายร้อยปี แต่โลกสมัยใหม่ที่หมุนเปลี่ยนไปทำให้รากเหง้าแห่งความเป็นไทยถูกท้าทายทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

ภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยในฐานะมรดกทางปัญญาและจิตวิญญาณของชาติ ไม่เพียงใช้บอกเล่าความเป็นไทย หากแต่ยังเป็นกลไกที่ชักทอวิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม และภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สามารถดำรงอยู่ร่วมกับโลกสมัยใหม่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี จึงจำเป็นต้องได้รับการตระหนักคุณค่า รักษา ถ่ายทอดอย่างมีสติและมีวิสัยทัศน์

ภาษาไทยถือเป็นมรดกแห่งปัญญา กำเนิดจากความคิดสร้างสรรค์ของบรรพบุรุษไทยที่ปรารถนาจะสื่อสาร ถ่ายทอด และคงอยู่ จึงสร้างและประดิษฐ์ระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์ใช้แทนความหมายผ่านการพูด การเขียน หรือการแสดงออกด้วยท่าทาง (พระอุดมธรรมา และบัณฑิตกา จารุมา, 2563) ภาษายังเป็นกลไกสำคัญในการบันทึกประวัติศาสตร์และความรู้ ยกตัวอย่างเช่น “ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง” ที่สะท้อนทั้งภูมิปัญญา ระบบการเมือง และวัฒนธรรมในยุคต้นของไทย การมีระบบการเขียนของตนเองคือรากฐานของการอ้างชาติและอธิปไตย (พิทยะ ศรีวัฒนสาร, 2553) ภาษาไทยจึงมิได้เป็นเพียงเครื่องมือ แต่คือสื่อกลางแห่งจิตวิญญาณ เป็นเสมือน “แผนที่ความคิด” ของคนไทยที่สะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น คำเรียกเครือญาติที่ซับซ้อน การลำดับนับญาติในสังคมไทย เช่น พ่อของทวด คือ เทียด ลูกของหลาน คือ เหลน เป็นต้น หรือคำราชาศัพท์ ซึ่งเป็นคำยกย่องที่บ่งบอกชั้นฐานะ เช่น ใช้เฉพาะพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ เป็นต้น (วิศัลย์ศยา รุดดิษฐ์, 2554)

ภาษาและวัฒนธรรมมิใช่เพียงเครื่องมือสื่อสารหรือพิธีกรรมเฉพาะกลุ่ม แต่เป็นสิ่งที่หล่อหลอมตัวตนของคนไทย สะท้อนถึงโลกทัศน์ ค่านิยม และอัตลักษณ์เฉพาะที่ยากจะเลียนแบบได้ และหากขาดการส่งต่อสืบสานอย่างเข้าใจและเท่าทันบริบทของโลกที่เปลี่ยนไป อาจสูญเสียบางสิ่งที่ไม่อาจย้อนกลับมาได้อีก

ในส่วนของวัฒนธรรมไทยถือเป็นวิถีแห่งจิตวิญญาณ คำว่า “วัฒนธรรม” ในภาษาไทย แปลตรงตัวได้ว่า “สิ่งที่นำไปสู่ความเจริญงอกงาม” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) พระยาอนูมานราชชน (อั้งในพระอุดมธรรมา และบัณฑิตกา จารุมา, 2563) ได้ให้นิยามว่าวัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อการดำรงชีวิต และสามารถถ่ายทอดหรือเลียนแบบกันได้ วัฒนธรรมไทยประกอบด้วยสิ่งที่จับต้องได้ เช่น บ้านเรือนไทย ผ้าไหม และอาหารไทย รวมไปถึงสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น ความเกรงใจ ความรักสงบ และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

วัฒนธรรมไทยจึงมิได้เป็นเพียงพิธีกรรมหรือศิลปะ แต่คือวิถีคิด วิถีอยู่ และวิถีสร้างสัมพันธ์กับผู้อื่น วัฒนธรรมกำหนดแบบแผนพฤติกรรม ขอบเขตของสิ่งที่ควรและไม่ควรทำ และสร้างพลังรวมหมู่ของผู้คนในสังคมหนึ่ง

เมื่อพิจารณาตึกก็จะพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างภาษาไทยกับวัฒนธรรมไทยนั้น เป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ เปรียบเสมือน “เรือกับกระแสน้ำ” ที่ไหลไปพร้อมกันอย่างกลมกลืน ภาษาเป็น

ส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม และวัฒนธรรมก็แทรกซึมอยู่ในภาษา (วิศิษฐ์ศยา รุดติษฐ์, 2554) เช่น การใช้คำแทนตัวในภาษาไทย ไม่เพียงสะท้อนความสัมพันธ์ แต่ยังสะท้อนค่านิยมเรื่องการให้เกียรติ และความอ่อนน้อมถ่อมตน อันเป็นหัวใจของวัฒนธรรมไทย ยิ่งกว่านั้น ภาษายังทำหน้าที่ในการธำรงวัฒนธรรม โดยเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ และประเพณีจากรุ่นสู่รุ่น เช่น การละเล่นพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก หรือสุภาษิตไทย ล้วนสะท้อนทั้งทัศนคติ ปรัชญาชีวิต และค่านิยมที่ฝังรากในสังคมไทยมานาน ภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยจึงเป็นเหมือนสายใยที่ผูกโยงคนไทยเข้าด้วยกัน เป็นรากเหง้าแห่งอัตลักษณ์ที่สะท้อนภูมิปัญญา ความเชื่อ ความสัมพันธ์ และความคิดของสังคม หากปราศจากภาษาและวัฒนธรรมไทย ประเทศไทยจะสูญเสียทั้งจิตวิญญาณและตัวตนอันแท้จริง ภารกิจของคนรุ่นใหม่คือการเรียนรู้ ยอมรับ และเลือกถ่ายทอดสิ่งเหล่านี้อย่างมีจิตสำนึก ด้วยการเข้าใจไม่ใช่เพียงทำตาม

เมื่อภาษาและวัฒนธรรมไทยในบริบทโลก ในยุคที่เด็กไทยสามารถเรียนภาษาอังกฤษตั้งแต่ปฐมวัย มีไอศดอลเกาหลีเป็นแรงบันดาลใจ และรับชมวัฒนธรรมต่างชาติได้เพียงปลายนิ้วสัมผัส การรักษา รากเหง้าแห่งความเป็นไทยจึงมิใช่การต่อต้านกระแสโลก แต่คือการสร้าง “ภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรม” ให้เด็กรุ่นใหม่สามารถเลือกหยิบสิ่งดีงามจากโลกกว้าง โดยไม่ละทิ้งรากของตน โครงการสอนภาษาและวัฒนธรรมไทยในต่างประเทศ การสนับสนุนครูอาสาสมัคร และการจัดงานเทศกาลวัฒนธรรมไทยในต่างแดน จึงเป็นตัวอย่างของการนำ “รากเหง้า” ไปเผยแพร่ให้โลกเห็นว่าสิ่งที่เราเรียกว่า “ไทย” นั้น มีคุณค่าเพียงใดในบริบทสากล

การเผยแพร่ภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยสู่ต่างประเทศ ผ่านโครงการสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย

ในโลกที่พรมแดนทางวัฒนธรรมค่อย ๆ เลือนหายด้วยเทคโนโลยีและโลกาภิวัตน์ การรักษาและเผยแพร่อัตลักษณ์ของชาติตนเองจึงกลายเป็นภารกิจสำคัญของทุกประเทศ ภาษาและวัฒนธรรมเป็นหัวใจของอัตลักษณ์นั้น สำหรับประเทศไทย การเผยแพร่ภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยไปยังต่างประเทศ ผ่าน “โครงการสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยในต่างประเทศ” จึงไม่ใช่เพียงการส่งออกครูอาสาสมัครหรือความรู้ แต่คือการสื่อสารจิตวิญญาณของความเป็นไทยให้โลกได้รับรู้ ผ่านโครงการสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยในต่างประเทศ

โครงการสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยในต่างประเทศ ภายใต้การดำเนินการของศูนย์ส่งเสริมการสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย ศาสตราจารย์ ม.ล.จิรายุ - ศาสตราจารย์ ท่านผู้หญิงพูนทรัพย์ นพวงศ์ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นหนึ่งในความพยายามอย่างจริงจังของประเทศไทย ในการส่งเสริมอัตลักษณ์ของชาติผ่านการศึกษา โดยส่งครูอาสาสมัครไปยังวัดไทยในต่างประเทศ เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดภาษาไทย ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และค่านิยมของไทยให้แก่เยาวชนไทยในต่างแดนและชาวต่างชาติที่สนใจ (คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2567) วัดไทยในต่างประเทศจัดเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชนไทยทั่วโลก การจัดการเรียนการสอนที่วัดเหล่านี้จึงมีบทบาทมากกว่าห้องเรียนทั่วไป เพราะเป็นทั้งพื้นที่เรียนรู้ สถานที่เยียวยาใจ และสื่อกลางเชื่อมโยงคนไทยกับรากเหง้าของตนเอง

ครูอาสาสมัครที่ไปสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย จึงมีบทบาทของทูตวัฒนธรรมไทยในต่างแดน ครูอาสาสมัครไม่ได้ทำหน้าที่แค่ “ครูผู้สอน” แต่ยังเปรียบเสมือน “ทูตวัฒนธรรม” ที่สื่อสารความเป็นไทยอย่างละเอียดอ่อน ผ่านทุกถ้อยคำ การแสดงออก และกิจกรรมที่ร่วมกับชุมชน ทั้งการสอน การพูด ฟัง อ่าน เขียนภาษาไทย การสอนรำไทย เพลงไทย งานประดิษฐ์ หรือประเพณีไทย เช่น สงกรานต์ ลอยกระทง วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา หรือวันแม่ การเรียนรู้ภาษาไทยในบริบทวัฒนธรรมเช่นนี้ทำให้ผู้เรียนที่เป็นเด็กไทยที่ถือกำเนิดในต่างแดน หรือลูกครึ่งที่มีบิดาหรือมารดาเป็นคนไทย ไม่เพียงรู้จักคำศัพท์หรือหลักไวยากรณ์ แต่เข้าใจวิถีคิด วิถีอยู่ และวิถีปฏิสัมพันธ์ในแบบไทยอย่างแท้จริง ส่งผลให้เกิดความรักและเคารพในอัตลักษณ์ไทยมากยิ่งขึ้น

ก่อให้เกิดผลลัพธ์ของการสอนที่มากกว่าความรู้ เพราะการสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยในต่างประเทศผ่านครูอาสาสมัคร ไม่ได้ให้ผลลัพธ์เพียงด้านการเรียนรู้เท่านั้น แต่ยังช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ของคนไทยในต่างแดนให้มั่นคง ช่วยเยาวชนไทยที่เติบโตในสังคมต่างชาติยังคงเชื่อมโยงกับรากเหง้า และเปิดโอกาสให้ชาวต่างชาติได้เข้าใจไทยอย่างลึกซึ้ง ในอีกมิติหนึ่ง ครูอาสาฯยังได้รับประสบการณ์ชีวิตอันล้ำค่า เข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรม พัฒนาทักษะการใช้ชีวิตในบริบทสากล และสามารถกลับมาพัฒนางานด้านการศึกษาในประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ

โครงการสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยในต่างประเทศ เป็นอีกหนึ่งแนวทางของประเทศไทยในการรักษาและส่งต่อรากเหง้าแห่งความเป็นไทยสู่เวทีโลก ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่ลึกซึ้ง อ่อนโยน และมีความหมาย ครูอาสาสมัครคือผู้เดินทางไปพร้อมกับภารกิจของหัวใจ เพื่อให้ภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยยังคงมีชีวิตในทุกมุมโลก ไม่ใช่ในฐานะสิ่งล้ำสมัย แต่มาเฉิดฉายในฐานะมรดกอันทรงคุณค่าที่โลกควรได้รับรู้และยอมรับ

ผลการเรียนการสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยของครูไทยในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัตวชิรธรรมปทีป

โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัตวชิรธรรมปทีป รัฐนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นหนึ่งในวัดไทยในต่างแดนที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนไทยและผู้สนใจวัฒนธรรมไทยอย่างเข้มแข็ง หนึ่งในพันธกิจสำคัญของวัดแห่งนี้คือการจัดการเรียนการสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยให้แก่เยาวชนไทยในต่างแดนและชาวต่างชาติผู้สนใจ โดยมี “ครูไทย” หรือครูอาสาสมัครจากประเทศไทยทั้งแบบครูอาสาสมัครประจำการ 1 ปี และครูอาสาสมัครภาคฤดูร้อน มาเป็นหัวใจสำคัญในการดำเนินงาน ครูอาสาสมัครเหล่านี้ไม่เพียงถ่ายทอดความรู้ แต่ยังปลูกฝังอัตลักษณ์และจิตสำนึกความเป็นไทยให้หยั่งรากในหัวใจของผู้เรียน ซึ่งเป็นภารกิจที่ท้าทายและเปี่ยมความหมาย

ลักษณะของผู้เรียนและบริบทการเรียนรู้ ผู้เรียนส่วนใหญ่ที่โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัตวชิรธรรมปทีป จะเป็นเยาวชนไทยรุ่นที่สองและสามที่เกิดและเติบโตในสหรัฐอเมริกามีทั้งเด็กที่เป็นลูกของคนไทย และลูกครึ่งที่มีบิดาหรือมารดาเป็นคนไทย บางคนสามารถพูดภาษาไทยได้คล่องแคล่ว หรือพูดภาษาไทยได้บ้าง แต่จำนวนไม่น้อยที่พูด อ่าน เขียนภาษาไทยไม่ได้เลย บริบทนี้ส่งผลให้ครูอาสาสมัครต้องวางแผนการสอนอย่างมีกลยุทธ์เพื่อจุดประกายความสนใจและสร้างความเข้าใจในรากเหง้าไทยให้แก่เด็ก ๆ ห้องเรียนในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ของวัตวชิรธรรมปทีปไม่ได้มีโครงสร้างเหมือนโรงเรียน

ในระบบ แต่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในบรรยากาศที่ผ่อนคลาย มีความเป็นกันเอง และเน้นกิจกรรมเชิงประสบการณ์ เช่น การละเล่นพื้นบ้าน การเรียนพยัญชนะไทยผ่านเพลงหรือเกม การจัดกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนาไทย เช่น งานวันไหว้ครู กิจกรรมแห่เทียนเข้าพรรษา การร่วมถวายภัตตาหารเพล การกรวดน้ำ การแสดงละครในเทศน์มหาชาติ การแสดงศิลปะวัฒนธรรมในงาน Thai Fair เป็นต้น ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนเกิดการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่

รูปแบบการสอนที่ครูอาสาสมัครใช้จึงเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

ครูอาสาสมัครสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยที่ปฏิบัติงานในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัชรธรรมปทีป ได้นำแนวคิด “ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง” (learner-centered approach) มาใช้ในการจัดการเรียนการสอน โดยคำนึงถึงบริบททางภาษาของผู้เรียนเป็นหลัก เช่น การใช้ภาษาอังกฤษควบคู่กับภาษาไทยเพื่ออธิบายคำศัพท์ยาก การใช้สื่อภาพและวิดีโอเพื่อสร้างความเข้าใจ และการให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง เช่น เขียนชื่อของตนเองเป็นภาษาไทย ร่วมกิจกรรมทำขนมไทย การละเล่นแบบไทย เช่น เล่นซ่อนหา ม้าส่งเมือง กระจ่ายขาเดียว อีกลักไซ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมในรูปแบบดังกล่าวช่วยให้ผู้เรียนรู้สึกสนุกและอยากเรียนรู้ต่อเนื่อง อีกทั้งยังเป็นการเชื่อมโยงความรู้ภาษาไทยเข้ากับชีวิตประจำวันของผู้เรียน ทำให้ภาษาไทยกลายเป็นสิ่งใกล้ตัวและความหมายในเชิงอารมณ์มากขึ้น

ในส่วนของ การถ่ายทอดวัฒนธรรมไทยผ่านกิจกรรม ซึ่งนอกจากภาษาไทย ที่ครูอาสาสมัครพยายามใช้ภาษาไทยในการสื่อสารแล้ว ครูอาสาสมัครยังมุ่งเน้นการถ่ายทอดวัฒนธรรมไทยในหลากหลายมิติ เช่น ศิลปะไทย การรำไทย มารยาทไทย และประเพณีต่าง ๆ อาทิ สงกรานต์ ลอยกระทง หรือวันสำคัญทางพุทธศาสนาตลอดจนถ่ายทอดการสวดมนต์ไหว้พระ การนั่งสมาธิ แก่ผู้เรียน กิจกรรมที่ได้รับคามนิยมน้อยมากคือ การเรียนรำไทยและการแสดงศักยภาพบนเวทีในงาน Thai Fair ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนเกิดความภาคภูมิใจในความเป็นไทย อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้ครอบครัวของผู้เรียนและชุมชนได้ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ส่งผลให้เกิดพลังร่วมในการรักษาและส่งเสริมวัฒนธรรมไทยในต่างแดนอย่างต่อเนื่อง

ผลลัพธ์ของการจัดการเรียนการสอน

จากรายงานผลการดำเนินงานในปีการศึกษา 2565 ของครูอาสาสมัครภาคฤดูร้อนรุ่นที่ 38 ที่ปฏิบัติงาน ณ โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัชรธรรมปทีป พบว่า ผู้เรียนมีพัฒนาการด้านภาษาไทยในเชิงทักษะอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กที่เคยฟังภาษาไทยที่บ้าน การเรียนในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ช่วยกระตุ้นให้เกิด “การเปิดรับภาษา” อย่างเป็นระบบมากขึ้น นอกจากนี้ ผู้เรียนยังแสดงออกถึงความสนใจในวัฒนธรรมไทยมากขึ้น เช่น การรำบนเวที การพูดคำถวายในกิจกรรมศาสนา การอ่านบทสวดง่าย ๆ ด้วยตนเอง และที่สำคัญที่สุดคือ พฤติกรรม “ไหว้” “ขอบคุณ” “พูดจาสุภาพ” กลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของผู้เรียนอย่างเป็นธรรมชาติ

สำหรับครูอาสาสมัครภาคฤดูร้อนรุ่นที่ 38 ผู้ได้รับการจุดประกายและเป็นผู้เรียนรู้ไปพร้อมกับผู้เรียน แม้จะมาในสถานะ “ครู” แต่ครูอาสาสมัครในโครงการนี้กลับเป็นผู้ที่เรียนรู้มากที่สุดคนหนึ่ง การได้ปฏิบัติงานในต่างแดนคือโอกาสในการเติบโตทางด้านโลกทัศน์ ทั้งด้านวิชาชีพ การสื่อสารข้าม

วัฒนธรรม การทำงานแบบพหุวัฒนธรรม และการเข้าใจมิติทางสังคมของชาวไทยในต่างแดน ซึ่งล้วนเป็นต้นทุนทางปัญญาที่สามารถนำกลับมาพัฒนาการศึกษาในประเทศได้อย่างลึกซึ้ง การได้เรียนรู้วัฒนธรรมอเมริกันผ่านสายตาผู้เรียน การเรียนรู้ภาษาอังกฤษที่ต้องใช้เมื่อออกไปซื้อของ เช่น ข้าวสาร อาหารแห้ง อาหารสด ในห้างสรรพสินค้า การเรียนรู้ระบบครอบครัวที่หลากหลายทางอิสระในดินแดนเสรีชนที่ผู้เรียนจะบอกความต้องการออกมาอย่างเปิดเผย เช่น ฉันไม่ชอบที่คุณครูถ่ายรูปล้น คุณครูอย่าถ่ายรูปฉัน โปสการ์ดในโซเชียลได้หรือไม่ เป็นต้น การร้องขอเหล่านี้ทำให้ครูอาสาสมัครเข้าใจถึงสิทธิเด็ก และเคารพความต้องการและสิทธิส่วนบุคคลของผู้เรียน ตลอดจนการเรียนรู้ความแตกต่างทางศาสนาจากคำถามของผู้เรียน เช่น ทำไมจึงไหว้ ทำไมจึงกราบ ทำไมจึงกวัดน้ำ ทำไมต้องให้พระทานก่อน เป็นต้น และที่สำคัญที่สุดคือการเรียนรู้การเป็น “ผู้รับฟังอย่างแท้จริง”

การทำงานในต่างแดนทำให้ครูอาสาสมัครได้ทบทวนตนเองอย่างลึกซึ้ง เพราะต้องเผชิญความรู้สึกคิดถึงบ้าน การปรับตัวให้เข้ากับความแตกต่างของวัฒนธรรมที่มีการให้อิสระทางความคิด บริบทสังคมที่เคารพทุกการปฏิบัติตนของแต่ละบุคคล เข้าใจว่าทุกคนมีเหตุผลภายในตนเอง และข้อจำกัดทางภาษาที่ต้องอาศัยการปรับตัวเพื่อสื่อสารกับผู้เรียน และชาวต่างชาติ แต่ทั้งหมดนี้ก็กลับกลายเป็น “ครูชีวิต” ที่หล่อหลอมให้ครูอาสาสมัคร เมื่อกลับมาเป็นครูในประเทศไทยอีกครั้ง เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเรียนการสอนอย่างลึกซึ้งยิ่งกว่าเดิม

การต่อยอดผลสัมฤทธิ์สู่การพัฒนาเชิงระบบ

จากประสบการณ์ในโรงเรียนพุทธศาสนาวินอาทิตย์ วัฑฒนธรรมปทีป หน่วยงานต้นสังกัด เช่น คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หรือศูนย์ส่งเสริมภาษาไทยในต่างประเทศ ควรพิจารณาสร้างระบบสนับสนุนที่ยั่งยืน เช่น การสร้างฐานข้อมูลครูไทยในต่างแดนเพื่อติดตามผลลัพธ์ระยะยาว การพัฒนาสื่อการเรียนรู้สองภาษา (ไทย-อังกฤษ) ที่เหมาะสมกับเด็กไทยในต่างแดน การสนับสนุนทุนการศึกษาแก่เด็กไทยในต่างแดนที่มีศักยภาพและสนใจสาขาด้านภาษาและวัฒนธรรม

การเรียนการสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยของครูไทยในโรงเรียนพุทธศาสนาวินอาทิตย์ วัฑฒนธรรมปทีป มิใช่เพียงการเติมเต็มความรู้ แต่คือการโอบอุ้มอัตลักษณ์ไทยไม่ให้ล้นหายกลางความเปลี่ยนแปลงของโลก ครูอาสาสมัครเป็นผู้จุดประกายให้ภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยยังคงงดงามอยู่ในหัวใจของลูกหลานไทยในต่างแดน และสร้างสะพานเชื่อมโยงความเข้าใจระหว่างสองวัฒนธรรมอย่างละเอียดละไม ผลการเรียนการสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยของครูอาสาสมัครภาคฤดูร้อน รุ่นที่ 38 ในวัฑฒนธรรมปทีป เป็นภาพสะท้อนของพลังแห่งครูไทยที่ไม่เพียงส่งผ่านความรู้ แต่ยังส่งมอบความรัก ความภาคภูมิใจ และอัตลักษณ์แห่งความเป็นไทยให้แก่ลูกหลานไทยในต่างแดน ครูอาสาสมัครทำหน้าที่เช่นเดียวกับผู้อารักษ์วัฒนธรรม เป็นผู้สร้างสะพานที่เชื่อมระหว่างอดีตกับอนาคต ผ่านภาษาที่มีชีวิตและวัฒนธรรมที่ยังหายใจอยู่ในทุกบทเรียน

เอกสารอ้างอิง

- คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2567). *คู่มือการอบรมครูอาสาสมัครสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยในต่างประเทศ*. ศูนย์ส่งเสริมการสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย ศาสตราจารย์ ม.ล.จิรายุ-ศาสตราจารย์ท่านผู้หญิงพูนทรัพย์ นพวงศ์.
- พระอุดมธีรคุณ และบัณฑิตกา จารุมา. (2563). ภาษาและวัฒนธรรม: ความหมาย ความสำคัญ และความสัมพันธ์ระหว่างกัน. *วารสารมหาจุฬาริชาการ*, 7(2), 53-63.
- พิทยะ ศรีวัฒนสาร. (2553). *พิทยาจารย์: มุมมองใหม่ทางประวัติศาสตร์โบราณคดีและศิลปวัฒนธรรม*. https://bidyarcharn.blogspot.com/2010/06/blog-post_8923.html
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. <http://www.rooyin.go.th/dictionary>
- วัดวชิรธรรมปทีป. (2565). *รายงานผลการจัดการเรียนการสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย ปีการศึกษา 2565* [เอกสารภายใน].
- วิศัลย์ศยา รุดดิษฐ์. (2554). *เอกสารประกอบการสอนวิชาภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5*. [เอกสารต้นฉบับ].

ประวัติผู้เขียน

ชื่อผู้เขียน	นางสาวธนภร อินตะสิน
ผู้ได้รับรางวัลครุบูรพา	สาขาปฏิบัติการสอนและพัฒนานิสิตดีเด่น ประเภทที่ปรึกษากิจกรรม ระดับปริญญาตรี ประจำปี พ.ศ.2564
วุฒิการศึกษาสูงสุด	กศ.ม. (การศึกษาพิเศษ)
สถานที่ทำงาน	ภาควิชาการจัดการเรียนรู้ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
สาขาที่เชี่ยวชาญ	การศึกษาปฐมวัย การศึกษาพิเศษ การออกแบบกิจกรรมการฟังอย่างลึกซึ้ง
ประสบการณ์	ครูอาสาสมัครภาคฤดูร้อน รุ่นที่ 38 โครงการสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยในต่างประเทศ ภายใต้การดำเนินการของศูนย์ส่งเสริมการสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย ศาสตราจารย์ ม.ล.จิรายุ - ศาสตราจารย์ ท่านผู้หญิงพูนทรัพย์ นพวงศ์ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เสน่ห์แห่งเส้นสาย: ศิลปะหัตถกรรมจักสานไทย

The Allure of Patterns: The Art of Traditional Thai Basketry

เกศรา น้อยมานพ

Ketsara Noimanop

e-mail : kunketsara@gmail.com

บทคัดย่อ

หัตถกรรมจักสานเป็นงานฝีมือที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชุมชนไทยมาช้านาน สร้างเป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้สอยในชีวิตประจำวันที่สะท้อนถึงภูมิปัญญา วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น หัตถกรรมจักสานจึงมีคุณค่าในด้านวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนให้กับชุมชน การพัฒนาและอนุรักษ์หัตถกรรมจักสานเพื่อรักษาภูมิปัญญาและเอกลักษณ์ของชุมชนไว้ให้คงอยู่นั้น ควรดำเนินการให้ครอบคลุมทั้งการอนุรักษ์ความรู้ดั้งเดิม การส่งเสริมให้เยาวชนมีส่วนร่วม การพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความเหมาะสมกับความต้องการของตลาด และการบริหารจัดการหัตถกรรมจักสานอย่างมืออาชีพ รวมทั้งการใช้ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สิ่งเหล่านี้จะทำให้หัตถกรรมจักสานเติบโตได้ทั้งในเชิงวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ พร้อมสร้างความภาคภูมิใจแก่ชุมชนและสังคมโดยรวม

คำสำคัญ : หัตถกรรมจักสาน, ภูมิปัญญา, การอนุรักษ์

Abstract

Thai communities have consistently regarded traditional Thai basketry as highly significant, producing useful items that capture the knowledge, identity, and culture of the local people. As a result, the cultural, social, economic, and environmental benefits of traditional Thai basketry support and uplift local communities. The development and preservation of weaving arts are to maintain the community's identity and wisdom as a part of traditional knowledge conservation. Encouraging young people to collaborate, developing products to satisfy consumer needs, and managing weaving handicrafts, including cultural tourism, professionally. These will foster pride in the community and society at large while enabling traditional Thai basketry to flourish culturally and commercially.

Keywords : handicraft, wisdom, conservation

บทนำ

การทำหัตถกรรมจักสานในประเทศไทย มีการทำมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ประมาณ 4,000 ปีมาแล้ว โดยถือกำเนิดจากวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบพึ่งพาธรรมชาติในสังคมเกษตรกรรม เพื่อประยุกต์ใช้สิ่งที่มีใกล้ตัวนำมาดัดแปลงเป็นเครื่องใช้ในการดำรงชีวิต เมื่อเวลาผ่านไปจึงกลายเป็นภูมิปัญญาที่สั่งสม และถ่ายทอดส่งต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน การทำจักสานในยุคแรกนั้น มนุษย์จะนำวัสดุดิบจากธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์และเหมาะสำหรับการใช้งานในครัวเรือน เช่น การนำไปไม้ ไม้เถาว์วัลย์มาสานเป็นภาชนะหลากหลายชนิด เช่น กระบุง กระจาด หรือภาชนะสำหรับใส่อาหารต่าง ๆ จากนั้นจึงมีการพัฒนาเป็นหัตถกรรมจักสานที่มีความประณีตมากขึ้น คำว่าจักสานนั้นมาจาก 2 คำ คือ การจัก และการสาน การจักเป็นการนำวัสดุมาทำให้เป็นเส้นหรือริ้ว เพื่อให้เหมาะสมกับการนำไปสาน การจักสานไม้ไผ่จะเรียกว่าตอก มีลักษณะเป็นเส้นบางและยาว เพื่อใช้มัดหรือสานเครื่องจักสาน ส่วนการสาน เป็นการที่มนุษย์ใช้ความคิดสร้างสรรค์นำวัสดุธรรมชาติมาสานเพื่อการใช้ประโยชน์และมีความเหมาะสมกับการใช้สอย ในภาคกลางนั้นเครื่องจักสานที่พบได้มากที่สุด คือ เครื่องจักสานด้วยไม้ไผ่ เพราะไม้ไผ่สามารถเจริญเติบโตได้เกือบทุกพื้นที่ หาได้ง่าย และมีคุณสมบัติทนทาน จึงนิยมนำมาทำเป็นเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ สุ่ม กระชัง หรือตะกร้าเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน

หัตถกรรมจักสานเป็นหนึ่งในศิลปะพื้นบ้านที่สืบทอดกันมายาวนานในสังคมไทย เป็นงานฝีมือที่ใช้วัสดุจากธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ หวาย ใบลาน หรือใบจาก นำมาสานเป็นภาชนะ เครื่องใช้ และของตกแต่งต่าง ๆ เป็นงานฝีมือที่มีความสำคัญอย่างยิ่งทั้งในด้านวัฒนธรรมและเศรษฐกิจของชุมชน ในเชิงวัฒนธรรม หัตถกรรมจักสานสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากประสบการณ์ การสังเกต ธรรมชาติ และการพัฒนาทักษะฝีมือของคนในชุมชน ลวดลาย เทคนิค และรูปแบบของงานจักสานในแต่ละท้องถิ่นมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว สะท้อนถึงอัตลักษณ์ วิถีชีวิต ความเชื่อ และสภาพแวดล้อมของพื้นที่นั้น ๆ การรักษาและถ่ายทอดงานฝีมือเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนการรักษารากเหง้าและจิตวิญญาณของชุมชนไว้ หัตถกรรมจักสานยังมีบทบาทในพิธีกรรมทางศาสนา งานประเพณี และกิจกรรมทางสังคมที่สะท้อนถึงความเป็นไทยได้อย่างชัดเจน ชาวบ้านสร้างเครื่องจักสานเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวัน อันประกอบไปด้วยกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การกิน การทำงาน การเล่น และความเชื่อ ซึ่งก่อให้เกิดพิธีกรรมขึ้น กิจกรรมดังกล่าวจำเป็นต้องใช้ภาชนะ เครื่องมือและเครื่องใช้ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์มากต่อการดำรงชีวิต ด้วยเหตุนี้ เครื่องจักสานจึงเป็นหัตถกรรมที่ให้ประโยชน์ด้วยประการทั้งปวง คือ ให้ประโยชน์ในการกิน ประโยชน์ในการทำงาน ประโยชน์ในการเล่น ให้ประโยชน์ในพิธีกรรมอันเกิดจากความเชื่อ (วุฒิชัย วิภาทานัง, 2559)

ในเชิงเศรษฐกิจ หัตถกรรมจักสานเป็นแหล่งรายได้สำคัญของชุมชน การผลิตสินค้าจักสานใช้วัสดุในท้องถิ่นซึ่งมีต้นทุนต่ำ และยังเป็นการสร้างงานสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุ หรือแม่บ้านที่สามารถใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ หากมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลาย ทันสมัย และมีคุณภาพ ก็สามารถขยายตลาดไปยังระดับประเทศหรือส่งออกไปยังต่างประเทศได้อีกด้วยการพัฒนาหัตถกรรมจักสานในลักษณะนี้จึงสามารถยกระดับรายได้ของครัวเรือนและกระตุ้นเศรษฐกิจฐานรากให้เติบโตอย่างยั่งยืนวัฒนธรรมพื้นบ้านและศิลปะชุมชนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สะท้อนถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ และภูมิปัญญาของประชาชนในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเกิดจากการสะสมประสบการณ์และการ

เรียนรู้ของคนในชุมชนตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นรากฐานของการดำรงอยู่ของชุมชน เป็นสิ่งที่หล่อหลอมตัวตนและอัตลักษณ์ของผู้คนอย่างลึกซึ้ง

ศิลปะชุมชน เป็นกิจกรรมทางศิลปะที่ตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมของชุมชน โดยมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชน และมักเกี่ยวข้องกับศิลปินมืออาชีพที่ทำงานร่วมกับผู้คนที่อาจไม่ได้มีส่วนร่วมในศิลปะ คำว่าศิลปะชุมชนสามารถมองไปไกลกว่าคำว่าสวยงาม เมื่อผสานกับวิถีชีวิตชุมชนที่เป็นอยู่ ดังนั้น ศิลปะชุมชนจึงเป็นการนำศิลปะมาเป็นสื่อกลางเพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างชุมชน ศิลปิน และผู้ดำเนินการในระดับต่าง ๆ (นิชกานต์ เตมียศิลปิน, 2559) ศิลปะชุมชนเป็นผลผลิตของวัฒนธรรมที่สร้างสรรค์โดยคนในชุมชนเพื่อตอบสนองความต้องการทั้งด้านจิตใจ สังคม และความเชื่อ ศิลปะเหล่านี้อาจอยู่ในรูปแบบของการแสดงพื้นบ้าน ดนตรี ทัศนศิลป์ ทัศนกรรม หรือพิธีกรรมต่าง ๆ มีบทบาทในการเชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกัน และสร้างความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวของชุมชน มีส่วนช่วยในการสื่อสารเรื่องราวของท้องถิ่น ถ่ายทอดคตินิยมเชื่อ และปลูกฝังจริยธรรมอย่างแนบคาย

วัฒนธรรมพื้นบ้านยังเป็นแหล่งความรู้ที่ทรงคุณค่า เพราะเกิดจากการสังเกต การทดลอง และการถ่ายทอดอย่างต่อเนื่อง เช่น เทคนิคการทำเครื่องจักสาน การย้อมผ้าพื้นเมือง หรือสูตรอาหารพื้นถิ่น ล้วนสะท้อนถึงการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุล การเคารพสิ่งแวดล้อม และการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า การส่งเสริมและฟื้นฟูวัฒนธรรมพื้นบ้านควรเป็นพันธกิจร่วมกันของทั้งชุมชน สถาบันการศึกษา ภาครัฐ และภาคเอกชน ที่จะร่วมกันพัฒนาให้วัฒนธรรมพื้นบ้านสามารถปรับตัวและมีบทบาทในสังคมร่วมสมัยได้อย่างเหมาะสม แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้านและศิลปะชุมชนเป็นพลังทางสังคมและจิตวิญญาณที่สามารถต่อยอดให้เกิดประโยชน์ในยุคปัจจุบัน ทั้งในด้านการศึกษา เศรษฐกิจ และการสร้างอัตลักษณ์ การให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมท้องถิ่น จึงเป็นการลงทุนทางสังคมในระยะยาวที่ส่งผลต่อความมั่นคงและความยั่งยืนของสังคมไทย

ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจจากราก เน้นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน โดยชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของและผู้ขับเคลื่อน แนวคิดเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนนี้สอดคล้องกับทฤษฎีหลายด้านที่กล่าวถึงกระบวนการพัฒนาอย่างยั่งยืนและพึ่งตนเอง หนึ่งในทฤษฎีที่สำคัญ คือ ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดที่เน้นความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวเอง หลักแนวคิดของการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วยคุณลักษณะสำคัญ 3 ประการ ดังนี้ 1) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่ เบียดเบียน ตนเองและผู้อื่น หากเป็น 2) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่าง มี เหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ 3) การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึงการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะ เกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล (ถนอมทรัพย์ ทองภักดี, 2550) ภายใต้พื้นฐานของคุณธรรมและความรู้ แนวคิดนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างดี เพราะเน้นให้คนในชุมชนรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างมีสติ ใช้แรงงาน

ของตนเอง และไม่พึ่งพาดตลาดภายนอกมากเกินไป จึงสามารถลดความเสี่ยงจากปัจจัยภายนอกและสร้างความมั่นคงในระยะยาว (กิตติชัย การโสภา, 2563)

การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเริ่มต้นจากการส่งเสริมให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ด้วยการผลิตสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวัน เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย จากสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น จะเป็นการลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนและชุมชน ในส่วนของความพอประมาณและการมีเหตุผลนั้น จะช่วยให้สมาชิกในชุมชนตัดสินใจทางเศรษฐกิจได้อย่างรอบคอบ ไม่ก่อหนี้เกินตัว และสามารถวางแผนการผลิตหรือการบริหารจัดการทรัพยากรในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การรวมกลุ่มของชาวบ้านในรูปแบบของวิสาหกิจชุมชนหรือสหกรณ์ ถือเป็นกลไกสำคัญในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลผลิตในท้องถิ่น เช่น การแปรรูปผลผลิตเกษตร การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งไม่เพียงแต่สร้างรายได้ให้แก่วชุมชนเท่านั้น แต่ยังช่วยรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอีกด้วย สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีชุมชนมีความสามารถในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยเครือข่ายทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนหรือหน่วยงานสนับสนุนจากภายนอก เพื่อสร้างระบบการช่วยเหลือและความร่วมมือภายในชุมชน ที่จะนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีและการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนในระยะยาว

ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนเน้นถึงการเสริมสร้างศักยภาพ ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง การนำทฤษฎีนี้ไปใช้ในบริบทของสังคมไทย เช่น การส่งเสริมหัตถกรรมพื้นบ้าน การจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน หรือการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนล้วนเป็นตัวอย่างของการประยุกต์ใช้แนวคิดที่เป็นรูปธรรมและสามารถต่อยอดได้จริง

ลักษณะและความหลากหลายของหัตถกรรมจักสาน

ลักษณะสำคัญของหัตถกรรมจักสาน คือ การใช้มือและทักษะฝีมือเป็นเครื่องมือหลักในการผลิต โดยไม่ต้องพึ่งพาเครื่องจักรหรือเทคโนโลยีสมัยใหม่ งานจักสานต้องอาศัยความละเอียด ประณีต และความเข้าใจในลักษณะธรรมชาติของวัสดุ เพื่อให้ได้ชิ้นงานที่แข็งแรง ทนทาน และมีความสวยงาม ลวดลายที่เกิดจากการสานแต่ละเส้น มีทั้งแบบง่าย เช่น ลายขัด ลายสลับ หรือแบบซับซ้อน เช่น ลายดอกพิกุล ลายขอ ลายตะขาบ ซึ่งแต่ละลายล้วนแฝงไว้ด้วยความหมายและความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น งานจักสานมีความแตกต่างกันอย่างหลากหลายตามวัตถุประสงค์การใช้งาน พื้นที่ภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรมของชุมชน เช่น ภาคเหนือมักนิยมจักสานตะกร้า กระบุง หรือเครื่องมือเกี่ยวกับเกษตรกรรมจากไม้ไผ่ ภาคอีสานมีการสานกระบุงข้าวเหนียวที่สะท้อนวัฒนธรรมการกินอยู่ ภาคกลางมีผลิตภัณฑ์จากหวายที่เน้นความทนทานและใช้ในครัวเรือนอย่างแพร่หลาย และภาคใต้มีงานจักสานจากใบเตย ใบจาก หรือใบลานซึ่งนิยมใช้ในพิธีกรรมหรือ งานมงคล ความหลากหลายยังรวมถึงรูปแบบการออกแบบในยุคใหม่ เช่น การประยุกต์จักสานให้กลายเป็นกระเป๋าแฟชั่น เพอร์นิเจอร์ ของตกแต่งบ้าน หรือสินค้าเชิงศิลปะระดับสากล ด้วยการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการออกแบบสมัยใหม่ หัตถกรรมจักสานนั้นมีทั้งรูปธรรมที่จับต้องได้ และนามธรรมที่แฝงความหมายทางวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง งานจักสานเป็นภาพสะท้อนของความคิดสร้างสรรค์ ความสามัคคีของชุมชน และการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุล

ความหลากหลายที่เกิดขึ้นเป็นสัญญาณของความยืดหยุ่น ความเข้าใจชีวิต และความอัจฉริยะของคนไทย รุ่นแล้วรุ่นเล่า การเข้าใจและเห็นคุณค่าของลักษณะและความหลากหลายของหัตถกรรมจักสาน ช่วยให้สามารถรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่านี้ไว้ และยัง เปิดโอกาสในการนำไปต่อยอดอย่างสร้างสรรค์ ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ การออกแบบ และการพัฒนาท้องถิ่น

หัตถกรรมจักสานเป็นศิลปะพื้นบ้านที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตของคนไทยมาอย่างยาวนานมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อชุมชน ทั้งในแง่ของวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ในสังคม ในด้านวัฒนธรรม หัตถกรรมจักสานเป็นสัญลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ของชุมชนแต่ละแห่ง ลวดลาย เทคนิคการสานและการเลือกใช้วัสดุ มีความเฉพาะตัวที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ เช่น ลายสานของภาคเหนือ จะแตกต่างจากภาคใต้ เพราะงานจักสานเกิดจากการปรับตัวตามวิถีชีวิต สภาพแวดล้อม และความเชื่อของคนในพื้นที่ ดังนั้น การรักษาและส่งต่อหัตถกรรมจักสานเป็นทั้งการอนุรักษ์งานฝีมือ และเป็นการรักษารากเหง้าทางวัฒนธรรมของชุมชนให้คงอยู่ต่อไป

หัตถกรรมจักสานยังมีบทบาททางเศรษฐกิจอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในชุมชนชนบทที่ยังคงมีทรัพยากร ธรรมชาติและแรงงานฝีมือเป็นทุนสำคัญ การผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์จักสานสามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งในรูปแบบของสินค้าใช้สอยภายในประเทศ หรือพัฒนาเป็นสินค้าเชิงพาณิชย์ส่งออกสู่ตลาดต่างประเทศ สามารถจัดตั้งเป็นกลุ่มอาชีพหรือวิสาหกิจชุมชน ซึ่งนำไปสู่การจ้างงาน มีเงินหมุนเวียนในระบบท้องถิ่น และช่วยลดการย้ายถิ่นฐานของแรงงานไปยังเมืองใหญ่ ในด้านสังคม หัตถกรรมจักสานเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมความร่วมมือและความสัมพันธ์อันดีในชุมชน ผู้คนมักมารวมตัวกันเพื่อทำงานร่วมกัน แลกเปลี่ยนความรู้ ช่วยกันเตรียมวัสดุ และจำหน่ายสินค้า กิจกรรมเหล่านี้สร้างความผูกพันระหว่างคนในชุมชนและเสริมสร้างพลังของการพึ่งพาอาศัยกันอย่างแท้จริง การสืบสานงานจักสานจากรุ่นสู่รุ่นยังเป็นช่องทางในการถ่ายทอดคุณค่า จริยธรรม และประสบการณ์ชีวิตจากผู้สูงอายุสู่คนรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญของความมั่นคงทางสังคม หัตถกรรมจักสานมีคุณค่าทางศิลปะหรือความงามภายนอก ยังมีบทบาทสำคัญในการหล่อเลี้ยงจิตวิญญาณ เศรษฐกิจ และโครงสร้างสังคมของชุมชน การส่งเสริมและอนุรักษ์งานจักสานจึงควรเป็นทั้งหน้าที่ของคนในท้องถิ่น และควรได้รับการสนับสนุนจากทุกภาคส่วน เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมนี้สามารถเติบโตและอยู่คู่สังคมไทยตลอดไป

หัตถกรรมจักสานเป็นศิลปะพื้นบ้านที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาอย่างยาวนาน เกิดจากภูมิปัญญาอันลึกซึ้งของบรรพบุรุษ องค์ความรู้ด้านการจักสานยังคงมีความสำคัญในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งการ สืบทอดความรู้เหล่านี้จากรุ่นสู่รุ่นจึงเป็นกระบวนการที่มีคุณค่าและต้องได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับบริบททางสังคม การถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านหัตถกรรมจักสานในอดีตเกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ ภายในครอบครัวหรือชุมชน ผู้สูงอายุจะเป็นผู้สอนคนรุ่นใหม่ผ่านการลงมือทำจริง โดยเริ่มจากการตอกไม้ไผ่ การเตรียมเส้น หรือการสานลายพื้นฐาน ก่อนจะพัฒนาไปสู่ลายที่ซับซ้อนมากขึ้น วิธีการเรียนรู้แบบนี้ยังส่งผ่านวัฒนธรรม ความเชื่อ และค่านิยมของชุมชนไปพร้อมกัน เด็กและเยาวชนจะได้เรียนรู้ทั้งฝีมือ ความอดทน ความมีระเบียบ รวมถึงความเคารพต่อภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อน

ในปัจจุบัน การถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านจักสานประสบปัญหา เนื่องจากวิถีชีวิตของผู้คนเปลี่ยนไป คนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับการศึกษาในระบบ และมีความสนใจในอาชีพที่เกี่ยวกับอุตสาหกรรมมากกว่า

การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น อีกทั้งการใช้เครื่องจักรหรือสินค้าสำเร็จรูปจากโรงงานเข้ามาแทนที่ ทำให้ความต้องการใช้ผลิตภัณฑ์จักสานลดลง ความรู้ที่เคยสืบทอดกันด้วยการลงมือทำจึงเริ่มขาดช่วง และมีความเสี่ยงต่อการสูญหาย ถึงกระนั้นก็ยังคงมีความพยายามจากหลายภาคส่วนในการฟื้นฟูและส่งเสริมการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ตกกรรมจักสาน ทั้งการเปิดศูนย์เรียนรู้ในชุมชน การบรรจุวิชาหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ในหลักสูตรของโรงเรียน การจัดค่ายฝึกอบรม หรือการสนับสนุนให้มีเวทีแสดงผลงานของช่างฝีมือของนักเรียน สิ่งเหล่านี้ช่วยให้คนรุ่นใหม่ได้เห็นคุณค่าและหันกลับมาให้ความสนใจกับหัตถกรรมจักสาน ในฐานะทั้งวัฒนธรรมและอาชีพที่สามารถสร้างรายได้

หัตถกรรมจักสานเป็นเสมือนภาพสะท้อนของวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และรากเหง้าทางวัฒนธรรมของชุมชน สิ่งของที่ผลิตขึ้นจากการจักสานกระบุง ตะกร้า เสื่อ หรือของตกแต่ง ที่มีคุณค่ามากกว่าการใช้สอย เพราะภายใต้โครงสร้างของไม้ไผ่และลวดลายที่สานกันอย่างประณีตนั้น ซ่อนความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแต่ละท้องถิ่นไว้ จึงกล่าวได้ว่า หัตถกรรมจักสานมีบทบาทสำคัญในการสร้างและสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง อัตลักษณ์ท้องถิ่น เป็นคุณลักษณะเฉพาะที่ทำให้ชุมชนนั้น ๆ มีความโดดเด่นและแตกต่างจากชุมชนอื่น รวมถึงภาษา ประเพณี การแต่งกาย อาหาร หรือศิลปวัฒนธรรม และในส่วนของศิลปะพื้นบ้าน งานหัตถกรรมจักสานก็เป็นหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยสร้างภาพจำและตัวตนให้กับชุมชนได้อย่างชัดเจน เช่น ชุมชนในภาคอีสานที่มีกระติบข้าวเหนียวที่จักสานจากไม้ไผ่ เป็นของใช้ประจำบ้านที่สะท้อนวิถีชีวิตการบริโภคข้าวเหนียวของผู้คนในพื้นที่ หรืองานจักสานใบลานในภาคใต้ที่ใช้ในงานบุญประเพณีท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้ล้วนภาพสะท้อนของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นนั้น

งานจักสานยังเป็นการแสดงออกถึงความคิดสร้างสรรค์ของชุมชน ที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติ และการดัดแปลงวัสดุรอบตัวให้เกิดประโยชน์สูงสุด ความแตกต่างของลวดลาย เทคนิค และวัสดุที่ใช้สื่อถึงรสนิยม สภาพแวดล้อม และภูมิอากาศของแต่ละพื้นที่ เป็นสิ่งที่ทำให้หัตถกรรมจักสานของแต่ละชุมชนจะมีลักษณะที่ไม่ซ้ำกัน และกลายเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ผู้คนภายนอกสามารถจดจำและรู้จักชุมชนนั้นได้ หัตถกรรมจักสานยังทำหน้าที่เป็นเครื่องมือของการสื่อสารทางวัฒนธรรม เช่น การใช้ลวดลายจักสานบนกระเป๋ากวัก หรือเครื่องแต่งกายร่วมสมัย เพื่อแสดงถึงความภาคภูมิใจในรากเหง้าท้องถิ่น และเชื่อมโยงคนรุ่นใหม่ให้มีความผูกพันกับบ้านเกิด การส่งเสริมให้ผลิตภัณฑ์จักสานกลายเป็นแบรนด์ชุมชนก็เป็นอีกแนวทางที่ช่วยเน้นย้ำอัตลักษณ์ และเสริมภาพลักษณ์ให้ชุมชนมีความชัดเจนในสายตาของนักท่องเที่ยวหรือตลาดภายนอก หัตถกรรมจักสานเป็นผลงานที่บอกเล่าเรื่องราวของผู้คนในท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง ทั้งวิถีชีวิต ความเชื่อ และความเป็นอยู่ การส่งเสริมและอนุรักษ์งานจักสานจึงเป็นการรักษาทักษะฝีมือ และอัตลักษณ์ของชุมชนเอาไว้ให้ดำรงอยู่ได้อย่างภาคภูมิใจในยุคสมัยปัจจุบัน

โอกาสและความท้าทายทางเศรษฐกิจของหัตถกรรมจักสาน

ปัจจุบันผู้คนหันกลับมาให้ความสำคัญกับความยั่งยืน ความเป็นธรรมชาติ และสินค้าท้องถิ่น หัตถกรรมจักสานได้กลับมามีบทบาทอย่างโดดเด่นในฐานะสินค้าชุมชนที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถพัฒนาไปสู่สินค้าที่สร้างรายได้และความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้แก่ครัวเรือนและชุมชนได้อย่างแท้จริง ผลิตภัณฑ์จักสาน เช่น ตะกร้า กระเป๋า เสื่อ พัด ของตกแต่งบ้าน หรือภาชนะต่าง ๆ ล้วนผลิตจาก

วัสดุธรรมชาติที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ หวาย ไบลาน หรือเส้นตอก ซึ่งมีต้นทุนต่ำและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม การแปรรูปวัสดุเหล่านี้ด้วยทักษะฝีมือของชาวบ้านจึงสามารถเปลี่ยนให้เป็นสินค้าคุณภาพสูงที่มีทั้งคุณค่าเชิงวัฒนธรรมและเชิงพาณิชย์

การสร้างรายได้จากงานจักสานเริ่มจากการรวมกลุ่มของชาวบ้านในรูปแบบของกลุ่มอาชีพหรือวิสาหกิจชุมชน ซึ่งเป็นการรวมพลังของแรงงานและความคิดสร้างสรรค์ในท้องถิ่น ช่วยแบ่งปันทรัพยากรและความรู้ ทำให้การผลิตมีประสิทธิภาพมากขึ้น มีการแบ่งหน้าที่กันทำ และสามารถผลิตในปริมาณที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด โดยไม่กระทบต่อคุณภาพของงาน ในหลายชุมชนผลิตภัณฑ์จักสานได้กลายเป็นสินค้าส่งออกที่สร้างรายได้อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเมื่อมีการพัฒนาให้มีการออกแบบที่ทันสมัย ใช้งานได้จริง และตอบสนองรสนิยมของผู้บริโภคยุคใหม่ ทั้งนี้ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการออกแบบ การตลาด และการขายผ่านช่องทางออนไลน์ จะช่วยขยายโอกาสให้ผลิตภัณฑ์จักสานเข้าถึงลูกค้าทั่วประเทศหรือแม้แต่ตลาดต่างประเทศ

นอกจากรายได้ที่เกิดจากการจำหน่ายสินค้าแล้ว หัตถกรรมจักสานยังสามารถต่อยอดไปสู่การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น การจัดอบรมสอนการสานตะกร้า หรือการเปิดบ้านช่างฝีมือให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้กระบวนการผลิตอย่างใกล้ชิด ช่วยสร้างรายได้เสริม และก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในรากเหง้าของท้องถิ่นอีกด้วย การสร้างรายได้จากผลิตภัณฑ์จักสานจำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจตลาด ความคิดสร้างสรรค์ และความร่วมมืออย่างเป็นระบบจากทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชนในชุมชน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริง เพราะแม้จะเป็นงานที่ใช้ทักษะดั้งเดิม แต่ก็ต้องสามารถปรับตัวให้ทันกับความต้องการของผู้บริโภคในยุคใหม่ด้วย หัตถกรรมจักสานเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นประตูแห่งโอกาสทางเศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้อย่างมั่นคงให้กับชุมชนได้ หากมีการบริหารจัดการอย่างเหมาะสม การต่อยอดด้วยนวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์จะทำให้จักสานไทยก้าวสู่ตลาดโลกได้

หัตถกรรมจักสานในฐานะผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ต้องปรับตัวให้สามารถแข่งขันได้ในตลาดหลากหลายรูปแบบ การมีช่องทางการตลาดจึงเป็นหัวใจสำคัญที่ช่วยให้ผลิตภัณฑ์จักสานสามารถเข้าถึงผู้บริโภคได้ทุกกลุ่ม ตั้งแต่คนในชุมชน ตลาดในประเทศ จนถึงตลาดต่างประเทศ โดยใช้ช่องทางการตลาดที่เป็นที่นิยมและมีศักยภาพ ได้แก่ ตลาดท้องถิ่น ตลาดออนไลน์ และตลาดส่งออก ตลาดท้องถิ่นเป็นจุดเริ่มต้นของการจำหน่ายผลิตภัณฑ์จักสาน เพราะเป็นพื้นที่ที่ผู้ผลิตสามารถเข้าถึงผู้บริโภคได้โดยตรง ไม่ว่าจะเป็น ตลาดนัด สินค้าชุมชน หรือศูนย์ของฝาก มีข้อดีในการลดต้นทุนด้านการขนส่งและค่าการตลาด และยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์กับผู้บริโภคในพื้นที่ เพิ่มการรับรู้และความภาคภูมิใจในสินค้า การขายในตลาดท้องถิ่นยังสามารถทดลองสินค้าใหม่ และรับฟังความคิดเห็นจากลูกค้าเพื่อนำไปปรับปรุงผลิตภัณฑ์ให้ตรงกับความต้องการมากขึ้น ตลาดท้องถิ่นมีข้อจำกัดเรื่องขนาดและกำลังซื้อ ดังนั้น การขยายสู่ตลาดออนไลน์จึงเป็นช่องทางที่มีศักยภาพสูง โดยเฉพาะในยุคดิจิทัลการขายผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ เช่น Facebook, Instagram, TikTok, Shopee หรือ Lazada ช่วยเปิดโอกาสให้ผลิตภัณฑ์จักสานเข้าถึงลูกค้าทั่วประเทศได้ง่ายขึ้น รวมทั้งการทำตลาดออนไลน์ ซึ่งการตลาดออนไลน์เป็นพัฒนาการของตลาดในอนาคต เกิดขึ้นเมื่อการดำเนินงานทางการตลาดผ่านช่องทางดิจิทัล จึงทำให้สามารถสื่อสารแบบสองทางกับลูกค้าแต่ละบุคคลได้อย่างต่อเนื่อง ข้อมูลและความคิดเห็นที่ได้จากการ

สื่อสารกับลูกค้าแต่ละคนนั้น สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการออกแบบผลิตภัณฑ์และการบริการให้กับลูกค้าในโอกาสต่อไปได้ (Wertime and Fenwick, 2008) นอกจากนี้ ยังสามารถนำเสนอเรื่องราวของผลิตภัณฑ์ ลวดลาย เทคนิคการสาน หรือความเป็นมาของชุมชนผ่านการเล่าเรื่อง (Storytelling) ซึ่งช่วยเพิ่มมูลค่าและความน่าสนใจให้กับสินค้าอีกด้วย

การตลาดของหัตถกรรมจักสานในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องหลากหลายและยืดหยุ่น ทั้งการขายในชุมชนเพื่อสร้างรากฐาน การขยายผ่านออนไลน์เพื่อเข้าถึงตลาดใหม่ และการส่งออกเพื่อเพิ่มศักยภาพในระดับนานาชาติ ความสำเร็จในการทำการตลาดของหัตถกรรมจักสานจะเกิดขึ้นได้ หากมีการวางแผนอย่างเป็นระบบ มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง และสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

ปัญหาและแนวทางการพัฒนาหัตถกรรมจักสาน

แม้งานจักสานจะเป็นศิลปะพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์และศักยภาพในเชิงเศรษฐกิจ แต่ในความเป็นจริงกลุ่มผู้ผลิตและช่างฝีมือหลายแห่งกำลังเผชิญกับปัญหาหลายด้านที่อาจนำไปสู่การเสื่อมถอยหรือสูญหายของภูมิปัญญานี้ในอนาคตหากไม่มีการแก้ไขอย่างจริงจัง ปัญหาหลักที่ช่างจักสานต้องเผชิญ คือ การขาดแคลนวัตถุดิบธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ หวาย หรือใบลาน ซึ่งเป็นวัสดุหลักในการผลิต ปัจจุบันทรัพยากรเหล่านี้เริ่มหายากมากขึ้นเนื่องจากการใช้พื้นที่ทำการเกษตรหรือพัฒนาที่ดิน ทำให้แหล่งวัตถุดิบลดลงอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังมีปัญหาเรื่องคุณภาพของวัสดุ เช่น ลักษณะของไม้ไผ่ มอดกัดกินง่าย ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้นและความคงทนของผลิตภัณฑ์ลดลง ปัญหาด้านแรงงานและการสืบทอดฝีมือเนื่องจากเยาวชนส่วนใหญ่หันไปประกอบอาชีพอื่นในเมือง และไม่สนใจเรียนรู้ศิลปการจักสานจากผู้สูงอายุ ทำให้เกิดภาวะขาดคนรุ่นต่อไป ความรู้ที่เคยสืบทอดด้วยวิธีปากต่อปากจึงค่อย ๆ ขาดช่วงและอาจสูญหาย หากไม่มีการบันทึกหรือจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ งานจักสานยังต้องเผชิญกับปัญหาด้านตลาดและการแข่งขัน สินค้าจากจักสานมักถูกมองว่าเป็นของใช้พื้นบ้านธรรมดาไม่ทันสมัย ทำให้มีผู้บริโภคน้อยลง โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับสินค้าพลาสติกที่มีราคาถูกกว่า อีกทั้งผู้ผลิตในชุมชนส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ด้านการตลาด การออกแบบ และการสร้างแบรนด์ ทำให้ไม่สามารถแข่งขันในตลาดที่กว้างขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ สุดท้ายคือ ข้อจำกัดด้านการสนับสนุน ไม่ว่าจะเป็นงบประมาณจากภาครัฐ หรือโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทุน ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพของกลุ่มจักสานในระยะยาว ช่างฝีมือจำนวนมากจึงยังอยู่ในสภาวะการผลิตเพื่อยังชีพ มากกว่าผลิตเพื่อสร้างเศรษฐกิจในระดับชุมชน ดังนั้นการแก้ไขปัญหาคหัตถกรรมจักสานควรมีการรับรู้ปัญหาอย่างรอบด้าน เพื่อนำไปสู่การหาทางออกที่เหมาะสมสำหรับการรักษาและต่อยอดงานจักสานให้คงอยู่ต่อไปในสังคมไทย

สำหรับแนวทางแก้ไขปัญหาคหัตถกรรมจักสานนั้น หัตถกรรมจักสานต้องเผชิญกับปัญหาหลายประการที่ส่งผลต่อความยั่งยืนของภูมิปัญญานี้ การแก้ไขปัญหาคเหล่านี้จึงเป็นสิ่งสำคัญเพื่อให้หัตถกรรมจักสานยังคงอยู่และสามารถพัฒนาต่อไปได้อย่างยั่งยืนสามารถทำได้โดยการฟื้นฟูและจัดหาแหล่งวัตถุดิบอย่างยั่งยืน เช่น การส่งเสริมการปลูกไม้ไผ่ หวาย หรือพืชที่ใช้ในการจักสานในพื้นที่ชุมชน เพื่อให้ได้วัตถุดิบมีคุณภาพและปริมาณเพียงพอ มีการฝึกอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการ

จัดเก็บและรักษาวัตถุดิบ การสนับสนุนเกษตรกรและช่างฝีมือให้ร่วมมือกันจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถช่วยลดปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบในระยะยาว

ควรมีการส่งเสริมการถ่ายทอดองค์ความรู้และทักษะฝีมือจากรุ่นสู่รุ่น โดยการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้หรือศูนย์ฝึกอบรมหัตถกรรมจักสานในชุมชน เปิดโอกาสให้เยาวชนและคนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้และฝึกฝนทักษะอย่างเป็นระบบ การใช้สื่อดิจิทัลและการจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการจะช่วยกระตุ้นความสนใจและสร้างความภาคภูมิใจในงานจักสาน รวมทั้งการบันทึกองค์ความรู้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น หนังสือ วิดีโอ หรือเว็บไซต์ จะช่วยรักษาภูมิปัญญาไว้ให้คนรุ่นหลังเข้าถึงได้ง่าย

การพัฒนาคุณภาพและออกแบบผลิตภัณฑ์ให้ตอบสนองความต้องการของตลาดยุคใหม่ การออกแบบผลิตภัณฑ์จักสานให้มีความทันสมัย ใช้งานได้จริง และสวยงาม จะช่วยเพิ่มมูลค่าและค่าน่าสนใจในสายตาผู้บริโภค ควรมีการอบรมและให้คำปรึกษาด้านการตลาดและการสร้างแบรนด์แก่กลุ่มช่างฝีมือ เพื่อให้สามารถแข่งขันในตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังที่ สุธาสินินันท์ บุรีคำพันธ์ และกมลรัตน์ อุตตปัญญา (2562) ได้ศึกษาปัจจัยและภูมิปัญญาหัตถกรรมท้องถิ่นเครื่องจักสานด้วยไม้ไผ่ เพื่อการออกแบบผลิตภัณฑ์ พบว่า จุดประสงค์หลักในการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ คือ เพื่อนำกลับไปใช้เอง โดยมองคุณค่าของเครื่องจักสานที่ลวดลายความงาม และปัจจัยด้านคุณภาพของผลิตภัณฑ์ที่มีอิทธิพลต่อการเลือกซื้อมากที่สุด

การขยายช่องทางการตลาดและการส่งเสริมการขายในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นตลาดท้องถิ่น ตลาดออนไลน์ หรือการส่งออกสินค้า การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสร้างแพลตฟอร์มจำหน่ายสินค้า และการจัดงานแสดงสินค้าระดับชาติหรือนานาชาติ จะช่วยเปิดโอกาสให้ผลิตภัณฑ์จักสานเข้าถึงลูกค้าได้กว้างขึ้น และสร้างรายได้ที่มั่นคงแก่ชุมชน

นอกจากนี้การสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชน เพื่อสนับสนุนด้านงบประมาณ การวิจัยพัฒนา และการส่งเสริมหัตถกรรมจักสานอย่างจริงจัง การมีนโยบายและโครงการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจะช่วยให้การแก้ไขปัญหาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งการแก้ไขปัญหาของการทำหัตถกรรมจักสานต้องอาศัยการทำงานร่วมกันของหลายภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ชุมชน สถาบันการศึกษา และภาคเอกชน โดยเน้นการอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการพัฒนา เช่น การสืบสานภูมิปัญญา การพัฒนาผลิตภัณฑ์ และการเปิดตลาดใหม่ ๆ ซึ่งจะช่วยให้หัตถกรรมจักสานไม่เพียงคงอยู่ แต่เติบโตและแข่งขันได้ในโลกยุคใหม่

การพัฒนาและอนุรักษ์หัตถกรรมจักสานเพื่อให้ภูมิปัญญานี้ยังคงอยู่และเจริญเติบโตอย่างยั่งยืน มีหลายแนวทางด้วยกัน ควรเริ่มจากการส่งเสริมการเรียนรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้จากผู้มีประสบการณ์ไปยังคนรุ่นใหม่ โดยผ่านการจัดอบรม สร้างศูนย์เรียนรู้ และจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง เพื่อกระตุ้นให้เยาวชนสนใจเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น จากนั้นการให้ความสำคัญกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความทันสมัยและสอดคล้องกับความต้องการของตลาด โดยการสร้างนวัตกรรมมาเพื่อออกแบบผลิตภัณฑ์ เพื่อสร้างความแตกต่างและเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ เลือกใช้วัสดุที่มีคุณภาพและพัฒนาเทคนิคการผลิตที่ทันสมัย เพื่อให้สินค้ามีความทนทานและตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคในยุคปัจจุบัน ดังที่ เจษฎา พัฒรานนท์ (2553) ได้ศึกษาการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานท้องถิ่นโดยใช้วิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษากลุ่มจักสานใบกะพ้อ

ตำบลทุ่งโพธิ์ อำเภोजุฬาราชมนตรี จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า แนวทางหลักในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ คือ การนำเศษวัสดุที่เหลือจากการทำ พัดโบकेมาพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์สร้างแกนนำในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ รวมทั้งการถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชน เป็นประโยชน์ต่อชุมชนในการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม

นอกจากนี้ควรให้ความสำคัญกับการขยายช่องทางการตลาดและส่งเสริมการขายผ่านตลาดท้องถิ่น ตลาดออนไลน์ และตลาดต่างประเทศ เพื่อเพิ่มโอกาสในการจำหน่ายและสร้างรายได้ให้กับชุมชน มีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ จะช่วยให้สินค้าจักสานเป็นที่รู้จักและได้รับความนิยมมากขึ้น นอกจากนี้ การส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชนมีความสำคัญมาก โดยภาครัฐควรสนับสนุนด้วยงบประมาณ นโยบาย และโครงการฝึกอบรม รวมถึงส่งเสริมการวิจัยและพัฒนางานจักสานส่วนภาคเอกชนสามารถมีส่วนร่วมในการลงทุนและขยายตลาด ในขณะที่ชุมชนต้องรักษาความเป็นเอกลักษณ์และสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิมอย่างจริงจัง

การสร้างความตระหนักรู้ในสังคมเกี่ยวกับคุณค่าและความสำคัญของหัตถกรรมจักสานจะช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์ได้ นอกจากนี้การจัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรม เช่น งานเทศกาล หรือการจัดนิทรรศการหัตถกรรม จะช่วยสร้างความภาคภูมิใจและกระตุ้นให้คนทั่วไปเห็นคุณค่าของงานจักสานมากขึ้น การพัฒนาและอนุรักษ์การทำหัตถกรรมจักสานต้องเป็นไปอย่างรอบด้าน ทั้งการสืบทอดความรู้ การปรับตัวให้ทันสมัย การขยายตลาด และความร่วมมือระหว่างทุกภาคส่วน เพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ยังคงเป็นสมบัติของชาติและชุมชนไทยไปอีกรุ่นหนึ่ง

งานวิจัยเกี่ยวกับจักสานในระดับท้องถิ่น

สมคิด เศษวงศ์, สุทธนรี กระจ่างคันถมาตร์, กุสุมา เมฆะวิภาต และไพฑูริย์ อุทัยคาม (2568) ได้ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรม ยุค New Normal: กรณีศึกษาชุมชนบ้านหนองอึ่ง ตำบลเชียงใหม่ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า การอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมของชุมชนนั้นมุ่งส่งเสริมให้มีการบำรุง รักษาวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นทุกด้าน ควบคู่กับการพัฒนาและเผยแพร่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ภาครัฐสนับสนุนและส่งเสริมให้องค์กรท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมด้วยการสร้างความตระหนัก เห็นความสำคัญต่อการอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมเพื่อให้เป็นวัฒนธรรมอันดีงามต่อสังคมต่อไป แนวทางการอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมของชุมชนในยุค New Normal พบว่า แนวทางการอนุรักษ์ศิลปะวัฒนธรรมในยุคสมัยใหม่นี้สามารถทำได้โดย 1) การอนุรักษ์ศิลปะวัฒนธรรมโดยการปลูกฝังจิตสำนึกให้คนในชุมชน 2) ตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่น 3) ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ และ 4) การฟื้นฟู ศิลปะและวัฒนธรรมที่กำลังสูญหาย การฟื้นฟูโดยการเลือกสรรภูมิปัญญาที่กำลังสูญหาย หรือที่สูญหายไปแล้วมาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยมและมีกระบวนการจัดเก็บองค์ความรู้อย่างเป็นระบบ สร้างภาคีเครือข่ายการอนุรักษ์ และสืบทอดประเพณีของชุมชนจากองค์กรภาครัฐและเอกชนทุกภาคส่วน

พันธุ์นิภา แยมชุตติ, ปทุมวัลย์ เตโซ, ณัฐพล จอมชั้นเงิน และธีรวัฒน์ ธวัชรตันโกคิน (2567) แนวทาง การสืบทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมท้องถิ่นเครื่องจักสานจากไม้ไผ่ในอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน พบว่า ภูมิปัญญา และประสบการณ์การทำเครื่องจักสานด้วยไม้ไผ่ได้รับการสืบทอดอย่างต่อเนื่อง เป็น การรักษาและส่งต่อวัฒนธรรม ความรู้ และความเชื่อของชุมชนให้คนรุ่นต่อไป ส่วนการศึกษาและพัฒนา กระบวนการผลิตและขั้นตอนในงานหัตถกรรมจักสานนั้น เน้นประสิทธิภาพในการใช้สอย ความสวยงาม การสร้างมูลค่า การส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น และการเผยแพร่และการขยายตลาดสินค้า

จุฑามาศ แทนจอน, เกศรา น้อยมานพ, วรากร ททรัพย์วิระปกรณ์ และธนิดา จุลวนิชย์พงษ์ (2566) ได้ศึกษา นวัตกรรมการขับเคลื่อนชุมชนหัตถกรรมพื้นบ้านแบบจักสาน เพื่อยกระดับสู่เศรษฐกิจ สร้างสรรค์แห่ง EEC พบว่า หัตถกรรมพื้นบ้านแบบจักสานเชิงสร้างสรรค์ที่พัฒนามาจากลายชะลอมและ เฉลว ซึ่งออกแบบตามแนวคิดประโยชน์ใช้สอยมาก่อนรูปแบบ จำนวน 5 ประเภท 7 รูปแบบ ได้แก่ 1) กระเป๋าจักสานขนาดกลาง 2) กระเป๋าจักสานบุผ้าสำหรับใส่แท็บเล็ต 3) ที่ใส่แก้วเก็บความเย็นรูปทรง กลมและรูปทรงกรวย 4) ที่ใส่กระดาษเช็ดปากและ 5) จานรองแก้วน้ำรูปทรงสี่เหลี่ยมและรูปทรงกลม หัตถกรรมพื้นบ้านแบบจักสานเชิงสร้างสรรค์มีความเหมาะสม ทั้งด้านความงาม เหมาะสมกับประเภท ผลิตภัณฑ์ ความสะดวกสบายในการใช้งาน การเลือกใช้วัสดุที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับการใช้งานและการ ผลิตคุณค่าทางภูมิปัญญา และคุณค่าเชิงพาณิชย์

ยุพดี ลินมาก, อภินันท์ชัย โจมสติ, บัญชา ชื่นจิต และกัญญา เยี่ยมสวัสดิ์ (2566) ศึกษา องค์ความรู้ด้านงานหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และสร้าง มูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ ชมรมผู้สูงอายุตำบลทุ่งมน อำเภอบางสะพานบุรี จังหวัดสุรินทร์ พบว่า องค์ความรู้ด้านงานหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่จากชมรมผู้สูงอายุภูมิปัญญาในท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาด้าน หัตถกรรมเครื่องจักสานผู้สูงอายุสืบทอดการจักสานจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น มีอุปกรณ์ในการผลิต ผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานที่ไม่ยุ่งยาก ประกอบด้วย มีด เครื่องเรียดไม้ไผ่ ทำเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน ได้แก่ ตุ่มเป็นเครื่องมือจักสานขนาดใหญ่ มีรูปทรงกรวยตั้ง ชะลอมใส่ไก่ เล้าไก่ไข่ และตะกร้า พัฒนาผลิตภัณฑ์ จักสานหัตถกรรมไม้ไผ่เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์หาแนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาใน ท้องถิ่นในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ของชุมชนเพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ มีรูปแบบที่ทันสมัย สอดคล้องกับความต้องการ

สุภารัตน์ ไหลไผ่ทอง (2565) ศึกษาการพัฒนาตลาดลายจักสานท้องถิ่น เพื่อออกแบบผลิตภัณฑ์ เครื่องใช้ และของแต่งบ้านร่วมสมัย จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า แนวทางที่จะนำมาใช้ในการออกแบบ ผลิตภัณฑ์ของแต่งบ้านร่วมสมัยจังหวัดฉะเชิงเทรา คือ ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน ตำบลแหลมประดู่ ในการจักสานที่มีเอกลักษณ์และความโดดเด่นมาออกแบบ ใช้เทคนิคการย้อมก้านมะพร้าวนำมาสาน เพื่อให้ได้ลวดลายที่แปลกใหม่ และนำไปประยุกต์เป็นแนวทางการออกแบบผลิตภัณฑ์เครื่องใช้และ ของแต่งบ้านที่ร่วมสมัย

วรสุดา ขวัญสุวรรณ, มนัสสวาส กุลวงศ์ และกมลภัทร์ รักสวน (2565) ศึกษาการพัฒนา ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากเตยปาหนันของชุมชนลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภาสู่ผลิตภัณฑ์สากล พบว่า สามารถพัฒนา ผลิตภัณฑ์ให้มีความสวยงาม ทันสมัยและน่าสนใจ เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน ได้มีการนำกระบวนการ แนวคิดด้านการออกแบบที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมใส่ในขั้นตอนของการออกแบบผลิตภัณฑ์ เพื่อเป็น

แนวทางสู่ความยั่งยืนในอนาคต ซึ่งผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการออกแบบมีความหลากหลายในแง่ของรูปทรง และวัสดุตกแต่ง เพื่อให้มีรูปแบบและสีสันทันสมัยตามความนิยม

จะเห็นได้ว่า งานวิจัยเกี่ยวกับจักสานในระดับท้องถิ่น มีการสร้างความตระหนักรู้ให้กับบุคคลในชุมชนเห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรม โดยมีภาครัฐสนับสนุนและส่งเสริมให้องค์กรท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหัตถกรรมจักสาน รวมทั้งการออกแบบผลิตภัณฑ์จักสานให้มีความทันสมัย มีความเหมาะสมกับการใช้งาน จะช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ให้กับหัตถกรรมจักสานได้ นอกจากนี้ ควรมีการดำเนินการศึกษาวิจัยการตลาดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานในต่างประเทศอย่างเป็นระบบ เพื่อให้สามารถรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความต้องการของตลาด รูปแบบผลิตภัณฑ์ที่เป็นที่นิยม แนวโน้มพฤติกรรมของผู้บริโภคต่างชาติ รวมถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสาน ข้อมูลดังกล่าวจะมีประโยชน์อย่างยิ่งในการกำหนดแนวทางและกลยุทธ์ทางการตลาดที่เหมาะสม อันจะส่งผลให้สามารถขยายตลาดสินค้าหัตถกรรมจักสานไปสู่ต่างประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุป

หัตถกรรมจักสานเป็นศิลปะพื้นบ้านที่เกิดจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่รู้จักใช้วัสดุธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์และศักยภาพในเชิงเศรษฐกิจ แนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์หัตถกรรมจักสานควรดำเนินการควบคู่กัน ทั้งด้านการถ่ายทอดความรู้ การปรับตัวให้ทันสมัย และการบริหารจัดการเชิงธุรกิจ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เยาวชน ภาครัฐ และเอกชน ทั้งการสนับสนุนด้านเงินทุน ความรู้ นโยบาย และการบริหารจัดการจากทุกภาคส่วน จะช่วยให้หัตถกรรมจักสานคงอยู่และเติบโตอย่างยั่งยืนในโลกยุคใหม่

เอกสารอ้างอิง

- จุฬามาศ แหนจอน, เกศรา น้อยมานพ, วรากร ทรัพย์วิระปกรณ์, และธนิดา จุลวนิชย์พงษ์. (2566). นวัตกรรมการขับเคลื่อนชุมชนหัตถกรรมพื้นบ้านแบบจักสาน เพื่อยกระดับสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ แห่ง EEC. *ครุสึมา*, 6(3), 43-56.
- เจษฎา พัฒรานนท์. (2553). *การพัฒนา รูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานท้องถิ่นโดยใช้วิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษากลุ่มจักสานใบกะพ้อ ตำบลทุ่งโพธิ์ อำเภोजุฬารักษ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช*. ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาศิลปศึกษา, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นิชกานต์ เตมียศิลป์. (2559). *ศิลปะชุมชนสามแพร่ง*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พันธุ์นิภา แยมชุตติ, ปทุมวัลย์ เตโช, ณัฐพล จอมขันเงิน และธีรวัฒน์ ธวัชรัตน์โกทิน. (2567). แนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาหัตถกรรมท้องถิ่นเครื่องจักสานจากไม้ไผ่ในอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน. *วารสารวิชาการวิทยาลัยบริหารศาสตร์*, 7(2), 221-232.

- ยุพดี สีนมาก, อภินันท์ชัย โจมสติ, บัญชา ชื่นจิต และกัญญา เขี่ยมสวัสดิ์. (2566). องค์ความรู้ด้านงาน
 หัตถกรรมจักสานไม้ไผ่และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และสร้างมูลค่าเพิ่มทาง
 เศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ ชมรมผู้สูงอายุตำบลทุ่งมน อำเภอปราสาทจังหวัดสุรินทร์.
Industrial Technology Journal, 8(2), 149-159.
- วรสุดา ขวัญสุวรรณ, มนัสสวาส กุลวงศ์และกมลภัทร์ รักสวน. (2565). *การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม
 จากเตยปาดหนัของชุมชนลุ่มน้ำ คลองอู่ตะเภาสู่ผลิตภัณฑ์สากล*. รายงานการวิจัยมหาวิทยาลัย
 เทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย.
- วุฒิชัย วิภาทานัง. (2559). การศึกษาและพัฒนาารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมงานจักสานประเภท
 ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก ของตกแต่งและเครื่องเรือน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.
วารสารวิจัยและพัฒนาวิทยาลัยการณ ในพระบรมราชูปถัมภ์, 11(3), 107-119.
- สมคิด เศษวงค์, สุทธนรี กระจ่างคันธมาตร์, กุสุมา เมฆะวิภาต และไพฑูรย์ อุทัยคาม. (2568). แนวทาง
 การอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรม ยุค New Normal: กรณีศึกษาชุมชนบ้านหนองอิ่ง
 ต.เชียงใหม่ อ.โพธิ์ชัย จ.ร้อยเอ็ด. *วารสาร มจร บาลีศึกษาศาสตร์ปริทรรศน์*, 11(1), 175-191.
- สุดารัตน์ ไทล่ไผ่ทอง. (2565). *การพัฒนาตลาดขายจักสานท้องถิ่น เพื่อออกแบบผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ และ
 ของแต่งบ้านร่วมสมัย จังหวัดฉะเชิงเทรา*. วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต,
 สาขาวิชาทัศนศิลป์และการออกแบบ, คณะศิลปกรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สุธาสินี บุรีคำพันธุ์ และกมลรัตน์ อัดตปัญญา. (2562). การศึกษาปัจจัยและภูมิปัญญาหัตถกรรมท้องถิ่น
 เครื่องจักสานด้วยไม้ไผ่ เพื่อการออกแบบผลิตภัณฑ์. *วารสารครุศาสตร์อุตสาหกรรม*, 18(1),
 100-108.
- Wertime, K., & Fenwick, I. (2008). *DigiMarketing: The Essential Guide to New Media and
 Digital Marketing*. Singapore: John Wiley & Sons (Asia).

ประวัติผู้เขียน

ชื่อผู้เขียน	นางสาวเกศรา น้อยมานพ
ผู้ได้รับรางวัลครุบูรพา	สาขาทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ประจำปีการศึกษา 2566
วุฒิการศึกษาสูงสุด	กศ.ม. (จิตวิทยาการแนะแนว)
สถานที่ทำงาน	ภาควิชาวิจัยและจิตวิทยาประยุกต์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
สาขาวิชาที่มีความเชี่ยวชาญ	จิตวิทยาการแนะแนว จิตวิทยาสำหรับครู

ปรัชญาการศึกษาไทยว่าด้วยแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นนิยม

Thai Educational Philosophy on the Concept of Localwisdomism

วรวิฑูฒิ เฟิงพันธ์

Worawut Phengphan

e-mail : worawut@buu.ac.th

บทคัดย่อ

ปรัชญาการศึกษาไทยว่าด้วยแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นนิยม เป็นการศึกษาที่ตั้งอยู่บนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น มีจุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อมุ่งเน้นการบูรณาการความรู้และคุณค่าของท้องถิ่นเข้ากับการเรียนรู้ ก่อเกิดเป็นพลังศรัทธาที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ลักษณะของโรงเรียนต้องจัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เน้นสร้างสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่สะท้อนความเป็นท้องถิ่นและวิถีชีวิตของชุมชนให้เป็นพื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษา ลักษณะของหลักสูตรต้องบูรณาการเข้ากับกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ อย่างเป็นธรรมชาติและมีความหมาย ลักษณะของครูเป็นผู้ที่เชื่อในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และท้องถิ่นนิยม เข้าใจกระบวนการจิตตปัญญาศึกษา ลักษณะของนักเรียนที่ตระหนักถึงหน้าที่ตนเองในท้องถิ่น เรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาและการทำงานร่วมกัน มุ่งพัฒนาสมรรถนะเพื่อการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงตนเอง เน้นให้ผู้เรียนสนุกสานกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรในชุมชนมาประยุกต์ใช้ในอาชีพต่าง ๆ ตามบริบทชุมชนและวัฒนธรรม ลักษณะของการเรียนการสอน เป็นแบบเชิงรุก ทั้งในหลักสูตรท้องถิ่นหรือกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนด้วย ต้องเรียนด้วยความรักเป็นการเรียนรู้ด้วยใจเป็นฐาน และการลงมือปฏิบัติด้วยโครงการที่ใช้ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน ใช้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้จริงในชุมชน ร่วมกับปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้มีประสบการณ์ในชุมชนมาเป็นวิทยากรเป็นฐาน จนก่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตในท้องถิ่น

คำสำคัญ : แนวคิด, ปรัชญาการศึกษาไทย, ภูมิปัญญาท้องถิ่นนิยม

Abstract

Thai educational philosophy concerning the concept of Localwisdomism refers to an approach grounded in local wisdom-oriented education. Its aim is to integrate local knowledge and values into the learning process, thereby fostering soft power that utilizes local wisdom to solve problems and promote sustainable community development. Schools are to be organized as lifelong learning centers that emphasize the creation of environments and atmospheres reflecting local identity and community lifestyles, functioning as education sandbox. The curriculum should be integrative, naturally and meaningfully embedded within various subject areas. Teachers are envisioned as those

who believe in education for the holistic development of humanized educate and localism, and who understand the processes of contemplative education. Students are to be aware of their roles within their local contexts, capable of problem-solving and collaboration, and focused on developing competencies for self-transformative learning. The approach encourages learners to enjoy applying local wisdom and community resources to various professions, in accordance with local contexts and cultures. Teaching and learning are to be based on active learning, both within local curricula and student development activities. Learning should be founded on love and heart-based learning, with an emphasis on project-based learning that draws on local knowledge and wisdom. Activities should take place in authentic community learning environments, with local sages or experienced individuals serving as resource persons on local-based learning, ultimately fostering lifelong learning within local communities.

Keywords : Concept, Thai educational philosophy, Localwisdomism

บทนำ

การเรียนรู้จากชุมชนโดยชุมชนและเพื่อประโยชน์ของคนในชุมชนเองนั้นไม่ใช่ปรัชญาการศึกษาใหม่ของไทย แต่เป็นการเรียนรู้ของชุมชนไทยแต่เดิม ตั้งแต่ยุคเกษตรกรรมจนถึงการรับเอาความรู้ใหม่จากตะวันตกเข้ามาทดแทนความรู้และวิธีการเดิมของไทยเราที่ครูเป็นคนของชุมชน สอนในสิ่งที่ เป็นประโยชน์แก่ชุมชน แต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น การจัดการศึกษาเพื่อที่จะสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประเทศ ได้โยกการศึกษาเข้ากับส่วนกลางของประเทศโดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือของรัฐบาลกลางในการสร้างรัฐแบบใหม่ขึ้น เพื่อสนองความจำเป็นของการพัฒนาประเทศตามการพัฒนาของส่วนกลาง รวมถึงการตอบสนองต่อความต้องการของต่างประเทศหรือโลกภายนอกตามแนวคิดการพัฒนากระแสหลัก (ไพฑูริย์ สินลาร์ตัน, 2558) จึงทำให้ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนค่อยๆ เลือนหายไป ส่งผลให้เด็กรู้จักสังคมที่เด็กอยู่น้อยลงไป

การศึกษาที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงมิใช่ให้ผู้เรียนเรียนไปตามหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2551 ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2566 เท่านั้น หากว่าแต่ละท้องถิ่นสามารถจัดสอนหลักสูตรที่เหมาะสมกับตนเองได้ ตามพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม หมวดที่ 4 มาตรา 27 ได้กำหนดให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดให้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในวรรคหนึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ดังนั้นหลักสูตรที่ท้องถิ่นสร้างขึ้นเอง หรือพัฒนามาจากหลักสูตรแกนกลาง โดยการปรับขยาย เพิ่มหรือลด หรือสร้างหลักสูตรขึ้นมาใหม่ โดยมีเนื้อหาสาระสอดคล้องกับสภาพความต้องการของแต่ละท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้เรื่องราว

ของตนเอง ประวัติศาสตร์ของชุมชน เรียนรู้อาชีพ สภาพเศรษฐกิจ สังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อนำไปแก้ปัญหา พัฒนาชีวิตของตนเอง ครอบครัว และท้องถิ่นได้ (ชนัท ธาตุทอง, 2559)

การละเลยภูมิปัญญาท้องถิ่นในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานจนถึงระดับอุดมศึกษาทำให้ขาดทักษะการปฏิบัติการพัฒนาเชิงพื้นที่ จึงต้องเพิ่มประสบการณ์ด้านการสร้างนวัตกรรมทางสังคมที่ตอบโจทย์การพัฒนาที่ทำหาย (Worawut Phengphan, 2024) อีกทั้งแนวคิดการพัฒนากระแสหลักส่งผลกระทบต่อคนและประเทศด้านบวกในระยะสั้น แต่ส่งผลด้านลบในระยะยาว ด้วยเหตุนี้การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นหวนกลับเข้าสู่กระบวนการพัฒนาจึงมีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะ ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้แทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมของคนมาแต่โบราณ เป็นเครื่องมือที่ทำให้คนอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน ผลิตและบริโภคทรัพยากรธรรมชาติบนฐานความพอดีและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังสร้างความเป็นปึกแผ่น ความสามัคคี การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของครอบครัวและชุมชนผ่านประเพณีต่าง ๆ ดังนั้นการหวนกลับภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่กระบวนการพัฒนากระแสหลักของประเทศไทย ไม่เพียงแต่ลดการพึ่งพาการค้าและการลงทุนจากต่างประเทศ ยังรวมถึงการส่งเสริมค่านิยมและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ เช่น การแบ่งปัน การมีน้ำใจช่วยเหลือกันและกัน การธำรงความยุติธรรม ซึ่งจะช่วยลดปัญหาสังคมจนนำไปสู่การพึ่งพาตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ต่อไป (หทัยรัตน์ บุญโยปษัฎฐ์, 2561)

ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการศึกษา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ทุกมิติทั้ง สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ 1) มิติทางสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่นแสดงให้เห็นถึงการอนุรักษ์ที่ตีงามทั้งจารีตประเพณีวัฒนธรรม และการประดิษฐ์คิดค้นเพื่อใช้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งอย่างมีคุณค่า ก่อให้เกิดการคิดริเริ่มสร้างสรรค์คุณค่าทางสังคมใหม่ทั้งในสิ่งที่ป็นรูปธรรมและนามธรรม ก่อให้เกิดการเสริมสร้างความสงบสุขในการดำรงชีวิต โดยสามารถนำมาปรับปรุงอุปนิสัยที่มีความโดดเด่นของคนไทย ก่อให้เกิดความสามารถในการสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงทั้งที่เกิดขึ้นจากความสามัคคีในหมู่คณะ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงวิถีชีวิตของคนให้เกิดการดำรงชีวิตเหมาะสมได้ตามยุคสมัย 2) มิติทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นก่อให้เกิดเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ก่อให้เกิดศิลปะของชาติ ซึ่งบรรพบุรุษได้สร้างสรรค์งานไว้มาก และก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิในความเป็นไทย 3) มิติทางเศรษฐกิจ ภูมิปัญญาท้องถิ่นก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ การแปรรูป การสร้างอาชีพใหม่ ทั้งด้านการผลิตและวิธีการสิ่งใหม่ๆ จนก่อให้เกิดความสามารถในการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ และ 4) มิติทางสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการยอมรับและยกย่องจากชาวต่างชาติว่ามีขนบธรรมเนียมประเพณีที่ตีงามมีความสอดคล้องกับการรักษาคุณค่าทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม (นิศาตร์น หวานชะเอม, 2557)

กระบวนการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ที่ถูกถ่ายทอดกันมาจนกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่านั้น มีรูปแบบและวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลาย วิธีการเรียนรู้แบบลองผิดลองถูก เป็นวิธีการที่มนุษย์ในสมัย บรรพกาลใช้เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดในการหาอาหาร ต่อสู้

กับภัยธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์ก็ต้องส่งสมความรู้ ความเข้าใจของตนไว้ แล้วถ่ายทอดให้กับลูกหลาน เผ่าพันธุ์ของตน เมื่อนานเข้าสิ่งที่ประพุดิปฏิบัติหรือห้ามปฏิบัติกลายเป็นจารีต ธรรมเนียมหรือข้อห้ามในวัฒนธรรมของกลุ่มคนนั้น ๆ ไป การเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริง เป็นวิธีการหนึ่งที่มนุษย์ใช้เรียนรู้ในสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง การเรียนรู้ ด้วยวิธีการถ่ายทอดความรู้เป็นการต่อยอดจากการเรียนรู้จากการกระทำจริงซึ่งมีการพัฒนาต่อจนเป็นการส่งต่อแต่คน (Transmission) รุ่นหลัง ด้วยการสืบทอดวิธีการการส่งสอนด้วยการบอกเล่า (Oral tradition) และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร (Literacy tradition) ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านทุกภูมิภาคจะนิยมสองวิธีแรก คือ สืบทอดวิธีการและสอนเป็นวาจา (Blier, Helen Marie, 2002, p. 292)

ในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีส่วนต่อกันภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้มีการอบและบรรพทศฐานความประพฤติและให้ความมั่นคง อบอุ่นทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอนอันเป็นสัจธรรมอย่างหนึ่ง รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่ เข้ามาผสมกลมกลืนบ้าง ชัดแย้งบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย (Yough, Lee, 1996) และวิธีการที่ใช้กันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันก็ยังได้รับความนิยมอยู่ คือ ครูพักลักจำ เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำตามแบบอย่างที่เราสังเกตเห็นอยู่เงียบ ๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเมื่อสามารถทำได้จริง ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถือเป็นรากฐานแห่งความรู้ในหลายสาขา ช่วยทำให้ชุมชนและชาติผ่านพ้นวิกฤตมาตลอดตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน และใช้กระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่ไม่สลับซับซ้อนมากนัก จากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่ง ตามความเชื่อและวิถีชีวิตของคนกลุ่มนั้น เป็นการแสดงออกถึงวัฒนธรรมอันดีงามที่ควรสืบทอด สืบต่อแต่รุ่นสู่รุ่น (นันทวิช นวนารถ, 2560)

ดังนั้นเยาวชนคนรุ่นใหม่มีความจำเป็นต้องฝึกด้วยวิธีการที่สร้างความตระหนักรู้และเห็นคุณค่าของ ภูมิปัญญา ด้วยตนเอง ใส่ใจ หมั่นเอาใจฝึกฝน ผู้ถ่ายทอดมีวิธีการที่เหมาะสมต่อการให้ความรู้ ตอบสนองต่อคุณลักษณะของเยาวชนคนรุ่นใหม่ ซึ่งมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคม การสร้างความเข้าใจต่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ การหาประโยชน์จากเทคโนโลยีช่วยสร้างความสนใจ การเข้าถึงต่อภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้พื้นฐานที่เป็นรากเหง้าของภูมิปัญญา วิธีการต่าง ๆ ที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา ผสมกับการเปลี่ยนแปลงไปของชุมชนและสังคม ย่อมจะนำไปสู่การหาวิธีการต่าง ๆ ที่เหมาะสมต่อการส่งต่อองค์ความรู้ (หทัยรัตน์ ทัพบพร, 2567)

จุดเริ่มต้นของแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นนิยม

ปรัชญาการศึกษาไทยว่าด้วยแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นนิยม ขอเสนอที่มาของแนวคิดที่เกิดขึ้นมาจากแนวคิดของปรัชญากลุ่มปัญญานิยมและปรัชญากลุ่มชุมชนนิยม กล่าวคือ (ไพฑูริย์ สีนลารัตน์, 2558)

1) ปรัชญากลุ่มปัญญานิยม (Cognitivism) แนวคิดพื้นฐานเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่รวดเร็ว ซับซ้อนและแตกต่างไปจากอดีตที่ผ่านมาอย่างมาก คนในสังคมจึงต้องมีความรู้ความคิดตามทัน และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม จุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อต้องการสร้างคนให้มีความสามารถทางปัญญา คิดเป็น สามารถนำความคิดและปัญญาไปใช้อย่างสร้างสรรค์เหมาะสมต่อตนเองและต่อส่วนรวม เพื่อให้เกิดปัญญาในตัวผู้เรียนตามเป้าหมาย ระบบการศึกษาต้องให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในเชิงประวัติศาสตร์

ในเชิงที่มาและเหตุผลของสิ่งที่ศึกษา ให้เรียนรู้สภาพแวดล้อมและความเปลี่ยนแปลงของสังคมในเชิงการวิเคราะห์วิจารณ์เป็นหลัก ลักษณะการเรียนการสอนต้องเน้นกระบวนการคิด การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และแก้ปัญหาของตัวผู้เรียนอยู่ตลอดเวลา และเมื่อผู้เรียนได้คิดแล้วต้องมีกระบวนการให้ได้ทดสอบความคิดของผู้เรียนอยู่ตลอดเวลา

2) ปรัชญากลุ่มชุมชนนิยม (Communitarianism) แนวคิดพื้นฐานเกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อมของไทยในปัจจุบันที่จัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนรู้จักและเข้าใจสังคมที่ผู้เรียนอยู่และเติบโตมามีน้อยมาก ส่วนใหญ่จะสอนสิ่งที่นอกสังคม หรือสอนสิ่งที่ เป็นความรู้ส่วนกลางของประเทศ หรือสอนของต่างประเทศ ทำให้เด็กรู้จักสังคมที่เด็กอยู่น้อยลงไป จุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อต้องการเน้นสร้างผู้เรียนให้รู้จักและเข้าใจชุมชนของตนเอง เข้าใจสภาพการณ์และปัญหาที่ตนเองอาศัยอยู่ รู้ว่าชุมชนของตนเองต้องการอะไร เติบโต และมีพัฒนาการมาอย่างไร มีจิตสำนึกที่จะแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดีขึ้นด้วย กระบวนการของการศึกษาในแนวชุมชนนี้ เน้นเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับชุมชน ได้แก่ ความเชื่อ วิถีชีวิต กิจกรรม ตลอดจนการดำเนินชีวิตในชุมชน เช่น การทำมาหาเลี้ยงชีพ ความสัมพันธ์ของหมู่บ้าน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเคารพตามสิทธิตามประเพณีของกันและกัน การเคารพต่อธรรมชาติ การผลิตเพื่อยังชีพ เป็นต้น

ปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นนิยม

ปรัชญาการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นนิยม ต้องอาศัยแนวคิดของปรัชญาพื้นฐานที่แตกต่างกันหรือนำมาผสมผสานกัน ทำให้มีลักษณะคาบเกี่ยวกันหรืออาจมาจากความคิดของปรัชญาพื้นฐานสาขาเดียวกัน ปรัชญาการศึกษาจึงมีหลายลัทธิ หลายระบบซึ่งปรัชญาการศึกษาจากโลกตะวันตกถือได้ว่าเป็นแนวคิดในการจัดการศึกษาที่ได้รับการยอมรับอย่าง (นิศารัตน์ หวานชะเอม และ นवलลอ แสงสุข, 2562) ดังนั้นขอเสนอแนวคิดปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม (Progressivism) และปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดปรัชญาการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นนิยม (Localwisdomism)

1) ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม (Progressivism) เน้นกระบวนการ โดยเฉพาะกระบวนการแก้ปัญหาทางวิทยาศาสตร์ แนวทางของการศึกษาจึงต้อง พยายามปรับปรุงให้สอดคล้องกับกาลเวลาและภาวะแวดล้อมอยู่เสมอ การศึกษาจะไม่สอนให้คนยึดมั่นในความจริง ความรู้ และค่านิยมที่คงที่ หรือสิ่งที่กำหนดไว้ตายตัว ต้องหาทางปรับปรุงการศึกษาอยู่เสมอ เพื่อนำไปสู่การค้นพบความรู้ใหม่ ๆ อยู่เสมอ มีแนวคิดพื้นฐาน มาจากปรัชญาลัทธิประจักษ์วาท (Empirism) ซึ่งเกิดขึ้นในประเทศอังกฤษช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ต่อมาแนวคิดได้รับความนิยมมากขึ้นเพราะเน้นกระบวนการ โดยเฉพาะกระบวนการแก้ปัญหาทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งมนุษย์จะไม่หยุดที่จะแสวงหา ความรู้ ซึ่งเกิดจากประสบการณ์ และสร้างความรู้อย่างต่อเนื่อง ไม่สอนให้คนยึดติดกับการคงที่ของความรู้ และค่านิยมที่คงที่ หรือแม้แต่สิ่งที่กำหนดตายตัว ซึ่งต้องปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา อยู่เสมอเพื่อนำไปสู่การค้นพบความรู้ใหม่ ๆ อยู่เสมอ โดยมีแนวความคิดทางการศึกษา ไม่มีจุดมุ่งหมายที่ตายตัว เพราะชีวิตเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกวัตถุประสงค์ของการศึกษาก็เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนเกิดแนวทางในการแก้ปัญหาแต่ละครั้ง และเป็นวิถีทางให้เกิดการเรียนรู้ที่ใหม่กว่าต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด

ส่วนผู้เรียนจะต้องพัฒนาตนเองทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาควบคู่กันไป เรียนรู้ตามความถนัดและความสนใจสามารถนำความรู้ไปปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้อย่างมีความสุข สามารถแก้ปัญหาได้ ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ และมีวินัยในตนเอง (Self-discipline)

องค์ประกอบของการศึกษาตามแนวคิดปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม (Progressivism)

(1) หลักสูตร ต้องการให้ผู้เรียนเรียนจากประสบการณ์ในชีวิตจริง เป็นประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับสังคม หลักสูตรจึงครอบคลุมชีวิตประจำวันทุกรูปแบบที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้เข้าร่วมในประสบการณ์ การเรียนรู้ทุกรูปแบบ หลักสูตรจะเน้นวิชาที่เสริมสร้างประสบการณ์ทางสังคม ตลอดจนชีวิตประจำวัน เนื้อหา ได้แก่ สังคมศึกษา วิชาทางภาษา วิทยาศาสตร์ และคณิตศาสตร์ แต่ความสำคัญของการศึกษา พิจารณาในแง่ของวิธีการที่นำมาใช้ คือ กระบวนการแก้ปัญหาทางวิทยาศาสตร์ เพื่อให้ผู้เรียนมีความสามารถในการแก้ปัญหาในบทเรียน และนำเอากระบวนการแก้ปัญหาไปใช้ในชีวิตประจำวัน (2) ครูทำหน้าที่ในการแนะแนวทางให้แก่ผู้เรียนแล้วจัดประสบการณ์ที่ดี ที่เหมาะสมให้แก่ผู้เรียน ครูจะต้องมีความรู้และประสบการณ์อย่างกว้างขวาง รู้จักผู้เรียนเป็นอย่างดีและยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล และวางแผนให้เกิดการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับความสามารถและความต้องการของผู้เรียน จัดสภาพในโรงเรียนและในห้องเรียนให้พร้อมที่จะศึกษาเล่าเรียนให้ได้ประสบการณ์ตามที่ต้องการ (3) นักเรียนปรัชญานี้ให้ความสำคัญแก่ผู้เรียนมาก ถือว่าผู้เรียน โดยธรรมชาติมีอินทรีย์ที่จะสืบเสาะแสวงหาประสบการณ์และพร้อมที่จะรับประสบการณ์ ผู้เรียนจะได้ประสบการณ์ด้วยการ ลงมือกระทำด้วยตนเอง (Learning by doing) ผู้เรียนจะต้องมีอิสระในการเลือกตัดสินใจและต้องทำงานร่วมกัน (Participation) เพื่อให้การเรียนการสอนตรงกับความถนัดความสนใจและ ความสามารถของผู้เรียน (4) โรงเรียนทำหน้าที่เป็นแบบจำลองสังคม โดยเฉพาะแบบจำลองที่ดีงามของชีวิตและประสบการณ์ในสังคม โดยการ จัดประสบการณ์ให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะของผู้เรียนในแต่ละกลุ่ม เริ่มจากการเรียนรู้พื้นฐานของสังคม ลักษณะอื่น ๆ ของสังคม โรงเรียนจะต้องสร้างบรรยากาศที่เป็นประชาธิปไตย โดยให้ผู้เรียนได้มีการเรียนรู้สิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ มีความพร้อมมีความรู้จักและเข้าใจสังคมอย่างดี พอที่จะออกไปปรับปรุงและพัฒนาสังคมได้ (5) กระบวนการเรียนการสอน เป็นการสอนที่ยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง (Child centered) โดยให้ ผู้เรียนมีบทบาทมากที่สุด การเรียนเป็นเรื่องการกระทำ (Doing) มากกว่ารู้ (Knowing) การเรียนการสอนจึงให้ผู้เรียนลงมือกระทำเพื่อให้เกิดประสบการณ์และการเรียนรู้ การกระทำทำให้สามารถแก้ปัญหาได้ ครูต้องจัดประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนการสอนใช้วิธีการแก้ปัญหาแบบวิทยาศาสตร์ (Problem solving) มุ่งเทคนิคหรือการมีส่วนร่วมของผู้เรียนโดยการให้ผู้เรียนได้ลงมือฝึกฝนเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ ความเข้าใจมากกว่าเรียนทฤษฎี ในด้านสถานที่นั้น ต้องการให้ผู้เรียนได้มาเรียนรู้และสร้างสรรค์แสวงหาประสบการณ์ร่วมกัน ส่วนผู้ทำหน้าที่เป็นครูเป็นผู้ที่คอยแนะนำ กระตุ้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ แสดงออกอย่างมีอิสระเสรี และหลักสูตรที่เป็นวิชาการโดยเน้นการให้เสรีภาพแก่ผู้เรียนอย่าง

2) ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) เชื่อว่าความรู้ ความจริง เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ผู้เรียนไม่ได้เรียนเพื่อมุ่งพัฒนาตนเองเพียงอย่างเดียว แต่ต้องเรียนเพื่อนำความรู้ไปพัฒนาสังคมให้สังคมเป็นสังคมประชาธิปไตยอย่างแท้จริง การศึกษาต้องทำให้ผู้เรียนเข้าใจ และมุ่งมั่นที่จะสร้างสังคมอุดมคติขึ้นมาให้เหมาะสมกับพื้นฐานทางวัฒนธรรมและภาวะทางเศรษฐกิจของโลกยุคใหม่

แนวความคิดพื้นฐาน มีแนวความคิดที่พัฒนามาจากปรัชญาพัฒนาการนิยม ที่เชื่อว่าผู้เรียนมิได้เรียนเพื่อมุ่งพัฒนาตนเองเพียงอย่างเดียว แต่ต้องเรียนเพื่อนำความรู้ไปพัฒนาสังคมให้สังคมเป็นสังคมประชาธิปไตยอย่างแท้จริง เนื่องจากการศึกษามีความสัมพันธ์กับสังคมอย่างแยกไม่ออก แนวคิดทางการศึกษาจึงควรนำสังคมไปสู่สภาพที่ดีที่สุด การศึกษาต้องทำให้ผู้เรียนเข้าใจและมุ่งมั่นที่จะสร้างสังคมอุดมคติขึ้นมาให้เหมาะสมกับพื้นฐานทางวัฒนธรรมและภาวะทางเศรษฐกิจของโลกยุคใหม่ ซึ่งการศึกษาจะต้องมุ่งมั่นที่จะสร้างสรรค์ระบบสังคมขึ้นมาใหม่ จากพื้นฐานเดิมที่มีอยู่ และสังคมใหม่ที่สร้างขึ้นนั้นจะต้องอยู่บนรากฐานของประชาธิปไตย การศึกษาจะต้อง ส่งเสริมการพัฒนาสังคมให้ผู้เรียนนำความรู้ไปพัฒนาสังคมโดยตรง โรงเรียนจะต้องให้ความสนใจใฝ่หาอนาคต และชี้นำให้ผู้เรียนได้พบกับระเบียบสังคมใหม่ ซึ่งพร้อมที่จะวางแผนให้กับสังคมใหม่ และร่วมงานกับสมาชิกของสังคมให้ดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางตามแผนที่วางไว้ โรงเรียนต้องสร้างบรรยากาศแห่งความเป็นประชาธิปไตย ให้ผู้เรียนมีอิสระในการคิด และสามารถแสดงความคิดเห็นของตนเองได้อย่างเต็มที่ แล้วนำเอาความคิดของคนส่วนใหญ่ไปปฏิบัติ และสามารถแสดงความคิดเห็นของตนเองได้อย่างเต็มที่ ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ควรละเลยต่อความคิดเห็นของคนส่วนน้อยด้วย

องค์ประกอบของการศึกษาตามแนวคิดปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม (Reconstructionism)

- (1) หลักสูตร เนื้อหาวิชาที่นำมาบรรจุไว้ในหลักสูตรจะเกี่ยวกับปัญหาและสภาพของสังคมเป็น ส่วนใหญ่ จะเน้น วิชาสังคมศึกษา เช่น กระบวนการทางสังคมการดำรงชีวิตในสังคม สภาพ เศรษฐกิจและการเมือง วิทยาศาสตร์ในชีวิตประจำวัน ศิลปะในชีวิตประจำวัน สิ่งเหล่านี้จะทำให้มีความเข้าใจในกลไกของสังคม และสามารถหาแนวทางในการสร้างขึ้นมาสังคมใหม่ (2) ครู ทำหน้าที่รวบรวม สรุป วิเคราะห์ปัญหาของสังคมแล้วเสนอ แนวทางให้ผู้เรียนแก้ปัญหาของสังคม ครูจะต้องให้ผู้เรียนทุกคนมีส่วนร่วมในการคิดพิจารณาในการแก้ปัญหาต่าง ๆ และเห็นความจำเป็นที่จะต้องสร้างสรรค์สังคมขึ้นมาใหม่ และเชื่อมั่นว่าจะกระทำได้โดยวิถีทางแห่งประชาธิปไตย (3) ผู้เรียนคือผู้ที่มีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาสังคมและความยุติธรรม ดังนั้น ผู้เรียนจะได้รับการปลูกฝังให้ตระหนักในปัญหาสังคมเรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกันเพื่อการแก้ปัญหาสังคม ผู้เรียนจะได้รับการเรียนรู้เทคนิควิธีการต่าง ๆ ที่จะนำมาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาของสังคม แล้วให้ผู้เรียนหาข้อสรุปและตัดสินใจเลือก (4) โรงเรียน จะมีบทบาทต่อสังคมโดยตรง โดยมีส่วนในการรับรู้ปัญหาของสังคม ร่วมกันแก้ปัญหาของสังคม รวมทั้งสร้างสังคมใหม่ที่เหมาะสม ดึงถาม โรงเรียนจะต้องใฝ่หาว่า อนาคตของสังคมจะเป็นเช่นไร แล้วนำทางให้ผู้เรียนไปพบกับสังคมใหม่ โดยให้การศึกษาแก่ผู้เรียนเพื่อพร้อมที่จะวางแผนให้กับสังคมใหม่และโรงเรียนจะต้องมีบรรยากาศในการเป็นประชาธิปไตย ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่ และเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด วางแผน และดำเนินการ เป้าหมายของโรงเรียนคือ โรงเรียนชุมชน (Community school) (5) กระบวนการเรียนการสอน มีลักษณะคล้ายกับปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม คือ ให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง และลงมือกระทำเอง สามารถมองเห็นปัญหาและเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยตนเอง โดยใช้วิธีการต่าง ๆ หลายวิธี เช่น วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific method) วิธีการโครงสร้าง (Project method) และวิธีการแก้ปัญหา (Problem solving) เป็นเครื่องมือ ถือว่าเป็นปรัชญาอีกระบบหนึ่งที่เสนอแนวคิดใหม่ให้แก่สังคม ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีลักษณะเฉพาะตัวอันแตกต่างไปจากปรัชญาการศึกษาาระบบอื่น ๆ ซึ่งเป็นเรื่องการเสนออุดมคติที่สูงส่งยากต่อการปฏิบัติ กล่าวคือ

โรงเรียนต้องทำหน้าที่ที่ยิ่งใหญ่และกว้างมาก โรงเรียนแทนที่จะเป็นแหล่งถ่ายทอดวิชาการต่าง ๆ ก็ต้องทำหน้าที่เปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่สังคมอุดมคติด้วย เพราะนักปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพที่สามารถสร้างชีวิตที่ดีให้แก่ตนเองและสังคมตลอดจนถึงสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ได้ โดยไม่ต้องเกรงกลัวหรือละอายใจที่จะพูดถึงการสร้างอุดมคติ

แนวทางการจัดการศึกษาตามแนวคิดปรัชญาการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นนิยม (Localwisdomism)

แนวคิดพื้นฐานการศึกษาที่ตั้งอยู่บนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom-oriented education) ที่มาจาก 1) แนวคิดของปรัชญากลุ่มปัญญานิยม (Cognitivism) และกลุ่มชุมชนนิยม (Communitarianism) และ 2) แนวคิดปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม (Progressivism) และปฏิรูปนิยม (Reconstructionism)

จุดมุ่งหมายการศึกษาเพื่อมุ่งเน้นการบูรณาการความรู้และคุณค่าของท้องถิ่นเข้ากับการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเติบโตเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ มีความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนเอง และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างสอดคล้องกับบริบทของสังคมและวัฒนธรรมของตนเอง ก่อเกิดเป็นพลังศรัทธา (Soft power) ที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

ลักษณะของโรงเรียนต้องจัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เน้นสร้างสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่สะท้อนความเป็นท้องถิ่น โรงเรียนมีการออกแบบที่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น หรือมีการประดับตกแต่งที่สื่อถึงเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและวิถีชีวิตของชุมชนให้เป็นพื้นที่นวัตกรรมทางการศึกษา (Education sandbox) โรงเรียนจึงต้องสร้างกลไกการขับเคลื่อนด้วยการสร้างให้คนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมกับคนในท้องถิ่นในการดำเนินงานไปสู่องค์ความรู้ในฐานะแหล่งมรดกที่มีคุณค่าและการจัดการที่อยู่บนพื้นฐานของการทำความเข้าใจคุณค่ามรดกกับชุมชน ร่วมกันกำกับดูแลแหล่งมรดก การดำเนินการจัดการแหล่งมรดกให้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดผลประโยชน์ทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม (วรวิฑูมิ เพิงพันธ์, 2565)

ลักษณะของหลักสูตรมุ่งเน้นให้มีความเป็นมนุษย์ที่รักท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งหลักสูตรท้องถิ่นนี้ต้องสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา ทรัพยากร และความต้องการของชุมชน โดยไม่แยกภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นวิชาเฉพาะ แต่บูรณาการ (Integration) เข้ากับกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ อย่างเป็นธรรมชาติและมีความหมายเพื่อเน้นการสร้าง ความเข้าใจ ตระหนักโดยการวิเคราะห์ที่เชื่อมโยงกันและเน้นการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งต้องตอบโจทย์การพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืนเป็นสำคัญ เพื่อสร้างอาชีพ โอกาส และมูลค่าจากภูมิปัญญาท้องถิ่น (วรวิฑูมิ เพิงพันธ์, 2561)

ลักษณะของครูเป็นผู้ที่เชื่อในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ (Humanized educare) และท้องถิ่นนิยม (Localism) เข้าใจกระบวนการจิตตปัญญาศึกษา (Contemplative education) ต้องทำให้เป็นการศึกษาเพื่อการมีชีวิตที่แท้และดีงาม เป็นการสร้างการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตัวบุคคลด้วยการยกระดับจิตสำนึก เกิดมุมมองและโลกทัศน์อย่างใหม่ที่กว้างขวางขึ้น โดยการเปลี่ยนแปลงในระดับฐานรากของชีวิตนี้ ย่อมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีงามในตัว

คนรอบข้าง ท้องถิ่น ชุมชน และสังคม ให้อยู่ร่วมกันได้ด้วยความรักความเมตตาและตระหนักรู้เท่าทัน สภาวะการณ์ของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป (วรวุฒิ เฟิงพันธ์, 2559)

ลักษณะของนักเรียนเป็นผู้เรียนที่ตระหนักถึงหน้าที่ตนเองในท้องถิ่น เรียนรู้วิธีการแก้ปัญหา และการทำงานร่วมกัน มุ่งพัฒนาสมรรถนะ (Competency) เพื่อการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงตนเอง (Self-transformative learning) สร้างโอกาสพัฒนาและปรับปรุงตนเองทั้งในด้านความรู้และความรู้สึก (Worawut Phengphan, 2025) เพื่อเป็นคนที่มีความรับผิดชอบ มีจิตสำนึก และสามารถปรับตัวตาม การเปลี่ยนแปลงของสังคมและสิ่งแวดล้อม เน้นให้ผู้เรียนเข้าใจและสนุกสนานกับการนำภูมิปัญญา ท้องถิ่นและทรัพยากรในชุมชนมาประยุกต์ใช้ในอาชีพต่าง ๆ โดยส่งเสริมให้รู้จักคุณค่าของอาชีพและสร้าง ความพร้อมสำหรับการประกอบอาชีพในอนาคต รวมถึงการพัฒนาอัตลักษณ์และความภูมิใจในอาชีพของ ตนเองตามบริบทชุมชนและวัฒนธรรม

ลักษณะของการเรียนการสอนจะอาจไม่กำหนดแบบแผนตายตัว ทั้งในหลักสูตรท้องถิ่นหรือ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน แต่ให้มีลักษณะการจัดการเรียนการสอนเป็นแบบเชิงรุก (Active learning) ด้วยการลงมือปฏิบัติด้วยโครงการที่ใช้ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน (Project-based learning) ใช้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้จริงในชุมชน ร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้มีประสบการณ์ใน ชุมชนมาเป็นวิทยากรเป็นฐาน (Local-based learning) จนก่อให้เกิดเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตในท้องถิ่น (วรวุฒิ เฟิงพันธ์ และคณะ, 2566)

บทสรุป

การศึกษาที่ตั้งอยู่บนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความจำเป็นอย่างยิ่งในโลกปัจจุบัน การเรียนรู้ จากภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจรากเหง้า วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และวิถีชีวิตของตนเองและ ชุมชน ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในความเป็นอัตลักษณ์ และเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างตัวตนที่แข็งแกร่ง ไม่ถูกกลืนหายไปกับกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายแขนงกำลังเผชิญกับการสูญหาย การนำภูมิปัญญาเหล่านี้มาบูรณาการในการเรียนรู้จะช่วยให้ผู้เรียนได้สัมผัส เรียนรู้ และเห็นคุณค่า เข้าใจ บริบทของชุมชนตนเอง และสามารถคิดค้นนวัตกรรมที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและทรัพยากรที่มีอยู่ นำไปสู่การอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญา สามารถนำไปต่อยอดสร้างอาชีพและสร้างรายได้ให้กับคนใน ท้องถิ่นได้ การศึกษาที่เน้นภูมิปัญญาจึงเป็นการสร้างทุนมนุษย์ที่มีศักยภาพในการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น ดังนั้น การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับการจัดการศึกษา จนก่อให้เกิดเป็นแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น นิยม จึงไม่เพียงแต่เป็นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังเป็นการสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพ มีความรู้ ความสามารถ และมีความผูกพันกับท้องถิ่นของตนอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- ฉันท ชาติทอง. (2559). *หลักการจัดการเรียนรู้*. นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์.
- นันทวิช นุการณ. (2560). ภูมิปัญญาท้องถิ่นคุณค่าแห่งวิถีชีวิตวัฒนธรรมเพื่อการศึกษาที่ยั่งยืน. *วารสารวิชาการและวิจัยสังคมศาสตร์*, 12(34), 17-26.
- นิศารัตน์ หวานชะเอม และนवलลออ แสงสุข. (2562). *หลักการและปรัชญาการศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นิศารัตน์ หวานชะเอม. (2557). *ภูมิปัญญาไทยกับการศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ไพฑูริย์ สีนลารัตน์. (2558). *ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- วรวิมล เฟื่องพันธ์, เสาวคนธ์ วงศ์ศุภชัยนิมิต, และณัฐฉณ พุเต็มวงศ์. (2566). แนวทางการจัดกิจกรรม พัฒนาผู้เรียนโดยใช้แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาวัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ปริทัศน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง*, 11(3), 1-11.
- วรวิมล เฟื่องพันธ์. (2559). การศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนจากกิจกรรมการเรียนรู้ตาม แนวคิดจิตตปัญญาศึกษา: กรณีศึกษารายวิชาการศึกษากับสังคม. *วารสารการศึกษาและการพัฒนาสังคม*, 11(2), 201-212.
- วรวิมล เฟื่องพันธ์. (2561). การศึกษาไทย 4.0 กับการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก. *วารสารศึกษาศาสตร์*, 29(3), 1-13.
- วรวิมล เฟื่องพันธ์. (2565). มรดกทางธรรมชาติดกับการพัฒนาที่ยั่งยืนในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก. *วารสารการศึกษาและการพัฒนาสังคม*, 17(2), 1-14.
- หทัยรัตน์ ทับพร. (2567). *ภูมิปัญญาไทยกับพัฒนาศึกษา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- หทัยรัตน์ บุญโยปักษ์ภูมภ์. (2561). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองการพิมพ์
- Blier, H. M. (2002). Like mining for precious stones the wisdom and work of exemplary teachers. *Dissertation Abstracts International*.
- Worawut Phengphan. (2024). Curriculum evaluation of doctor of philosophy in education and social development (revised 2019), Faculty of Education, Burapha University, Thailand. *International Journal of Research Culture Society*, 8(1), 88-94.
- Worawut Phengphan. (2025). The challenge of driving innovative thinking to create model for self-transformative learning in the context of Thai society. *International Journal for Innovative Research in Multidisciplinary Field*, 11(3), 102-105.
- Yough, L. (1996). *Toward a New Concept of Local Curriculum*. Korea: Free Press.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อผู้เขียน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วรวิทย์ เฟ็งพันธ์

ผู้ได้รับรางวัลคุรุบุรพา

สาขาทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ประจำปีการศึกษา 2567

วุฒิการศึกษาสูงสุด

Ph.D. (Educational Sciences)

สถานที่ทำงาน

ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม คณะศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยบูรพา

สาขาที่เชี่ยวชาญ

สาขาวิชาพื้นฐานการศึกษา พัฒนศึกษา การศึกษาและการพัฒนาสังคม
การศึกษาภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

การจัดการเรียนรู้เพื่อสืบสานวัฒนธรรมไทยผ่านกิจกรรมชุมชน :
 บทบาทของวิชาสังคมศึกษาในการสร้างรากเหง้าแห่งความเป็นไทย
 Educational Approaches to Preserving Thai Culture
 through Community-Based Activities:
 The Role of Social Studies in Fostering Thai Cultural Root

ธราพงษ์ การกระโทก
 Tharapong Kankatok
 e-mail : Tharapong@buu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งนำเสนอแนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อสืบสานวัฒนธรรมไทยโดยใช้กิจกรรมชุมชนเป็นฐานผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบ Active Learning ที่เน้นการมีส่วนร่วมของนักเรียนในการปฏิบัติกิจกรรมจริง เช่น งานถวายเป็นพุทธบูชา การสัมภาษณ์ผู้อาวุโส และการเรียนรู้พิธีกรรมทางศาสนา กิจกรรมเหล่านี้ช่วยส่งเสริมความเข้าใจวัฒนธรรมไทยในเชิงลึก เสริมสร้างทักษะศตวรรษที่ 21 เช่น การคิดวิเคราะห์ การสื่อสาร และการทำงานร่วมกับผู้อื่น พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในคุณค่าของตนเองและวัฒนธรรมท้องถิ่น บทความยังชี้ให้เห็นถึงบทบาทของวิชาสังคมศึกษาในการบูรณาการองค์ความรู้ข้ามสาระและส่งเสริมคุณลักษณะอันพึงประสงค์ในผู้เรียน โดยเน้นการออกแบบกิจกรรมที่เชื่อมโยงโรงเรียนกับชุมชน ครอบครัว และบริบทวัฒนธรรมจริง เพื่อให้บรรลุจุดหมายทั้ง 5 ประการของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 อย่างแท้จริง

คำสำคัญ : วัฒนธรรมไทย, กิจกรรมเป็นฐาน, วิชาสังคมศึกษา, วัฒนธรรมท้องถิ่น

Abstract

This article presents an instructional approach that integrates Thai cultural preservation through community-based activities using Active Learning principles. Emphasizing authentic engagement, students participate in cultural events such as Kathin ceremonies, interviews with local elders, and Buddhist rituals. These experiences deepen students' understanding of Thai culture, develop 21st-century skills such as critical thinking, communication, and collaboration, and foster a strong sense of identity and local pride. The study highlights the critical role of social studies in integrating cross-disciplinary knowledge while promoting desirable learner attributes. It advocates for learning designs that connect schools with families, communities, and real-life cultural contexts to achieve the five goals outlined in the Basic Education Core Curriculum B.E. 2551, including holistic

development, ethical values, academic knowledge, technological literacy, and citizenship awareness.

Keywords : Thai culture, activity-based learning, social studies, local cultural integration

บทนำ

ในยุคที่โลกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้วยเทคโนโลยี นวัตกรรม และกระแสวัฒนธรรมสากลที่หลั่งไหลเข้ามาจากทุกทิศทาง สังคมไทยกำลังเผชิญกับความท้าทายในการธำรงรักษารากเหง้าแห่งอัตลักษณ์และวัฒนธรรมดั้งเดิม การปลูกฝังจิตสำนึกในความเป็นไทยจึงมิใช่หน้าที่ของภาครัฐหรือสถาบันวัฒนธรรมเท่านั้น หากแต่เป็นพันธกิจร่วมของสถานศึกษาทุกระดับ โดยเฉพาะ “วิชาสังคมศึกษา” ซึ่งมีเป้าหมายหลักในการเสริมสร้างความเข้าใจต่อวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเชื่อ และความเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ บทบาทของวิชานี้จึงมิใช่เพียงการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงเนื้อหาเท่านั้น แต่คือการเชื่อมโยงผู้เรียนกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และชุมชนที่ตนมีส่วนร่วมอย่างเป็นรูปธรรม

การจัดการเรียนรู้เพื่อสืบสานวัฒนธรรมไทยจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้สัมผัสและมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง หนึ่งในแนวทางที่ตอบโจทย์อย่างมีประสิทธิภาพคือการใช้แนวคิด Active Learning ซึ่งเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ โดยให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติ สังเกต วิเคราะห์ และสะท้อนประสบการณ์ของตนเองจากบริบทจริง เช่น การเข้าร่วมกิจกรรม “งานถวายเป็นบุญคุณ” ในชุมชน การสัมภาษณ์ผู้อาวุโส หรือการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา กิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงส่งเสริมความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรมไทยในเชิงลึก แต่ยังช่วยเชื่อมโยง “ความรู้” กับ “ชีวิตจริง” ของผู้เรียนอย่างมีความหมาย

นอกจากนี้ กิจกรรมดังกล่าวยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างทักษะสำคัญแห่งศตวรรษที่ 21 เช่น การคิดวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ การสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ การทำงานร่วมกับผู้อื่น และ การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างสร้างสรรค์ เมื่อนักเรียนต้องทำโครงการวัฒนธรรม ถ่ายคลิปวิดีโอจัดกิจกรรมสาธารณะ หรือสร้างสื่อประชาสัมพันธ์ของตนเอง ย่อมเป็นการฝึกฝนทักษะเหล่านี้อย่างเป็นธรรมชาติและฝังแน่นภายใต้การเรียนรู้ที่มีบริบทจริงเป็นฐาน

ที่สำคัญ การเรียนรู้ผ่านกิจกรรมวัฒนธรรมยังมีบทบาทในการ สร้างจิตสำนึกในความเป็นไทย และคุณค่าในตนเอง ผู้เรียนจะเข้าใจรากเหง้าของสังคมไทย เห็นความงามของความหลากหลาย และเกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของชุมชนของตนเอง จากการมีบทบาทเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมร่วมกับครอบครัว ชุมชน และครูผู้สอน นักเรียนจะไม่เพียงรับรู้ แต่ยังมี “ประสบการณ์ชีวิต” ที่หล่อหลอมความรู้สึกเชิงคุณค่า และจิตวิญญาณความเป็นพลเมืองไทยที่แท้จริง

บทความนี้จึงมุ่งนำเสนอแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการวัฒนธรรมไทยเข้ากับกระบวนการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ โดยใช้กิจกรรมเป็นฐาน เสริมสร้างจิตสำนึก ความรู้ และทักษะให้กับผู้เรียน เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายทั้ง 5 ประการของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 อันได้แก่ การพัฒนาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงงาม ส่งเสริมทักษะการคิด

การเรียนรู้ และเทคโนโลยี มีความรู้วิชาการที่นำไปใช้ได้จริง และมีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยที่สามารถอยู่ร่วมกับโลกอย่างเข้าใจและภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551)

วัฒนธรรมไทย

วัฒนธรรมไทยคือระบบคุณค่า ความเชื่อ จารีตประเพณี และพฤติกรรมที่สั่งสม ถ่ายทอด และพัฒนาโดยคนไทยมาอย่างยาวนาน องค์ประกอบของวัฒนธรรมไทยประกอบด้วยทั้งสิ่งที่จับต้องได้ เช่น ศิลปะ ดนตรี อาหาร การแต่งกาย และสิ่งที่จับต้องไม่ได้ เช่น ความเกรงใจ การเคารพผู้อาวุโส การให้ความสำคัญกับครอบครัวและชุมชน คุณค่าทางวัฒนธรรมเหล่านี้สื่อถึงวิถีชีวิตของคนไทยที่เน้นความกลมเกลียว เอื้อเฟื้อ และเคารพกติกาสังคม

ในความหมายกว้าง วัฒนธรรมไทยครอบคลุมทั้งสิ่งที่จับต้องได้ เช่น เสื้อผ้า อาหาร ภาษา และศิลปะ ไปจนถึงสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น ค่านิยม ความเชื่อ จริยธรรม และมารยาท การหล่อหลอมวัฒนธรรมเกิดจากเงื่อนไขพื้นฐานของการอยู่ร่วมกัน เช่น การปกครอง เครือญาติ ศาสนา การศึกษา และเศรษฐกิจ วัฒนธรรมเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต ซึ่งนำไปสู่การสร้าง ความกลมเกลียวของสังคม (ครูจูน หาเรือนทรง, 2566)

ประเพณีทางพุทธศาสนา ศาสนาพุทธแทรกซึมอยู่ในทุกมิติของชีวิตคนไทย ประเพณีต่าง ๆ ที่สะท้อนคำสอนของพุทธศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตร สงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา ล้วนเป็นกิจกรรมที่หล่อหลอมจิตใจคนไทยให้มีเมตตา ชันติ และเสียสละ เด็กที่ได้เรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา จะซึมซับคุณค่าทางศีลธรรม จริยธรรม และเกิดจิตสาธารณะโดยไม่รู้ตัวการเรียนรู้ประเพณีทางพุทธศาสนาในบริบทการศึกษาช่วยให้นักเรียนเข้าใจว่าศาสนาไม่ใช่เพียงหลักคำสอน แต่คือแนวทางการดำเนินชีวิต เช่นเดียวกับชุมชนไทยทรงดำ ที่นำภาษา ศิลปะ และพิธีกรรมมาบูรณาการในโรงเรียน ช่วยส่งเสริมให้เด็กสามารถประกอบพิธีกรรมและตระหนักในคุณค่าทางจิตวิญญาณ (ชิตชยางค์ ยมาภัย, 2559)

การจัดกิจกรรมที่บูรณาการและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของไทย

การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของไทยในสถานศึกษายุคใหม่ไม่อาจอาศัยเพียงการบอกเล่าเนื้อหาผ่านตำราเรียนเพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องอาศัย “ประสบการณ์ตรง” ที่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง สัมผัสบริบทจริง และเข้าใจความหมายของวัฒนธรรมผ่านมุมมองของตนเอง การจัดกิจกรรมการเรียนรู้จึงควรเน้น “การบูรณาการ” ทั้งในด้านเนื้อหา วิธีการ และแหล่งเรียนรู้ โดยเฉพาะศิลปวัฒนธรรมไทยที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิต สังคม ศาสนา และประเพณีต่าง ๆ อย่างแนบแน่น

แนวคิดการจัดการเรียนรู้แบบ Active Learning เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นมากกว่าการท่องจำ แต่เป็นการเข้าใจผ่านการ “มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง” ดังต่อไปนี้

Active Learning กับการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม

Active Learning คือกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นให้นักเรียนมีบทบาทเป็นผู้กระทำ ไม่ใช่เพียงผู้รับสาร นักเรียนจะได้ร่วมคิด วิเคราะห์ วางแผน ลงมือปฏิบัติ สังเกต และสะท้อนความคิด (ศักดิ์ดา

ไซกิงกิโย, 2548) เช่น ในการจัดกิจกรรม “งานถวายเป็นบุญ” นักเรียนอาจได้ร่วมประชุมกับครูและชุมชน ออกแบบลวดลายตกแต่งต้นผ้าป่าด้วยตนเอง จัดของถวาย เขียนคำถวาย และนำเสนอเรื่องราว ความเป็นมาของประเพณีดังกล่าวให้เพื่อนร่วมชั้นฟัง

ตัวอย่าง: นักเรียนชุมนุมท้องถิ่นไทย ทำโครงการ “ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการถวายเป็นบุญ” โดยแบ่งกลุ่มเก็บข้อมูลจากผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน สัมภาษณ์พระภิกษุ และถ่ายคลิปวิดีโอการตกแต่งต้นผ้าป่า ด้วยวัสดุธรรมชาติ ซึ่งช่วยให้เกิดทั้งทักษะการคิดสร้างสรรค์ การทำงานร่วมกัน และความเข้าใจในบทบาทของตนเองในสังคม

ผลลัพธ์ของการจัดกิจกรรมในแนวทางนี้

ผลการจัดกิจกรรมในแนวทางดังกล่าวพบว่า ผู้เรียนมีความเข้าใจวัฒนธรรมลึกซึ้งขึ้นจาก ประสบการณ์ตรง สามารถอธิบายความหมายของการทำบุญด้วยถ้อยคำของตนเอง เข้าใจพิธีกรรม รู้จัก การเคารพผู้อาวุโส มีสัมมาคารวะ และสามารถถ่ายทอดวัฒนธรรมสู่ผู้อื่นด้วยความมั่นใจ นอกจากนี้ ยังเกิดทักษะการคิดวิเคราะห์ การสื่อสาร และการแก้ปัญหา ซึ่งเป็นทักษะที่จำเป็นต่อการใช้ชีวิตใน ศตวรรษที่ 21

แนวคิดกิจกรรมการเรียนรู้นอกห้องเรียน

การเรียนรู้นอกห้องเรียนเป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างประสบการณ์ตรงให้แก่ผู้เรียน ซึ่งกิจกรรม “สังคมวัฒนธรรมสัญจร” โดยใช้กิจกรรมเป็นฐานการเรียนรู้ ถือเป็นรูปแบบหนึ่งของการนำ วัฒนธรรมมาใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตจริง นักเรียนไม่เพียงแต่ศึกษาผ่านหนังสือหรือสื่อการสอน แต่ได้ สัมผัสกับบริบทจริงของชุมชน พื้นที่ วัด และบุคคลในท้องถิ่น

กระบวนการเรียนรู้เริ่มตั้งแต่การวางแผนร่วมกันระหว่างครู นักเรียน และชุมชน จากนั้นนักเรียน จะมีบทบาทในแต่ละขั้นตอนของการจัดกิจกรรมโดยในแต่ละกิจกรรมจะเป็นการให้ผู้เรียนได้เข้ามามี ส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมทุกขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นการจัดเตรียมต้นผ้าป่าที่ใช้วัสดุจากธรรมชาติหรือใน ท้องถิ่น การเขียนคำถวายด้วยถ้อยคำที่เหมาะสมตามหลักพุทธศาสนา การจัดของถวาย การเรียนรู้ พิธีกรรมทางศาสนา และสุดท้ายคือการร่วมขบวนแห่ผ้าป่าซึ่งเป็นกิจกรรมที่รวมพลังของคนในชุมชน กิจกรรมการถวายเป็นบุญจะเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นทุกปี ส่วนกิจกรรมอื่นๆขึ้นอยู่กับสถานที่ในแต่ละปี ที่เดินทางไปโดยนักเรียนจะได้เห็นถึงความแตกต่างในด้านภูมิศาสตร์ ด้านวัฒนธรรม ด้านอาหารการกิน ด้านการแต่งกายและวิถีชีวิตของแต่ละท้องถิ่นที่แตกต่างกัน

ในกิจกรรมนี้ นักเรียนจะได้ฝึกฝนทักษะการทำงานร่วมกัน ความรับผิดชอบ ความเคารพผู้อื่น และเข้าใจการแบ่งหน้าที่ตามบริบทจริงของสังคมไทย ประสบการณ์เช่นนี้มีพลังมากกว่าการเรียนรู้ใน ห้องเรียน เพราะมันซึมซับคุณค่าและความงามของวัฒนธรรมผ่านการลงมือทำจริง ซึ่งยากจะเกิดขึ้นได้ จากการเรียนแบบท่องจำเพียงอย่างเดียว

การสะท้อนผลการเรียนรู้จากกิจกรรมการเรียนรู้

ภายหลังจากสิ้นสุดกิจกรรม นักเรียนจะมีโอกาสได้เขียน Reflection เพื่อถ่ายทอดสิ่งที่ตนได้เรียนรู้ รู้สึก หรือประทับใจ โดยหัวข้อที่น่าสนใจมักเกี่ยวข้องกับความเข้าใจใหม่ ๆ เช่น ความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมเมืองกับชนบท การเดินทางไปยังวัดที่อยู่ไกลจากโรงเรียนซึ่งเป็นประสบการณ์ใหม่ และเป็นโอกาสให้เรียนรู้ความไม่สะดวกในวิถีชีวิตของชาวชนบท

นักเรียนยังได้เรียนรู้เรื่องมารยาทไทยผ่านการรับประทานอาหารร่วมกับพระสงฆ์ เช่น การใช้ภาชนะ การกล่าวคำขอบคุณ การนั่งอย่างสำรวม ซึ่งสะท้อนมิติทางวัฒนธรรมที่ฝังอยู่ในวิถีของพุทธศาสนิกชนไทย การได้สัมผัสพิธีกรรมจริง เช่น การถวายผ้าป่า ทำให้นักเรียนเข้าใจแก่นแท้ของการทำบุญมากกว่าการบริจาคเงิน เพราะพวกเขามีบทบาทในทุกขั้นตอน

การสะท้อนผลไม่ใช่เพียงการสรุปกิจกรรม แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองที่ช่วยให้นักเรียนเชื่อมโยงประสบการณ์เข้ากับคุณค่าชีวิต เช่น ความอดทน การเคารพวัดและพระ ความภาคภูมิใจในตนเอง และความเข้าใจในบทบาทของตนในฐานะคนไทยรุ่นใหม่ที่สามารถสืบสานวัฒนธรรมของตนได้อย่างมีคุณค่า

กรณีศึกษา : การบูรณาการสาระวิชาสังคมศึกษาผ่านกิจกรรม “ถวายผ้าป่า”

กิจกรรม “การถวายผ้าป่า” เป็นตัวอย่างของการเรียนรู้ที่สามารถบูรณาการกับสาระการเรียนรู้ในหลากหลายวิชาได้อย่างกลมกลืน ช่วยให้ผู้เรียนเชื่อมโยงความรู้ทฤษฎีกับการลงมือปฏิบัติจริง ซึ่งส่งผลให้เกิดความเข้าใจในมิติทางวัฒนธรรมและสังคมอย่างลึกซึ้ง

ในรายวิชา **สังคมศึกษา** นักเรียนได้เรียนรู้เรื่องศาสนาพุทธ ประเพณี และหน้าที่ของพลเมืองไทย เช่น การเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาอย่างเหมาะสม การเคารพพระภิกษุ และบทบาทของวัดในชุมชน วิชานี้ช่วยปลูกฝังจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะด้วยความรับผิดชอบ เป็นลักษณะโครงการโดยให้นักเรียนสมัครใจหรือสนใจในการเข้าร่วมโครงการ โดยอาจารย์ได้บอกถึงวัตถุประสงค์และการจัดกิจกรรมโดยให้นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติเอง ครูเป็นเพียงที่ปรึกษาและคอยชี้แนะ โดยโครงการเป็นการจัดกิจกรรมในรูปแบบทัศนศึกษาบวกกับกิจกรรมหลักคือการถวายผ้าป่าเพื่อช่วยเหลือวัดวาอารามตามท้องถิ่นที่ได้เดินทางไปทัศนศึกษา โดยนักเรียนจะเป็นผู้จัดกิจกรรม เริ่มจากประสานเรื่องของสถานที่ที่จะเดินทางไปโดยแต่ละปีจะหมุนเวียนเปลี่ยนสถานที่ไปตามภูมิภาคต่างๆของประเทศไทยเพื่อเรียนรู้ถึงความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่นในประเทศไทยและเลือกวัดที่จะดำเนินการในการถวายผ้าป่า จากนั้นนักเรียนจะเป็นผู้จัดทำซองผ้าป่าเพื่อบอกบุญไปยังเพื่อน ๆ พี่ ๆ ผู้ปกครองและคณะอาจารย์ ร่วมกันทำบุญ จะนั้นนำเงินทำบุญจัดตกแต่งและจัดเตรียมต้นผ้าป่าที่จะต้องนำไปถวายวัด และฝึกซ้อมขั้นตอนพิธีกรรมในการถวายผ้าป่าด้วยตนเอง ฝึกซ้อมคำถวายผ้าป่า โดยได้รับคำแนะนำจากอาจารย์ ผู้รับผิดชอบโครงการอย่างใกล้ชิด จุดเด่นของโครงการ คือการได้ให้นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมด้วยตนเอง ได้เรียนรู้ถึงวิถีชีวิตของคนในแต่ละท้องถิ่นได้อย่างใกล้ชิดและได้รับประสบการณ์ตรงจากคนในท้องถิ่น ได้เห็นถึงลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ ทรัพยากร และขนบธรรมเนียมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นอย่างแท้จริง เป็นการเรียนรู้นอกห้องเรียนที่ให้นักเรียนได้สัมผัสจริง

การมีส่วนร่วมของชุมชนและครอบครัว

หัวใจสำคัญของการเรียนรู้นอกห้องเรียนคือการมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชน และกิจกรรม “งานถวายเป็นบุญบ้าน” คือโอกาสที่นักเรียนได้เชื่อมต่อกับชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และครอบครัวอย่างใกล้ชิด การมีส่วนร่วมของชุมชนในฐานะเจ้าบ้าน ผู้ให้ข้อมูล และผู้ร่วมกิจกรรม ทำให้นักเรียนเข้าใจมิติทางวัฒนธรรมและเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผู้ปกครองสามารถเข้ามามีบทบาทในการช่วยจัดหาวัสดุ จัดเตรียมอาหาร หรือร่วมเดินทางในกิจกรรม ซึ่งนอกจากจะส่งเสริมสัมพันธภาพในครอบครัวแล้ว ยังเปิดโอกาสให้เด็กเรียนรู้วัฒนธรรมผ่านสายตาของคนรุ่นก่อน ถือเป็นการเรียนรู้ข้ามวัยที่ส่งเสริมความเข้าใจและความกลมเกลียวในชุมชน

การเตรียมความพร้อมของครูและการออกแบบกิจกรรม

การจัดกิจกรรมเรียนรู้นอกห้องเรียนต้องอาศัยการวางแผนอย่างรอบคอบ ครูควรได้รับการอบรมเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ การออกแบบกิจกรรมแบบ Before-During-After เพื่อให้ นักเรียนมีจุดหมายในการเรียนรู้อย่างชัดเจน

ช่วง Before อาจใช้กิจกรรมอภิปรายความรู้เบื้องต้น ฝึกการตั้งคำถามและเป้าหมายการเรียนรู้ ช่วง During คือการสังเกต การสัมภาษณ์ และการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมจริง ส่วน After คือการสะท้อนผล วิเคราะห์ประสบการณ์ และการสรุปสิ่งที่ได้เรียนรู้ ครูควรวางแผนการประเมินที่เน้นกระบวนการมากกว่าคำตอบ และควรมีแผนจัดการความเสี่ยงและความปลอดภัยให้ครบถ้วน

ประสบการณ์นักเรียน : เสียงสะท้อนจากผู้เรียน

หนึ่งในมุมมองที่ทรงพลังของกิจกรรมคือ “เสียงของนักเรียน” ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงในการร่วมงานผ้าป่า คำกล่าวของนักเรียนเช่น “หนูไม่เคยเห็นพิธีแบบนี้มาก่อนเลยคะ รู้สึกตื่นเต้นและได้เข้าใจว่าการทำบุญคืออะไร” หรือ “การเดินขบวนแห่ผ้าป่าท่ามกลางแดดร้อนทำให้หนูรู้ว่าคนโบราณมีความตั้งใจแค่ไหนในการทำบุญ” ล้วนสะท้อนความรู้สึกริเริ่มใจที่เกิดจากการมีส่วนร่วม

การให้พื้นที่นักเรียนเขียน Reflection หรือพูดในกิจกรรมสรุป ถือเป็นฝึกการคิดเชิงวิพากษ์ และการประมวลผลความรู้ผ่านชีวิตจริง ซึ่งเป็นทักษะสำคัญในศตวรรษที่ 21

บทเรียนที่ได้จากการจัดกิจกรรมและแนวทางพัฒนาในอนาคต

กิจกรรมสังคมวัฒนธรรมสัญจร “งานถวายเป็นบุญบ้าน” ได้แสดงให้เห็นว่า เมื่อผู้เรียนมีโอกาสปฏิบัติจริงในบริบทวัฒนธรรม จะเกิดการเรียนรู้ที่ลึกซึ้งและยั่งยืน จุดแข็งคือการเชื่อมโยงโรงเรียนกับชุมชน การพัฒนาทักษะชีวิต และการเรียนรู้แบบบูรณาการอย่างรอบด้าน

ข้อจำกัดที่อาจพบ ได้แก่ งบประมาณ ความพร้อมของพื้นที่ชุมชน หรือข้อจำกัดด้านเวลาในภาคเรียน ซึ่งสามารถพัฒนาโดยการปรับกิจกรรมให้มีความยืดหยุ่น เช่น การทำโครงการระยะสั้นหรือแบบ Hybrid โดยใช้สื่อดิจิทัลเสริมการเรียนรู้ เช่น Virtual Tour วัด หรือสารคดีชุมชน

การใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์ร่วมกับประสบการณ์ตรง จะทำให้กิจกรรมเช่นนี้สามารถขยายผลสู่โรงเรียนอื่น ๆ ได้ง่ายขึ้น และก่อให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมไทยอย่างกว้างขวางในอนาคต

การประเมินผลการเรียนรู้

การประเมินผลของกิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะกิจกรรม “สังคมวัฒนธรรมสัญจร” ควรใช้แนวทางที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และสะท้อนการเรียนรู้ในบริบทจริง หนึ่งในแนวทางที่เหมาะสมคือ การประเมินผลตามสภาพจริง (Performance-Based Assessment) ซึ่งเน้นการสังเกตพฤติกรรม ทักษะ และกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนในสถานการณ์ที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุดครูสามารถใช้การสังเกตและแบบประเมินเชิงพฤติกรรมระหว่างกิจกรรม เช่น การเตรียมตัวผ้าป่า การแสดงออกทางมารยาทต่อพระสงฆ์ ความรับผิดชอบในหน้าที่ที่ได้รับ และการทำงานร่วมกับเพื่อนและชุมชน การให้คะแนนไม่ได้อยู่ที่ “ถูกหรือผิด” แบบข้อสอบ แต่เน้นที่ **ความตั้งใจ ความเข้าใจ และคุณค่าที่นักเรียนได้จากการลงมือทำ**

นอกจากนี้ การสะท้อนผล (Reflection) ก็ถือเป็นเครื่องมือประเมินที่สำคัญ ครูอาจให้นักเรียนเขียนเรียงความสั้น ๆ หรือกรอกแบบฟอร์มสะท้อนความรู้สึก เช่น “คุณได้เรียนรู้อะไรจากการร่วมงานผ้าป่า?” “คุณเห็นอะไรที่ต่างจากประสบการณ์เดิมของคุณ?” หรือ “คุณคิดว่าจะอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยได้อย่างไรบ้าง?” คำตอบเหล่านี้ช่วยสะท้อนระดับความเข้าใจเชิงลึกของนักเรียน และแสดงให้เห็นพัฒนาการทางคุณลักษณะ จริยธรรม และจิตสำนึกทางวัฒนธรรม

โดยสรุป การประเมินควรมุ่งหวังให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงใน 3 ด้าน คือ (1) ความรู้และความเข้าใจวัฒนธรรมไทย, (2) ทักษะทางสังคมและการสื่อสาร และ (3) ค่านิยมและทัศนคติที่เหมาะสมต่อการดำรงตนในสังคมไทยร่วมสมัย

บทสรุป

กิจกรรม “สังคมวัฒนธรรมสัญจร” เป็นรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่มีศักยภาพสูงในการส่งเสริมความเข้าใจวัฒนธรรมไทยในเชิงลึกและยั่งยืน ด้วยลักษณะของกิจกรรมที่พานักเรียนออกนอกห้องเรียนไปพบกับของจริงในชุมชน ผู้เรียนจึงได้มีโอกาสสัมผัสวัฒนธรรมในแบบที่มีชีวิต ไม่ใช่เพียงภาพจำจากตำรา

เมื่อผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เช่น การเตรียมงาน การร่วมขบวน การเข้าสู่พิธีกรรม และการสะท้อนความรู้สึกของตนเอง พวกเขาจะสามารถเชื่อมโยงความรู้เข้ากับชีวิตจริง และเกิดความเข้าใจในคุณค่าของวัฒนธรรมไทยอย่างลึกซึ้ง กิจกรรมนี้ยังพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็น เช่น การสื่อสาร การวางแผน การทำงานร่วมกับผู้อื่น และการเคารพความหลากหลาย

ดังนั้น จึงขอเสนอแนะให้สถานศึกษาใช้กิจกรรม “สังคมวัฒนธรรมสัญจร” เป็นต้นแบบในการออกแบบการเรียนรู้เชิงบูรณาการกับประเพณีอื่น ๆ ของท้องถิ่น เช่น ประเพณีแห่เทียนพรรษาลอยกระทง หรือวันสารทไทย โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเป็นฐานการ

เรียนรู้ นอกจากนี้ ควรส่งเสริมให้ครูออกแบบกิจกรรมที่ใช้แนวทาง Active Learning และเทคโนโลยีสารสนเทศควบคู่กัน เพื่อให้เกิดความทันสมัยและเข้าถึงใจนักเรียนยุคใหม่

ท้ายที่สุด การจัดการเรียนรู้เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมไทยควรไม่ใช่ “หน้าที่” ของครูฝ่ายกิจกรรมหรือครูสังคมศึกษาเท่านั้น แต่ควรเป็นภารกิจร่วมกันของครูทุกคน ชุมชน ผู้ปกครอง และนักเรียนทุกคนที่จะร่วมกันสืบสานวัฒนธรรมไทยให้คงอยู่ได้อย่างงดงามและทันสมัยในบริบทของโลกปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2551) หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551. กรุงเทพฯ:

โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

ศักดิ์ ไซกิจภิญโญ. (2548). สอนอย่างไรให้Active Learning. *นวัตกรรมการเรียนการสอน*, 2(2), 12-15.

ครูจูน หาเรือนทรง. (2566). *วัฒนธรรม: เอกสารประกอบการสอนวิชาสังคมศึกษา ม.4-6*.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.

ชิตชยางค์ ยมาภัย. (2559). วัฒนธรรมการเรียนรู้ในการเรียนรู้วัฒนธรรมของนักเรียนไทย (ทรง) ดำ.

วารสารภาษาและวัฒนธรรม, 35(1), 30-39.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อผู้เขียน

ดร.ธราพงษ์ การกระโทก

ผู้ได้รับรางวัลครูบูรพา

สาขาผู้ปฏิบัติงานดีเด่น โรงเรียนสาธิต “พิบูลบำเพ็ญ” มหาวิทยาลัยบูรพา
สาขาการทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ประจำปีการศึกษา 2566-2567

วุฒิการศึกษาสูงสุด

ปร.ด. (วิทยาการทางการศึกษาและการจัดการเรียนรู้)

สถานที่ทำงาน

โรงเรียนสาธิต “พิบูลบำเพ็ญ” มหาวิทยาลัยบูรพา

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

สาขาที่เชี่ยวชาญ

สาขาวิชาสังคมศึกษา การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้

สาขาวิชาเทคโนโลยีอุตสาหกรรมศึกษา
สาขาวิชาสังคมศึกษา
สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม

ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี 20131
โทรศัพท์ 038102067

VESD.BUU.AC.TH